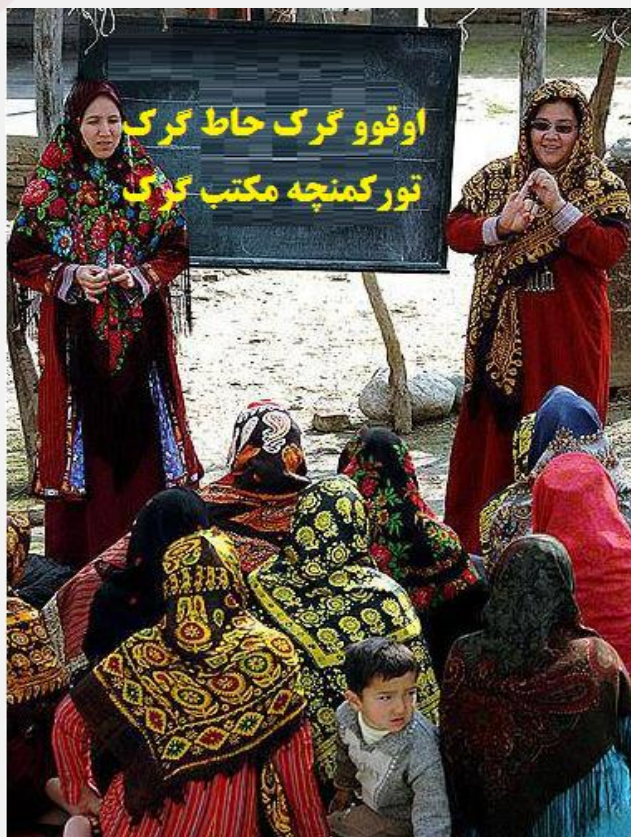

ملی دیلیمیز حاقنندا اویلانمالار

آرنه گلی

ژانویه ۲۰۱۳

ایچیندا آکیلر

- ۲ ----- بیز کیم؟-----
- 2011
- ۷ ----- ملی دیلیمیزه قوو انمالی -----
- ۹ ----- تورکمنصأ حرالی تورکمنلر... -----
- ۱۷ ----- ملی منتالیئت -----
- ۱۹ ----- دیلترینگ اولمگی بیلن -----
- ۲۱ ----- ملی دیلیمیزی بایلاشدیرمالی -----
- ۲۳ ----- ایر اندا پارس دیلی نأدیپ رسی دیل بولدی؟-----
- ۳۳ ----- بیزینگ دیلیمیز هم بایدیر -----
- ۳۶ ----- انه دیلیمیزده یازماق ملی بورچدیر -----
- ۳۸ ----- دیلیمیزینگ قادیمیتی هم بایلیغی حاقیندا -----
- ۴۶ ----- ملی دیلیمیزه ایه لیق قیایلینگ -----
- ۵۰ ----- نوایی: محاکمه الغتین -----
- ۵۳ ----- ملی دیلیمیزده رفورما -----
- ۵۵ ----- دیلکترلینگ أهمیتی باراسیندا کلام آغیز سؤز -----
- ۵۷ ----- تورکمنیستاندا دیلکترلر و... -----
- ۵۹ ----- پارس دیلینه گیرن تورکی سوزلر -----
- ۱۰۰ ----- الپ- بی میزینگ دورلی گؤرنیشی -----
- ۱۰۲ ----- تۆرکمن دیلی باراسیندا قوشولان قوشغولار -----

بیز کیم؟

(مانگقورتلیق حاقیندا کلام آغیز گوررینگ)

بیرینی آتا- بابا داپلریندن داشلاشدیریپ، گچمیشینی اونوتدیریپ، اؤز حالقی نینگ ملی و روحی بایلیقلارینا دوداق چؤویره درجه سیننه یتیرماگه سیاسی ترمینولوگیدا "الینه اتمک" دییلیار. البنه/ الیناسیون سؤزی نینگ مانیسینا دولی دوشونمک اوچین قیرقیزستانینگ دونیا بللی یازجیسی چنگیز آیتماتوف نینگ "عاصیرا بار ابار گون" رومانینی اوقاماغینگیزی ماصلاحات بریارین. شول رومان اساسیندا تورکمینیستان- تورکیه کینوماتوگرافلاری نینگ اورتاق صوراتا دوشورن فیلیهی- ده دیسنگ تأسین. شول فیلمده تورکمینیستان مشور آرتیستکاسی مایاگؤزل آی مادوا و حوجادوردی نارلیف، تورکیه لی طارق تارجان یالی آرتیستلر اؤز روللارینی دیسنگ باشارجانگی یرینه یتیریدیرلر. رومان یا- ده فیلم شنیه باشلانیار. پاراخات اوتوران تورکلرینگ اوستونه چین طاراپیندان سیل یالی آقیپ گلین "ژوان- ژوان" دینن واغشی یر توپار هجوم ادیب، اولاری غیریار، ماللارینی تالایار و بیگیتلرینی قول اتمک اوچین یسیر آلیپ گیدیار. یسیر دوشنلرینگ آراسیندا طوی توتوپ اؤیله نیپ دوران حانینگ اوغلی- دا (فیلمده یول آمان/ طارق تارجان) بار.

"ژوان- ژوان" لاریسیر آلیپ گتیرن بیگیتلرینگ ساچلارینی سیرپ، تازه سویولان دوینینگ حامینی تلپک یالی ادیب اولارینگ باشینا یاپشیران یالی ادیب داقیپ، ال-ایاقلارینی دانگیپ گونینگ آشاغیندا یاتیریلار. بیرنأچه گوندن سونگرا حام غاتاپ باشلایار وونی گه یدیریلن آدامی غاتی غینایار. اونونگ ساجی بولسا ترسینه یاغی به ینسینا طاراپ اؤسیار. غاراض شنیدیب اول اؤز گچمیشینی اونودیپ، تازه حوجالین بنگ قولونا اؤوریلیار. بو واقعدان آی، ینل گچیار. یول آمانینگ اجه سی (فیلمده مایاگؤزل آی مادوا) اوغلونینگ گؤزله گینه چیقیار. چوپانه اؤریلن حان اوغلونی تاپیار. اونو آلیپ غاچجاق بولیار. اما یول آمان اؤزا اجه سیننی تانامایار. اجه سیننی چاغالایقدان اونونگ بونوندا داقیلان دوومانی جینگگبراددیب باشلایار. یول آمان بیرآز اویلانیپ گچمیشینی یادلاچاق بولیار ولی واغشی

اول پارسجا "روزی به درازی قرن" آدی بیلن ترجمه بولاندیر.

حائىنگ سركرده سى: "اول عىال سنگ دوشمانىنگ، اونى آتىپ اۆلدير" دىيپ يول آمانا بو يروق برىار. يىگىت گۆزىنى غىرېمانى، اجه سىنى اوقا توتوپ اۆلدوريار. اينه بو يىگىت دولى مانگقورتلاشان ياغى مانگىزى/ به ينىسى غوران(مانگ = مانگىز، قورت = غورىماق)

مانگقورت بولان آدم سۆگونجه، كآينجه، كمسىدما بويون بوليار، اونها بوز اتلار غارشى دوشونجه دوپوندن يوق. اول برىلن بو يروغى، گۆركزمانى گۆز يوموپ يرينه يتىار، برىلن بو يروق حاقىندا اويلانانوق، اونونگ اويلانماغا حاقى يوق، اونگا گۆزى- ده يته نوق، بارىپ ياتان "لپيه ى آقا". تلىك گتىر دىيسنگ، كله گتىر يار". مانگقورت ياد مدنيتى اۆزىنگى يالى سۆييار، اونگا ايخلاص بىلن حىذمات اديار.

يورت باسارلار حالقىنگ گرچك اوغوللارنى سايلاپ اولارى اۆز "اوسن" مدنيتلىرىنده يتىشىدىرمك! اوچىن مركزه اييرىلر. اولارنىنگ آنگىنى زأهرلأپ، اشىتمه دىك حوش سۆزلىرى بىلن به يىنلىرىنى يوويارلار و اولارى صادىق غولا اؤويرىلر.(آتش بدون دود سرىالينده تهر انده اوقاپ دكتر بولوپ توركمنصأحرا اؤورىلىپ گلن پالاس ىنگ رولى). بىز بو تراگه دىانينگ ارضاشانىنگ دؤورىنده عامالا آشىرىلاندىغىنى بىلىارس. تهر اندا اوقاتماق بهاناسى بىلن يىرتوپيار توركمن يىگىدىنى آلىپ گىتىدىلر. بندرشاه (حأضبرى بندرتوركمن) و آستراباتدا (حأضبرى گورگن) شأهرلىرىنده به يىنلىرى يوويان مركزلر دؤره تدىلر. شول مركزلرده اوقاپ يتىش توركمن يىگىتلر سونگرا "توده" يا- دا "دموكرات" پارتىانىنگ اكتىويستلىرىنه اؤورىلىپ، اولارنىنگ پروپاگاندا سىنى ايخلاص بىلن، جان اديپ يؤره تدىلر. بو پروسس حقى پهلوى رژىمى آغدارىلانندان سونگام، بو گونلرم دوام اديپ گلىار. نه باتىر يىگىتلرىمىز فدائى لارنىنگ يا- دا پارسلارنىنگ باشغا يىرسىياسى پارتىياسى نىنگ يا- دا قورىانى بولدولار و بولوپ گلىارلر.

يىرىردى غان چايقامازدان باسىپ آلىپ بولمايشى يالى، تالانگچىلار گۆزدىكن يوردى نىنگ آدملىرىنى "واغشى"، "غالنامان" ... دىيپ اولارى غارالاب، هجوم اتماگه اساس دؤره ديارلر. كولونىالىستلر اىلكىنچى تاپقىردا بويون اگن حالقىنگ باىلىغىنى تالايارلار، دورا- بارا اول حالقىنگ تارىخىنى، دىلىنى، مىلى بويسانجىنى قالىلاشدىرىپ، اولارى يوق اتمگىنگ اوغرونا چىقىبارلار. عاليم سوماقلارنى يوللاپ، ازىلن حالقىنگ آراسىندا اۆز مكبرى پلانلارنى عامالا آشىرماغا سىنانشىبارلار. ارضاشانىنگ دؤورىنده توركمنصأحرادا حاربى مكدىلر يولا قويولىپ، توركمن يىگىتلرىنى زور بىلن اول يرده اوقادىپ، به يىنلىرىنى زأهرله دىلر. آياغا غالمالزى يالى ازىلن حالىق حور- حومسى ساقلانىيار. مونگا غارامان اگر- ده اولار باسىبالجىلار غارشى غوزغالانگ توروايسالار غىزغىن گولنه، اوق- ياراغ ايشلاپ باشلايار. بو كزك

باسیبالجیلار بارگویی بیلن ازیلن حالقی ماسغارالاپ، اوستوندن گولپ، ینگیشلربی طویلاپارلار. (شیلات دین فیلمده حوجامحمدینگ- داود رشیدی نینگ، شیلات ینگ رئیس- قدکچیان طاراپنبدان ماسغارا ادیلیشی یالی). موندان ینیلاک ارک- اختیار، مردلیک قادالاری بوزولیار. بئیله یاغداپی دؤرتمکده باسیبالجیلارینگ پسخیولوگیق قوللوقلاری بارگویی بیلن ایشله دیلیار. پهلوی رژیم نینگ حکم سورن ۵۰ ینللیق دؤرینده بو شوم سیاست اؤز میوه سینی بردی. سونگی دؤورلرده حتی تورکمنچه گپله مانی اونودان ماشالالارا دوش گلیندی.

یورت باسارلاریسیر بولان حالقی مانگفورتلاشدیرماق اوچین هر دورلی فاکتورلاردان حتی دین دن هم پنیدالانیارلار. اولارا اؤزینی ساتان ملا- مفتی لر گرک. مونگا ییز هم پهلوی هم- ده حاضیرکی دؤورده شایات بولدوق. رژیم طاراپنبدان کایر آخونلاریمیزینگ آغزینا امگزیک بریلیار. انتک سیلاخ- مزدا ماشین و... اولاری رژیمینگ حیدماتکارینه اؤوبریار. اونسونگ جمعینده تأثیرلی بولوپ بیلجک روحانیلار رژیمینگ ادن- اتدیلیگینه "یوق" دیپ بیله نوقلار. اوبادیر، شاهر آدلاریمیزی پارسلاشدیرسینلار، دریدان قاچاق بالیق اولایارلار دیپ ییگیتلریمیزی پایخین اتسینلر، تاپاودی یوق اولار بو یاغدا یا غارشلیق گؤرکزیپ بیله نوقلار. باسیبالجیلارینگ ظالیم سیاساتینا بویون اگمه دیک حاقیقی روحانیلاریمیز بولسا ایزارلاتیار، اولارا اولوم حاوی آباندیریلیار.

مانگفور بولان آدم "حأ، دوغریدر" دیمکدن باشغا زادا یاراتوق. اول حتی عالیم یا- دا یازچی بولاندا- دا، اؤز حالقی نینگ حاقیقی، اینگ دروایس طالالاری بیلن مشغوللانمان، أونیق-اوشاق مسئله لر بیلن گویمنیار. شئیله اومیدسیر یاغدایدا حالق اؤز آرزو-ایسلگریی دویشرینده، دستاتانلارینا، اپوسلاریندان گؤزله یار. سالترغازان، گؤروغلی، ماغتموقولی یالی شاخصیتلرینگ اوبرازلاری بیلن یاتیپ توریارلار. "قاهریماننا ماتاچ بولان حالقینگ داد گونینه" دین ناقیل بو یرده اؤز آیدینگ میثالینی تاپیار.

مانگفور "یل نبردن اؤسسسه شول طاراپا غیشاریار". شئیله یاغدایدا دوچار بولان بیر اینتلله گنتینگ دورموشینی شئیله صورتانلندیرسا بولار:

اول ایلکی بادا داشاردان آبانان مدنیتینگ آراسیندا ارپ، آسسیمیله بولیار. ایکینچی تاپغیردا اونگا سانجی دگن یالی شوکه بولیار. ایندی "بارسا گلر یا- دا بارسا گلمز" بولونگ چاترغیندا دوراندیغینی آنگیپ عالیار. بو تاپغیردا اول اؤز حالقی نینگ چکیپ گلین جبریی اؤورنماگه

سینانشیيار. اما مونی توپس یۆره کی بیلن دال، مکانیکی گۆرنیشده- کیچی دیلدن بآرده ادیار. شول سیأپدن حالقینگ یۆره گینده اورناشیپ بیلمه یار. جانسیز ماشین یالی دوپغولانیبار. اوچونچی تاپغیردا جدایلانان دونی سیرپ تاشلاپ، سؤوش دونونی گه بیأر و اؤز حالقی نینگ ایسلگ- آرزولاری بیان ادپ باشلایبار. چاغالاری بیلن انه دیلینده گورلیشیبار. ینلار بوی "اینترناسیونالیزمه" "حالقارینگ دوستلویغینا" دن قوللوی نینگ پوچدیغینا دولی گۆز یتیریبار. موندان بویانا اول اؤز ناسیونینا/ حالقینا قوللوق اتماگه ائمتیلیبار. شونلوق بیلن اول اؤزینی تاناپ باشلایبار. "اؤزینی تانان ولی" دیلیبیدیر.

قورقی دوگی/ عالاماتی آیریلیپ باشلانسونگ اول یورت باسارلارینگ غارشیسیندا باشینی دیک توتماغی باشاریبار. ایندی اول اؤزینی تازه دن دونیا اینن یالی، حاقیقی انسان یالی دوپبار. اونونگ هر بیر سۆزینده "واطان"، "ایل-گون" سؤیگوسی مۆچ اوربار. حالق اونونگ داشینا یئغناشار. اونونگ دوشونجه سینده "ارکینلیک" بیلن "حالق" یری- بیریندن آیریلماز" اوغورداش سۆزلره اؤوریلیبار. کؤمورینگ مونگ غات یرینگ آستیندا الماسه اؤرلیشی یالی، ییزینگ بو اینتله گنتیمیز- ده تاپلانیپ باشلایبار، کسگیر المازا اؤرلیبار. شئله لیک بیلن تازه یر اینانچ دؤره یار. اینه اوندان سونگ اول "ییز کیم؟" دیپ اؤزینده سوراغ بریار.

آدم پاخیر گۆزونی آچیپ داش- تۆوه رگیتی تاناپ باشلانسونگ اونونگ آنگیندا مونگ دورلی سوراغ دؤره یار. اول ایلیکي بادا انه- آتاسینی، یادی- یاقینی، قونگشی- قولامینی تاناماغا سینانشیيار. خاص دوغروسى اؤزینی تاناماغا سینانشیيار. تورکلرینگ ایلیکینچی سۆزلیگی دوزن کاشغارلی ماخمیدینگ "دیوان الغات تورک" اثرینده ایکی آدم دوشوشاندا "کیملردن بولیارسینگ" دین سوراغینگ بریلیانیدیگی، سورالان آدم بولسا "یدی آرقاسینی" تانامالیدیغینی بللاپ گچیار. گچمیشینی بیلمه دیگینگ، گلجگی بولماز" دین آتا سۆزدن پاهیم آلیپ، خیوه حانی ابولغازی نینگ بویروغی بیلن یازیلان "شجره تراکمه" دین اثریندن یرمیئال گتیریاریس:

یرماحال آسوده اوتوران تورکلرینگ اوستونه دوشمان چوزوپ، بار حالقی غیریبار. غیریغینچیلیقدان سانلیجا آدم غوتولپ، گور جنگله غاچیپ آتیار. اولار اول یرده یاغی "ارگنه قون دا" یاشابریارلر. سانلاری کؤلیبار. یرباردا اولارینگ آنگیندا: " ییز کیم" دین سوراغ دؤره یار. اولار آتا یورتلارینی تاپماق اوچین یولا دوشیارلر. گور جنگل ینگ ایچینده نیرأ گیتجکلرینی بیلمه یارلر. شوندا "بوزقورت" (بوز=

خاکستری) اولارا: " اگر- ده شو اولی داشینگ آرقاسیندا اوت یاقسانگیز کۆمور داش اریپ، سیزه یول آچیلار" دییأرهم اولاری ساغ-آمان آتا یورتلارینا ا شیریار. اولارینگ آتا یورتلارینا باریب طوی توتان گونی ۲۱- نچی مارسه/ تازه ینلا غابات گلندیگی- ده آیدیلیار. شوندان سونگ هر ینلینگ شو گونینی یۆریته دابارا بیلن بللاپ گلیپدیرلر. ارگنه قون دان یورتلارینا گلیشلرینه اولی داغیینگ آرقاسیندا اوت یاقیب گچلگه تاپیلانیدیغینی یاتلاماق اوچین، حان، اوتدا غیزیب دوران دمیری اورماق بیلن طوی باشلاپدیر.

اینه بو- دا تازه ینلینگ باشغاچا آیدیلاندا نوروزینگ تورکرینگ آراسیندا اولی دابارا بیلن بلله نندیگینه بیر دلیل. یۆنه دوشمانلارینگ یالان تأثیرینه دوشوب، "نوروز پارسلارینگقی، کردلرینگکی" دین پروپاگانداسی و ییزینگ آخونلاریمیزینگ اسلامدا بار بولان بایرامچیلیقلاری یاوار ادنلیگی سبألی تاره ینل/ نوروز بایرامینی بلله مأن گلدیگ.

بوروایاتی یاتلاماقدان ماقصادیم هر بیر حالقینگ اۆزینی تانیماغا ایچدن سیزیب گلیأن دویغولاری نینگ باردیغینی گۆرکزمکدن عبارت. بو باهیم دورلی آدملاردا، دورلی غاتلاقلاردا آز- کأن تاپاوتلی بولیار. کیم- ده کیم باشیمیزا اؤرتیلن غارا پردانی تیزراک سیریب، اوندان حالاص بولسا، شونچا- دا تیز اۆزینی تاناپ ولی لیک درجه سینته یتیار.

دوغوسی، حاق یولونی، حاقیقاتی تامپاق آنگسات هم دأل. اونی "یدی غات یرینگ آستیندا" گیزلأپدیرلر. حاقیقاقات بیر ماحال "قیرات" بولوپ گلیأر، گۆروغلی بگ اونی تامپاق اوچین اودا- سوا اوروپ، قالاندار اشگینه گیریأر، یا- دا ماغتیمغولی شاهیر حاقیقاتی دوشونده گۆرن ارلردن سوریار. ارتکی لریمیزده "حاقیقاتینگ"، "دیرلیک سووینگ" گۆزلیگنده دین تنمالاردا- دا اونی گۆرسه بولیار.

کأماحال "یر غاتی بولسا، اؤکوز اؤکوزدن گۆره ر" دییلیشی یالی ییز- م دردلریمیزه ام بولجاق درمانی اؤز آرامیزدان دأل- ده شول بلانی باشیمیزه سالان دوشمانلاردان آریاریس. باشیمیزا اینن بلا- بترینگ سبأییی دینگه داشاردان آبانان حاویلاردا گۆرمانی، " بلانینگ صاپی نینگ اؤزمیزده دیگی- ده اونودیاریس. بو بارادا شنیله روایات بار:

" بیر ماحال گور جنگل ینگ ایچینده آلا غالمالغال توریار. کیچی آغاچلار باریب غارری آغاچا: " پالتا دینن بلا تاپیلدی، باریمیزینگ کۆکونی کسپ گلیأر، نأتسک" دییأرلر. اوندان غوجا آغاچ: " بارینگ گۆزینگ اونونگ یرزادی حۆکمان اؤزمیزدن دیر" دییأر. گۆرسه لر پالتانینگ ساپی آغاچدان اکئی".

یا- دا چویشانینگ جانی اونیق چاگه دن، داشدان، اونونگ غانیم دوشمانی- دا داش دیغینی یادلایلینگ.

بیز اۆز انه ديليميزه، ملی مدنيتيميزه کم بها غاراساق، دوشمانلاريميزنگ حشلله قاقايپ بگنجکلری ایکوچسيزدير. اوندان گلینگ دوستلاريميزی شاد، دوشمانلاريميزی مات" ادیلینگ.

ملی ديليميزه قووانمالی

دیلسیز انسان حایواندان پارخی یوقدور.

هر ملتده بولشی کیمین بیزینگ گۆزل تۆرکمن حالقی میزینگ هم قووانیپ بويسانار یالی، اؤران غادیی هم بای گیچمیشه ایه بولان دیلی بار. آتا- بابالاریمیزینگ اؤز نسیلرینه یادگارقالدیران بو اگسیلمیز حازیناسی حتی تۆرکمنلرینگ ملی دؤولتلی نینگ دارغادیلپ، ازجیلرینگ آستیندا حورلانا دؤورنده هم مردانا دوروپ، حالقیمیزینگ روحی ستونی بولدی. ۲۰- نچی عاصیرینگ چیلشیریمی یاغداپی، تۆرکمنلرینگ سیاسی هم مدنی دورموشیندا آغیر ضاریا اوردی. بیر یاندان روس ایمپریالیزیمی آیری طاراپدان اوغانیستاندا یۆردیلپ گلینیان پشتون آقالیغی، ایراندان بولسا پارس شوونیزیمی حالقیمیزینگ دیل بایلیغینا یاوز تآثیر یتیردی. اینها بوگون، شول الهنج سیاستینگ نتیجه سینی بار تینیمیز بیلن چکیپ گلباریس. ایراندان اوغانیستاندا یاشایان میلیونلارچا تۆرکمنلر اؤز انه دیلرینده اوقوو آلیپ بیلمدیکلری اوچین تۆرکمنچانی اونگات، دوغری گپلاپ یا- دا یازیب بیلمه یارلر. هر نأچه سؤزونگ آراسینا پارس یا- دا پشتون سؤزلری قوشولیار. بو دؤولتلرینگ قول آستیندا یاشاپ گلین حالقیمیزینگ ملی تاریخی و قادیمی مدنیتی گیزلنیپ ساقلانینی اوچین تۆرکمن بالالاری اؤز حاقیقاتلارینا گۆز یتیرپ بیلمه یارلر، ادیل بو یاغداپان پیدالانیپ گلین عالیم سوماقلار، ملتیمیزینگ دیلینی، تاریخی کیمسیدیپ، ماسغارالاپ، اونونگ یرینه اؤز اويدورما هم یاساما تاریخلارینی بزآپ، یایرادپ، اؤسوپ باریان یاش نسیلریمیزینگ آنگلارینی زأهرلیارلر. بو یاغداپی تۆرکمنستاندا هم شئله بولدی. مثال اوچین بوتین حالقار ترمینلروسچا آیدیلیشینا اؤیکه نیلیپ آیدیلماغا مجبور ادیلدی. یازوو حاطیمیز لاتیچادان روسچا اویتگدیلدی. گۆبه بودیلدین باشغا دونیأده دیل یوق یالیدی. روس دیلینی "بییک روس حالقی نینگ" دیلی، "انترناسیونالیست" دیلی، "زأحمتکش

پرولتاریانیڭ " دىلى دىيىپ جار چكديردىلر. يىز تۆركمنلرده هر حىل سسى آيدىپ بىليان بوقورداق سازلاشىغى بولا- بولا، ادىل روسلارنىڭ آيدىشى كىمىن حايدارا گايدار، استقوللا، كاسانقولى، هونگ-كونگ، گونگ كونك ديدىرىپ گلينييار و يىزىنگ اينتله گنتسىمايزام بو ياغداينىڭ دوپ كوكىنى بارلامادان بو آقىم بىلن آقىپ بارىلار. يىنه يىر مېثال. تۆركمنىستان اؤز مىللى اركىنىلىگىنى جار ادىندىن سونگ، عاراپ- پارس ترمىنلىرى /آدالقلارى دىل بايلىغىمىزى ازىپ باشلادى، مرو، روزنامه، موضوع، طالپى، ولايت، حاكىم، اطراپ يالى سۆزلىملى دىللىمىزنىڭ بايلىغىنا سانجى بولوپ گليار.

تۆركمن دىلى نىنگ ادبى دىلى، اونونگ يازوو حاظلى، گراممى و سۆزلىگى نىنگ اوستونده يىزىنگ عالمىلارمىز عمرىنى كول اتدىلر، استالين نىنگ غانلى ترورىندا آتلىدىلار، باسىلدىلار، آغىر حوپباتلارلا، كمىستىمىلرله اوچرادىلار. كومشالى بۇرىف يالى ياتان يىرلىرى ياغى بولانلار بارىپ ۱۹۲۸- نچى يىللاردا تۆركمن ادبى دىلىنى دوزمك باراسىندا گىجه لىرىنى گوندىز اتدىلر. شول دؤورده بو مىسئال ۳ چۆزگوت آغتارىلىپىدى:

- ۱- نچى: تۆركمن ادبى يازوو دىلىنه تۆركمنلر بىلن گلىپ- چىقىشى و دىلى يىر اھلى توركى حالقلارنىڭ ادبى دىلىنى اساس ادىپ ائماق و شونونگ بىلن اوتغاشىپ اؤسمگىنى قازانماق،
- ۲- نچى: تۆركمن ادبى دىلىنه اكتوبر انقلابدان اۇنگ كلاسىكلارنىڭ اوزالى بىلن بىيك ماغتىمغولى نىنگ دىلىنى اساس ادىپ ائماق و دىلىنىڭ شول اساسدا اؤسمگىنى قازانماق،
- ۳- نچى تۆركمن ادبى- يازوو دىلىنى بوتىنلى تازە چە تۆركمن طاىپالارى نىنگ گپلىشك شىوه سى اساسىندا اؤسدورمك.

شول دؤورنىڭ دىلچى عالمىلارى تۆركمن ادبى دىلى نىنگ اھلى تۆركمنلرە دوشنوكلى بولماغى اوچىن بوتىن تىرە- طاىپالارنىڭ اراسىندا بار بولان سۆزلىر ھم ترمىنلردن پىدالانماغىنى اۇنگە سورىپىدىلر. اما كامونىستىك پارتىيانىڭ ايدە يالارىنا قول بولانلار، مونىنگ درە گىنە دىنگە روس اءالقلاردان پىدالانماغى اوندە دىلر. اولارنىڭ قىبلە گأھلىرى و مانگلايلارىنى سجدە ادن ىرى/اورىانتاتسىياسى ماسكوانىڭ كرمىلىنىدى. ۱۹۳۰- نچى يىلنىڭ ماى آينىدا آشغاباتادا گچىرىلن ۱- نچى تۆركمن دىل قورولتايىندا عاجاينىپ قارارلار قابول ادىلدى، شولاردان بىرىسى بولسا، تۆركمن ادبى دىلىنى ياد و آلىنما سۆزلىردن اساسانام عاراپ- پارس ترمىنلردن اراسسالاپ، اونونگ يىرنە قاديى توركى دىللىرە بار بولان سۆزلىردن پىدالانماق گۆز اۇنگونە توتولدى. شول قاراردا تۆركمن دىلىنى اھلى تىرە- طاىپالارنىڭ دىل بايلىغى اساسىندا اؤسدورمك، حالقارا ترمىنلىرىنى اوريا اساسىندا دوزمك و اونى دىلى نىنگ

قادالارنا اويغونلاشديرماق يالى مسئله لر ماقصات اديلدى. اما قينانساغام بو عادالتي طلاپلار كامونستيك پارتيا نينگ و شول و اقتتى دولت سياساتى نينگ باهبيدى اوغروندا قوربان اديلدى، و بو پيكرلرى آرا اتان كيشيلر بولسا ملتچيلىكده ياناليپ بارسا گلمز يولا ايريلدى.

ايندى بوگون توپراغميز نينگ اينگ اساسى بؤلومينده ياغنى تۆركمنيستان جمهوريتينده تۆركمنيگ آدينا يير دولت بار، بو دولت ملتيميز نينگ ديليى آراسسالاشديرماقدا، بايلاشديرماقدا، شئيله هم اير اندير، آوغانيستاندا ياشايان تۆركمنلر نينگ ديللر ينى اؤسدورمك يولوندا آغير بورجى نينگ باردغيى اونوتماي دال.

تۆركمنصأحرالى تۆركمنلر اوز انه ديللر نينده حاظلى- سوادلى بولماي

اير ا نينگ باش قانونى نينگ ۱۵- نچى ماده سيندا بو يورتدا ياشايان حالقلار نينگ اوز انه ديللر نينده سوادلى بولماغي ن حا- حقوق تانالماغي ن قارامازدان مى ديلم يزه بوليان باسغي لار نينگ يير طار ا يي اويوز پوليتيكلارى اساسيندا عامالا آشير يلىپ گليان بولسا، اونونگ باشغا گؤرنوشى يئنه شول الهنج سياساتدان الهام آليان مانگقورتلاشماق ياغنى كالر نينگ اؤز انه ديلينه دوداق چؤريپ، آقاليق سوريانلر نينگ ديللر ينى اؤز ايدان آرى، گوندين دورى، بالدان سويجى انه ديليندن اوستون ساينپ اونگا يتقىنجا ادمك يولى بيلن عامالا آشير يليا.

بو ياغدا يى نينگ نيردن گؤز باش آليانديغي يى بيلمك اوچين گلينگ آرا آتيلان شو يير نأچه سوراغا جوغاپ تاپماغا سينان شايلىنك:

الف- شاهلرده ياشايان كابير تۆركمن ماشغالالارى اؤز چاغالار ينى نينگ گلجى اوچين اولار نينگ پارس ديلينده گؤرلگيى اؤنده يالر. سوراغ: پارس ديلى نينگ تۆركمن ديليندين نأمه آرتيقماچليغى بار؟

جوغاب: ديل، انسانلار نينگ آرا قاتناشيغي، دويغى- دوشونجه لر ينى سازلاشدير يان يير قورالدير. شول اساسدا پارس يا- دا تۆركمن ديلى نينگ ييرى- ييريندين آرتيقماچليغى يا- دا كچيلىگى بولوپ بيلم يز. بو ديللر نينگ هر سى نينگ اؤزونه گؤرأ تاريخى بار، بوگون ميلليونلار چا انسان اول ديللرده گورله يار. شونگا گؤرأ اولار نينگ اوستونليگى يا- دا آستينليغى حا قيندا گوررونك ادمك گلشيكسي زدير. كيم- ده كيم اؤز گورليان ديلى نينگ باشغا يير ديلدن اوستونليگيى ثبوت اتماگه يا- دا باشغا يير ديلى پسليتماگه،

كەسپتەمگە چاللىشىسا ھەزەتدان اۋنگ اۋزى نىنگ اقماقلىغىنى گۆركىزىشى كىمىن، شوونىستىك يىر ايدە ياننىگ پروپاگاندا سىنى ايداندىگىنى- دە اونومالى دال.

البته ايراندا ۵۰ يىللاپ حەم سوروپ، ظاليملىقدا ھەم پارس شوونىسىم سىياساتىنى عامالا آشىرماقدا ياقاسىنى تانادان پهلوى رۇبى نىنگ دۇورىندە يىزىنگ مى دىلېمىز اغىر باسقى نىنگ آستىنا آلنىپ، آقاليق اديان پارس دىلى شنىلە يىر پروپاگاندا ادىلدى ولېن كايىر تۆركمەن اينتللە گنتسىياسى/ روشنفكرى ھەم بو سىياساتىنگ آداوچ دوزاغىنا دوشوپ، اۋز انە دىلى نىنگ پارس دىلېندىن آستىندىغىنا ايناندىلار. اولار توركى ھەم تۆركمەن دىلى نىنگ دىنگە اۋزلىرى نىنگ ياشايان يىلرىندە(اوبا، شاهر) يۆرگۈنلى بولوپ، پارس دىلېنە بولسا يورت مۇچېرىندە اولانئىليان يىر دىل حۆكمىندە قاراپ گىلدىلر. بو يالنىگىش دوشونجە باراسىندا ماقالايىمىزىنگ دوامىندا دوروپ گچرىس.

تارىخچى عاليملار، دىل شناسلار/لېنگويستلر يىزىنگ دىلېمىزىنگ قادىمىتى ھەم- دە كۆپ انسانلارنىگ بو دىلدە گۈرلە يىشى باراسىندە انكار ادىپ بولجاق فاكتلارنى گتريارلر. يىر يوزونداكى توركى دىللى انسانلارنىگ سانى پارسلار قاراندان ۵-۴ اسسە كان. چاقلانگچا حاسابا گۇرا پارس دىلېندە گۈرلە يان انسانلارنىگ سانى ۵۰ مىليوندان يىراز كۆپ يا- دا آز، اولار ايران، آوغانىستان ھەم تاجىكىستاندا ياشايانلار، توركى دىللى انسانلارنىگ سانى بولسا ۲۰۰ مىليوندانام گچيار.

ايرى طاراپدان تورك يازىجىلارى شول ساندىن ناظم حەمەت، ياشار كەمال، عزيزسىن و باشغالار اينىگ يوقارى حالقارا باير اقلارى قازاندىلار و قازاننىپ گلىارلر. بو يازىجىلارنىگ اثرلىرى انچەمە داشارى يورت دىلېرىنە شول ساندىن پارس دىلېنە ھەم تىرجىمە ادىلېپ، حتى كايىر يورتلارنىگ اوقوو ساپاقلارنى ھەم گىرىزىلدى. بو ياغداى مدنيتىنگ باشغا پوداقلارنى شول ساندىن آدىم- سارى- دا اۋز ايچىنە آليار. بارىپ ۵۰- نچى يىللاردان باشلاپ يىزىنگ مشهور كامپوزىترلارنىمىز "لىلى- مچنون"، "آلدار كۇسە" يالى اپرا اثرلىرى دۇرە تىدىلر. تۆركمەن سارى نىنگ اۋچمەك يىلدىزى، بللى كامپوزىتر نورى حال مامدىنگ مودىبى لىك اثرلىرى ملتىمىزىنگ شانينا شان قوشدى.

ب: توركى دىللى حالقلارى نىنگ انە دىللىرى نىنگ اھمىتدىن دوشورلۇپ ايكىنچى حتى اوچونچى اوروندا قوبوليانىنگ سبابى، ايراندا پارسلارنىگ سانى نىنگ كۆپىدىكى اوچىن مى؟

جوغاب: يوق، بىيلە دال. ايراندا دۆولتىنگ گۆركىزان رىسى سانينا گۇرا پارس دىلېندە گۈرلە يانلرنىگ سانى بئىلە كى حالقلاردان كۆپ. مىثال اوچىن كۆپ ملتلى تاھرانىنگ ياشايچىلارى نىنگ بارىسى

دۆلوت استاتىستىكا/آمارىنده پارس دىلى دىيلىار. بو حاساباتدا تآھر اندا ياشايان مىليونلارچا توركى دىلى شول ساندان مىليونلارچا آذربايجانلى، قاشغايى هم تۆركمنلرنگ باردىغى آغزالمايار. شو جازاغاز مىثال دۆوليتىنگ بىرآن ماغلوماتلارى نىنگ نآدرجه ده دوغرودىغى گوركزىار و بىزده اول سانلار باراسىندا اينامسىزلىق دۆردىانلىغىنه اساس بار.

بو بارادا حالقارا استاتىستىك ماغلوماتلار دوپوندىن باشقاچارق. مىثال اوچىن ۱۹۹۱- نچى يىلدا يونسكو طاراپىندان ياپرادىلان حاساباتا گۆرآ ايراندا توركى دىلى آذربايجانلى لارىنگ سانى ۳۷% ، پارسلار بولسا ۳۶/۵% دىيىبله نىار. حاساباتدا آذربايجانلاردان سونگ كردلر، بلوچلار، تۆركمنلر يوردىنگ اينگ اولى ملتلىرى دىيىلىپ گوركزىليار. اما مونگا قارامازدان ايراندا مىليونلارچا انسان اۆزانه دىللىرىنده سوادلى بولماقدان ماحروم ادىلىپ گلينيار.

ج: تۆركمن دىلى نىنگ كمسىدىلمىگى. اولارىنگ ايرانىنگ تارىخىنده قالدىران اىزى نىنگ، دۆره دن مدنيتى نىنگ اونچاقلى گويچلى بولمادىغى اوچىن مى؟

جوغاب: توركى دىلىنى شول ساندان يىزىنگ تۆركمن دىلىمىزى كمسىدىپ يوق اتمك، پآهلوى رزىيى نىنگ اساسى سياساتىدى. قىنانساغام يىزىنگ روشنفكرلىرىمىز يورتدا ياشايان حالقلارىنگ دوستلويغىنا هم مدنى غاتناشقىلارىنا چندان آشا كۆپ اونس برىپ، اۆزانه دىللىرى نىنگ ازىلمىگىنه كم باحا قاراپ، بو مهم مسئلأ سره ساپ بولمادىلار. البته دوش گلن پورصاتلاردا اولار حاكمىيىتىنگ بو ظاليم سياساتى نىنگ قارشىسىندا مردانا دورماغى هم باشارىپ گلىارلر. شول مقدس گۆرشلرىنگ اولوسى ۱۹۷۱- نچى يىلىنگ گوز اىنىندا بولدى، اونلارچا تۆركمنىنگ رزىم يىنگ گىزىلن قوللوي بولان "ساواك" طاراپىندان قىناغ آستىنا چكىلمىگى بىلن تآزه بىر صاحىيا آچىلىپىدى. موندان باشغا، تۆركمنلرىنگ ايركى آتا- بابالارى حاساپلانىان سومرلر، پارتلار(اشكانى لار)، حازارلار و بئىله كى توركى حالقلارىنگ دۆره دن مدنيتلىرى، بوتىن ايران استىي نىنگ مدنيتى نىنگ حامىرماياسى حاساپلانىار دىيىپ كآبىر انصايىيى يووتمادىق ايرانلى تارىخچىلار شول ساندان مرتضى راوندى بويون آليار. شئىله ده تۆركمنلر بو گونكى ايران چاگلىرىنى شول ساندان اۆز ياشايان توپراقلارىنى داشاردان آبانىان حاويلاردان، هجوملردىن قوراپ گلدىلر. قاديى دهسىتان اولكه سىنده حۆكوم سوروپ گچن چۆل حان عاراپلارىنگ هجومى نىنگ اۆنگونده باتىرغاي گۆزه شىپ، بو يولدا جانىندان مايا قوشودى. سلجوقلى تۆركمنلرىنگ حاكميت سورن دۆورىنده توپراغىنگ قورناماغى بىلن بىر حاطاردا،

پارسلارنىڭ دىلى ھىم مدنيتى نىڭ اۋسىمىگىنە ھىتى وزىروكىل لىك درجە سىنە ىتمكلىرىنە ممكىنچىلىك دۇرىدىلىدى. سلجوقلى سولطان مالىك شانىڭ باش وزىرى نظام الملك دى. صفوتلرنىڭ ھۆكۈم سورن ىنلارنىدا توركى دىلى نىڭ يانى بىلن پارس دىلى ھىم رسى اھمىتە اىە بولدى. دىمك، ھراىكى دىل رسى دىل ھاساپلانىپىدى. بو ياغداى قاجار توركلرى نىڭ دۇورىندە ياغى ۲۰- نچى عاصرىنڭ بىگىرىمىنچى ىنلارنىدا اىراندان تورك ھاكىمىتى اعدارىلىيانچا دوام ادىپ گلدى، اما شو گچن ۸۰-۷۰ يىلنىڭ دوامىندا پارسلارنىڭ ھاكىمىت باشىنا گچن ىنلارنىدان بارى، شوونىستىك سىياساتى اساسىندا اولارنىڭ "اىنتە للگنتلىرى" باشاردىقچالار تورك دىلىنى مدنيتىنى يوق ادامگە سىنانشىپ گلدىلر.

د: تۆركمن دىلى نىڭ اورنونى نىڭ پس توتولماغى، اولارنىڭ ادبىيات و صونفات عالمىندە گوچلى اثر دۇرە دىپ بىلماندىكى اوچىن مى؟

جوغاب: ادبىيات ھىم صونفات عالمىندىن ھابارسىز اداملاردا شنىلە شك- شوپىانىڭ دۇرە مى اھمال، اما اشاقدا گىرىك بىرناچە فاكىتمىز مونونگ بىئىلە دالىدىگىنە گواه گچىار.

كلاسىك شاھىرلارمىز شول ساندان گىجە لى نىظامى، موھاممت فىضولى، مولانا جلال الدىن روملى، شمس، نواى، ماغىتىمغولى و باشغالار اۋزانه دىلىندىن باشغا پارس دىلىنى ھىم سوو اىچىن يالى آراسسا گورمك- ا بىئىلە- دە دورسون ھىتى بو دىلدە قوشغى-غازال ھىم دوزوپ، دونىا ادبىياتىنا اولى ھىذمات اتدىلر. شول اساسدا يونىسكو طاراپىندان ۱۹۹۵- نچى يىل ۱۶- نچى عاصىر تۆركمن شاھىرى موھاممت فىضولى نىڭ يىلى دىلىپ اىغلان ادىلدى. اساسان اىرانىڭ چاغداش تالىم- تىرىبە برىان مکتب- مدرسە لرىنڭ دوپبونى توتان ھان مروى ياغى مازىلى ھان دىين شاخصىتىدىر. بو ات اىرانىڭ پايتاغى نىڭ اورتاراسىندا قىوقارى مكدىبىنڭ ادبىنى گۆتىرىپ گلدى. شنىلە- دە ۱۹- نچى عاصىرىنڭ اياغىنىدان باشلاپ تۆركمنلرنىڭ اساسى اوتروملى شأھرى بولان كومىش دپە دە يوقارى درجە لى آرختىكتورا (معمارى) ياشايش جايلا قورولدى، اداملارنىڭ اوروپا استىلىلى اگىن-اشىك گە ىنمىك، سونگلار دورا- بارا تئاتر جايلارىنى دۇرتمك، اىلكىنچى گىزك اوستاتلىق بىلن "زھرە- طاهر" يالى اسپىتاكلارلى (نمايشلىرى) ىرنە ىتىرمك، توركىە دن موغاللىم گىرىپ، ھىم- دە توركىيا او قوچى اىرىپ سوادلى بولماق، مکتبلردە نواى دان، ماغىتىمغولىدان، ھوجا اھمات ياساويدان تۆركمنچە ساپاق برمك و شونگا منگىز اىشلىرى بىزىنڭ ھالقىمىزىنڭ علمە- مدنيتتە قىوان صارىاسى نىڭ اىدىنڭ

شایادی دیر. بو آدادلارینگ باریسی، ظالیم پأهلوی رژی می حاکمیتی ایه لآندن سونگ دوپ آرادان گؤترلیپ، حالقیمیزینگ مدنی اؤسوشینه اولی بؤوت دؤره دیلدی. ایراندا مشروطه انقلابینی عامالا آشیرماقدا بار گویجونی، اوقیبینی صارپ ادیب، حالقینگ آنگ- دوشونجه سی نینگ اؤسمگینده گؤرشنلرینگ حاطاریندا آنناجان آخون یارالی، عثمان آخون و رجب آخون یالی تورکمن وکیللری- دا باردی. چاغداش یازجیلاریمیز شول ساندان آی محمد آی محمدی پارس دیلینده یازان اثرلری بیلن ایران ادبیاتینده اولی تأثیر غالدیردی. کوممت قاپویزی آی محمدی اؤزی نینگ تناتر اوچین یازان " سنت" هم " قارا چویون" یالی اثرلری بیلن بوتین ایرانلی لارینگ آلقیشینا میناسیپ بولدی. حاضیر بولسا گؤرنیکلی تۆرکمن رژیسسوری(کارگردانی) تناترچی حکیم بهرامی نینگ یازبان اثرلری یورتدا بیرینجی اورنی ایه لآپ حالقیمیزینگ شانینا شان قوشیار.

ه: تۆرکمن دیلی نینگ کمسیدیلیانی نینگ سبأبی اولارینگ ایرانینگ سیاسی قوزغالانگلاریندا رولی نینگ آزلیغی اوچین می؟

جوغاب: تورک ملتی نینگ شول ساندان تۆرکمنلرینگ ایرانینگ قادیمی تاریخیندا قالدیران تأثیری باراسیندا ۳- نجی سوراغینگ جوغابئندا بیرآز دوروپ گچپیدیک. اما ییزینگ حالقیمیزینگ ایرانینگ چاغداش تاریخیندا اویناپ گلپان سیاسی رولی دیسینگ قوو انارا میناسیپ. ایراندا مشروطه انقلابی دؤورینده یاغی ۱۹۰۵- نجی یئللاردا ۵۰۰ سان تۆرکمن آطلی لاری بو عادالاتلی گورشدن آرقا چیقپ اوز آق ساقغال لاری نینگ یولباشچیلیغیندا آستراپاد شأهری نینگ(حاضیرکی گورگن نینگ) انقلابی گویچلرینه قوشولانیدیغی باراسیندا ایران تاریخچسی عبدالحسین نوای اؤزی نینگ "انقلاب مشروطه نینگ تاریخی" دین اثرینده بلآپ گچپ، تورکمنلرینگ شأهره گلپ انقلابدان آرقا چیقپانیدیقلاری بارادا بیر آرشیو ماتریالی- دا(سندی) گؤرکزیار. شول فاکتده (سندده) کأیر ایچی یتمه یان گویچلر حالقیمیزینگ بو مردانا حرکتینی یانگسا آماق اوچین: " بو قوزغالانگدا هی- ده واغشی! تۆرکمنلردن هم ایزدا قالیپ بولارمی؟" دیپ، تۆرکمنلرینگ بو گورشه قاتناشانیدیغنی آچیق بویون آلیارلار. ۱۹۲۵-۱۹۱۶ نجی یئللار آرالغیندا تۆرکمنلرینگ جمهوریت قورماق اوغرونداقی گورشرل باراسیندا تۆرکمنیستانلی عالییم همت آتافیینگ ایشلرینده دولی ماغلومات بریلیار. ۱۹۴۰-۱۹۳۷ نجی یئللار آراسیندا رضاشانینگ دیکتاتورچیلیق سیاستینا قارشى انچمه ییگیترلریمیز شول ساندان حاجی حان اوغوزی، قوربان محمد سیوری Siveri، آناقلیچ بابایی، ساپار خطیبی یالی لار آغیر قیناغ آستینا

چيکيلدى، اولاردان سيورى قيناغ آستيندا زنداندا شهيد بولدى. شيبه- ده ۱۹۴۵- نجي يىلدا گۆرشجنگ افسرلرينگ قوزغالانگيندا مرحوم سروان عبدالرحيم نديى اولى رول اويناپ، شول دسلاپدان محمدرضا شانينگ رۇمينة قارشى قوزغالانگ توروزيپدى. حالقيميزينگ پأهلوى ديكتاتوراسينا قارشى گۆزه شى بورۇم آغاريليانچا ياغى ۱۹۷۸- نجي يىلا چنلى ايزى گيدرلى دوام ادپ گلدى، اوندان سونگقى ياغداى بولسا كۇپلره مألیم بولسا گرک.

و: نأمه اوچين كآير ايلدشليميز انه ديلميزه قووانماغينگ ده رگينه، يوردينگ ايچينده دأل- ده حتى آروپادا ياشايان بوسغونلارينگ اؤيلرينده- ده پارسچا گورلأپ، چاغالاريني- دا بو ديلده گپلتماگه مجبور اديارلر؟

جوغاپ: ايران، كۇپ ملتى يير يورت، اوندا آذربيجانلى لار توركچه، پارسلا پارسچا، كورتلر كرچه، بلوجلار، عاراپلار، قاشغايى لار و تۇركمنلر هر قايسى اوز ديللرينده گۆرله يارلر. اولارى اؤنسدن دوشوريرالي، آسگرمزجيليك ادريالى بو ديلده گورله يانلرينگ سانى ييريا- دا ايكي يۇزدال، سانلارى آز بولان ياغداينندا- دا هيچ كيميگ اولارى بو عادالتيلى حاق- حقوقدان ماحروم اتماگه حاق يوق. يوقاردا آدى آغزالان حالقلارينگ هر هاييسي نينگ سانلارى بولسا ميليونلارچا. حاضير اير اندا مى مسئله اينگ اساسى پرابلئمالارينگ ييريسى بولوپ دوريار. بئيله ياغدايننگ دۇرمگينده ظاليم پأهلوى اروغى نينگ كسگيتلى تاثيرى بولوپ، اولارينگ شوونيستىك سياساتى اساسيندا پارس بولماديق حالقلارينگ ديللىرى، مىللى مدنيتلىرى كمسيدىليپ، يوق ادلمك درجه سينه يتريلدى. بو مسئلأنينگ دوپب كۆكى نينگ شول يردن اوغور آلپانديغيني، بو بلاننى ينگمك ايسله يانلر اونوتمالى دأل، سبأنى بو گونلر، پادشانينگ فالان- قاچانلارى اوتانمادان يئنه- ده اورتا چيقيپ، اؤزلىرىنى " دمكرات" آداملار ديبپ تانيمغا سينانشارلار. بيزينگ ايدينگلاريميزينگ (روشنفكرلريميزينگ) بو و يا- دا شونگا منگزش پارس شوونيزمى نينگ طاراييى چالپان گويچلره انتميلمالى دألديگنى تاريخ انجمه كزك ثبوت اتدى. ۶۰ يىللاپ يورتدا ظاليملىق بيلن حۇكوم سورن پأهلوى رۇمى نينگ دؤورينده اتنيك حالقلارينگ شول ساندان توركمنلرينگ قارشيسينا آلينپ باريلان كمسيديجى سياسات بوگون ميوه سيني بردى، سبأپ، انجمه تۇركمن ماشغالاسيندا بو باسغيدان " حالص" بولماق اوچين پارس ديلينده گۆرلگى قاوى گۆرديلر، چاغالارينا- دا كۆچه ده يا- دا مکتبهده پارس ديليني آكسنتسىز (لهجه سيز) آراسسا گپلأر يالى، اويده اولارا پارسچا اؤرتديلر.

ز: كآبىر تۆركمن ماشغالالارى نىنگ بو اديان ايشلىرى، يورتدا بار بولان بو پرابلىنمانى چۆزوماگه كمك اديپ بيلرمى؟

جوغاپ: بولار يالى ايشلره باش قوشماق آصلا مسئلانىنگ چۆزگىدى بولوپ بيلمز، ترسيه اونونگ چيلشيريملى بولماغينا آليپ بارار. ايراندا ياشايان كۆپ ملتلى حالقلارنىنگ ديللىرلى حاقيندا بار بولان پرابلىنمانى دىنگه دموكرا تىك، آدامكارچىلىكلى پرنسيپلره(اصوللارا) دايانىپ چۆزۆپ بولار.

چاغالارا زور بىلن ياد بىر دىلى اؤورتك اولارنىنگ آنكىنى بولاشديرىپ، گلجكده باشغا حىلى قىنچىلىقلارنىنگ دۆرمگينه سىبأ بوليار دىپ پسيخولوگلار آيدىپ گلىآرلر. اساسان تۆركمنلر پارسچا گورلآپ باشلانلارنىندا اولارنىنگ تۆركمندىكى مه سانگا بولوپ دوريار، اولار هر نآدسه لرم آكستىنى باسرىپ بيلمز. البته بو بىر طبيعى زات باشغالارام تۆركمن دىلىنده گپالئلرنىنده اولارنىنگ آكستىنىدن تۆركمن آلدىكى ايپام بىلىنيآر. چاغالارا غىسيش آستىندا پارس دىلىنى اؤوردىپ، اولارنىنگ مىل كىملىگىنى باسرىماقچى بوليانلار چاغالارنىنگ روحوئا هم- ده اونونگ قادالى (نورمال) اوسوش پروسسه سىنه يىتى ضاربا اوريارلار. بو چاغالار اولاندا اؤزونىنگ پارس آلدىگىنى، يۇنه تۆركمن بولوپ هم اؤز انه دىلىنده گپلآپ بيلمه يانى اوچىن آغير پسيخولوگىك(روحى) باسغىلارا دوچار بولارلار. چاغانىنگ كاراكتىرنده(شاخصىتىنده) بىر- بىرىنه قاپما- قارشى ايكيلىك دۇرآپ باشلار، اول اؤزونه: " من تۆركمن بولسام نآمه اوچىن اؤزانه دىلىمده گپلآپ بيلمه موق، پارس دىلىنى- ده پارسلار يالى گورلآپ بيله موق، اوندا من كىم؟". اول اؤز روحى كاراكتىرنده اولى بىر بوشلىق دوپوپ باشلار. اكسپرتلرنىنگ آتماقلارىنا گۇرآ اؤز انه دىلىنى بيلمه يان چاغالار باشغا دىلى اؤورنمكده هم اونچاقلى باشارجانگلى بولوپ بيلمه يآرلر.

آوروپا- دا سوند دؤولتى نىنگ بو يورتدا ياشايان داشارى يورتلى چاغالارنىنگ انه دىللىرى باراسىندا قازانان تجربيه سى و بو اوغوردا آليپ باريان سياساتى اؤورنماگه مينايسىپ. بو دؤولتده بوسغون چاغالارنىنگ اؤز انه دىللىرىنى اؤورنمك باباتىندا اديان تاغاللاسى نتيجه سىنده سوند دىلىنى آنگساتلىق بىلن اؤورنماگه ممكىنچىلىك دؤره دىليآر. انه دىلىنده اونكات گورلآپ بيلمه يان چاغا، ايكىنچى بىر دىلى اؤورنمكده قىنچىلىغا دوچار بوليار. سوند دؤولتى نىنگ ماغارىف سىستماسى هفته - ده ۳ ساغات گۆچمن چاغالارا اؤز انه دىللىرىنده عليم آلماغا ممكىنچىلىك برىآر. گۆچمن چاغالارنىنگ اؤز انه دىلىنى اؤزىنىمكى بىلن اولارنىنگ سوند دىلىنى هم چالئلىقىدا اؤورنمگينه و شول اساسدا تىز و اقتدا جمعيته اينتىگرلنمگينه(انطباق تاپماغا) آليپ گلىآر.

شولار يالى تجريبه لر بارقا ايراندا ميليونلارچا تۆركمن اؤز ياشايان توپراقلارىندا اؤز انه ديللرينده سوادلى بولماقدان ماخروم ادليلپ گلينيار. اوسته سينه بارىپ ياتان ايزدا قالاق شوونىستىك ايده يا داينايان پان ايرانيست توپارلارى، بو حالقلارينىڭ مىلى دىلىنى، مدنيتىنى و كيملىگىنى يوق ادماگه، خاص بولمندا اونى پارس مدنيتى نىڭ آراسىندا آسسىمىله (اريدىپ يوق) ادماگه سىنانشىپ گليارلر.

بىزنىڭ ياشايان دؤورىمىز ادامكارچىلىگىنىڭ، علمىنىڭ، مدنيتىنىڭ و سوسىيال تايدان اؤسوشىنىڭ زاماناسى. ايندى حالقلارا اؤز انه ديللرينده حاظلى- سوادلى بولماغا ائتمىليارلار، ايرانىنىڭ اوچدن ايكي بؤلگى بولان آذربىجانلى لارى، كردلرى، بلوچلارى، تۆركمىنلرى، عاراپلارى و ... دونيا سىيوليزاتسىياسى نىڭ اچىليان بوناغمايتىندىن ماخروم اتمك انسانىته سىغمايان ايش.

اؤز انه دىلىنىڭده حاظلى- سوادلى بولماق، هر بىر انسانىنىڭ اينىڭ ايلكى هم اساسى حقوقى حاسابلانبار. بو بارادا حتى اسلام دىنى نىڭ تاغلىماتىندا- دا، يوردىنىڭ اساسى قانونىندا- دا شئيله- ده بىرلشن ملتقروراماسى نىڭ انسان حقوقلارى نىڭ اهللى عمومى جارناماسىندا- دا ايقرار ادلىبار. چاغانىنىڭ اؤز انه دىلىنىڭده سوادلى بولماق اونونىڭ روحى بايلىقى نىڭ هم مىلى كيملىگى نىڭ تاپلانماغىندا، ذهينلرى نىڭ اؤسمىگىنه، گلجكده عاليم اداملار بولوپ يتىشمىگىنه اولى رول اوينايار. ايراندا اتنىك حالقلارينىڭ اؤز انه دىل لرىنىڭده سوادلى بولماق بىلن:

- ۱- ايرانىنىڭ ۳ دن ايكي بؤلگى اؤز مىلى كيملىكلىرىنى، اينىڭ ايلكى مدنى حالقلارنى قازانىپ بىلر؛
- ۲- دموكراتىك اتموسفرانىنىڭ؛ مدنيت نىڭ، علم نىڭ و صنوغات نىڭ پارچالاپ اوسمىگىنه ممكىنچىلىك دؤرار؛
- ۳- يورتدا ياشايان ميليونلارچا انسان اؤزلىرىنى قويوليان بو حورماتى دويوپ، اؤزلىرى نىڭ سىياسى، مدنى، اقتصادى تايدان اساسى گوچىدىكلىرىنى اينانىپ باشلارلار. بو ياغداى دورا- بارا حالقلارينىڭ آراسىندا دوستلىقلى آراقتاشىغىنىڭ اؤسمىگىنه يول آچار.

هر ملتی که **زبان مادری** خود را
فراموش کند، مانند فردی زندانی
است که کلید زندانش گم شده باشد.

آلفونس دوده

ملى متاليتت(دۆشۆنجه) وانه دىلميز

هر يير تۆركمن اوزملى كيمليگىنى قوراپ ساقلاماق اوچىن، دىل متاليتته تينه ايه بولمالي. باشغا سوز بيلن آيتساق هر يير تۆركمن اوزونىنگ عاصيرلار بويى قوراپ، ساقلاپ و اوسدوروپ گليان انه دىلى نىنگ بوگون آلىنىپ بارىليان ظاليم سياست اساسيندا يوق بولماق حاوپى بيلن يوزبه- يوز دوراندىغينا دولى گۆزيتيرملى.

شونىستلارنىنگ ۷۰ يىلدان بارى يوردىپ گليان اساسى پلانلارى حالقيمىزى روجى بويسانچلاردان بوشادىپ اولارى قولا اؤورمكدن عبارات ديغينا هر يير تۆركمن بالاسى دولى گۆزيتيرملى. كوپچىلىكله يين روجى يوق ادبىشنىگ يير گۆزىشى هيتلرچى فاشيستلرنىنگ زأهرلى گاز اوطاقلارنىندا يا- دا دىكتاتور رزىملرنىنگ داراغاچلارنىندا فىزىكى تايدان يوق اتمك بولسا، اونونگ باشغا گۆزىشى اوقوو كلاسلارىندا حالقلارنىنگ انه دىلىنى قاداغان ادمك بيلن عامالا اشىرلىيار. بو كوپچىلىكله يين يوق ادبىش ميدانلارى بولسا اوقوو كلاسلارى، مكتب پروگراممىسى، راديو، تلويزيون و مطبوغاتدير. اولوم بو يروغىنى برنلر بولسا انگلستانىنگ شوغولچىلىق اداراسى نىنگ ايچاليلارى اردشير و اونونگ اوغلى شاپور رىپورتلاردان باشلاپ محمود افشار، احمد كسروى يالى لار، قابىبيرسه كوچه سويتورلارنى (دلقلرئنه) بارىپ يتدى، اولوم گولله سى، قورشون دأل- ده ياساما هم قاپلاشدىرلارنى تاريخ بولدى. روجى تايدان كوپچىلىكله يين يوق ادبىش كامپانىياسىنى عامالا اشىرماق اوچىن "يوردىنگ بيته وىليگىنى" قوراماق مسئله سى باهانا ادلىيار. اساسى ماقصات، مركزلشن يير دولت دولاندىرىش سىستىماسىنى دؤرتمك.

كوپچىلىكله يين روجى يوق ادبىش متدلارى شولاردان عبارات:

- ۱- اير انداق كوپ سانلى توركى حالقلارا هيچ حىلى سياسى، مدنى حق- حقوق برىلمزلىك؛
- ۲- اتنىك حالقلارنىنگ دىلىنه رسى استاتوس(حقوق) برمان، اونى دىنگه اؤيلرده، كوچه لرده گورلىشيليان ديله اؤويرمك؛
- ۳- اولارنىنگ دىلىنه پارس سؤزلىرىنى آرالاشدىرماق.

ملى متاليتت دىلىيان دوشونجائى دىنگه اوقوو كلاسلارىندا قازانىپ بولمىيار. بورگىنگده اؤز ملتىنگه اونونگ مى دىلىنه سويگىنگ غايىناپ جوشمالي. اوز انه دىلىنگدأكى دويغى- دوشونجه لرى يازووا گچيرماگه غايرات اتملى، كؤسنملى بولسا كؤسنملى. تۆركمنصأحرالى تۆركمنلرئمىز اوز انه دىللىرىنده

سوادلى بولماق اوغروندا اغير شرطلرده اوز بالدير گويچلرينه و غاير اتلارينا دا يانيپ گوزه شيبپ گليآرلر. غينانئساقدا ۷۰ يئنلاپ دوام اديپ گليآن شوم سياستينگ تاثيريني بو گونكى ياش اؤسمرلري ميزينگ آراسيندا گؤرسه بوليآر. قوى، حاضيركى ياغدايدا يوردينگ ايچينده اوز انه ديللرينده يازبان تۇركمنلر آز بولسون، قوى اولار دوزو يازيپ بيلمه سينلر، اما انه ديلده گيلماگه هم يازماغا چمه لشسينلر، مسئلآنينگ سياسى اهمييتى- ده شوندا.

دیللرینگ اولمگی بیلن اوزکیملیکلرینی

ییتریان حالقلارینگ سان- دا بارحا آرتیار

آماندا چاپ بولیان *Frankfurter Rundschau* قازیاتی اؤزۆنینگ ۱۹۹۷- نچی یئلی نینگ ۲۲- نچی آگوست سانیندا یوقاردا آغزالان سۆزباشیلی ماقالاسیندا نوبل ادبی بایراغینی آلان مکزیکلی یازغی "Ostavo Pez" – ه سالغیلانیپ «اؤلن هر بیر دیل بیلن آداملارینگ بیر کشی اؤچیار» دییپ بللاپدی. غازیت دوام اتدیریار: دیلر و شونونگ بیلن بیرلیکده بیر حالقینگ کیملیگی نینگ سالداملی بۆلگی گچن عاصیرلاردا هیچ حاجان حاضیرکیسی یالی بئیله چالت یتیب گیدمأندی. میثال اوچین موندان ۱۰ مونگ یئل اوزال یر یوزونده یر میلیون چمه سی آدام یاشایارقا ۱۵ مونگ دیل بولوپدیر. حاضیرکی واغیتدا بولسا اکسپرتلرینگ چاقلامالارینا گؤرا یر یوزونداکی دیلرینگ سان ۷ مونگ تۆورگی. آلمانینگ بیلیفیلد اونیورسیتی نینگ دیلچی عالییی "Christian Lehmann"- ینگ پیکریچه گلجک ۱۰۰ یئلینگ دوامیندا بولارینگ هم اوچدن یرری یوغالیپ گیدر.

پسسیمیستیک(بدییی) چاقلامالار حتی دیلرینگ یوزدن ۹۰- نی آرادان گیدر دین پیکردن اوغور آلیار. دوسلدورف- ینگ "Heninrich-Heiene" آدینداقی اونیورسیتی نینگ عالییی Dieter Wunderlich- ینگ پیکریچه آمان قالجاق دیلرینگ سان دینگه ۶۰۰.

هرنیچیک- ده بولسا، یرزات مسه- مألیم. توتوش دونیأده دیلرینگ یرسیخلی یوغالیپ گلانیلیگی. اکسپرتلر مونگا گوناکار دییپ آزلیقداقی ملتلرینگ حاکمیتدأکی رژیملر طاراپیندان آلا توتولماغی بیلن کۆچولیکله یین حاباربریش سریشده لرینی گۆرکزیارلر. حاص- دا بتری استرالیا کونتی نیتینده(قاره سینده) دیلرینگ اؤلۆپ آرادان گیدمگی دیسنگ آیلیغانچ. ۱۸- نچی عاصیرینگ آیاغیندا اول یردأکی دیلرینگ سان ۲۵۰ بولان بولسا، Lehmann- ینگ آیتماغینا گؤرا بوگون ایندی دینگه ۲۵۰. اینگ پاچیغالیسی- دا "Jaminjung" دیلی. بو دیلده گورله یانلرینگ سان دینگه ۴ آدام. دمیرقازیق هم لاتین آمریکادا- دا قیزیل دریلرینگ دیلری، آقالیق ادیان کولونیال گوچلر طاراپیندان یرسیخلی باسغیلانیپ گلیار. میثال اوچین گواتمالادا بولشی یالی کۆپ حکومتلر اوزاق و اقتلاپ دینگه یر دیلی

رسميىته تانيپ گلدېلر. بو كونى نينتهه بنيله كى ديللرنگ يوغالماغينا سبأپ بوليان اوروپا ديللرى آفريكادا بولسا يير برلى ديل بنيله كيلرى يووديار. شئيله ليكده بو يرده ۱۰۰۰ ديلدن دينگه ۲۲۰ ديله چينلاقاي اولوم حاوپي آبانپ دور.

يير ديل يوغلان حالاتيندا شول ديلده گورله يان اداملارنگ تاريخى حاقددا هم ماغلومات ادينمك ممكينچيليگى- ده يوغاليار. فيلوسوف Johan Gottfried von Herder- ينگ ۱۸- نچى عاصيردا بلليشى يالى " يير حالقنگ حىي اؤز انه ديليندين باشغا مآحرم زادى بولارمى؟ اولارنگ دآپ- دسسورى، تاريخى، دىلى و دورموش پرينسيپلرى، پيكيير بايليقلارى، جانى، روحى، بارجا زادى شوندا ياشايار آخرين."

(ماقالانى تۆركمنچأ اؤورن: آراز)

ديليم، ديليم

كس قاوينى ديليم - ديليم

انه ديلدن دؤنمرين

اوغراسالار

ديليم - ديليم -

عراق تۆركمنلرى نينگ حوريا تارنندان

ملى دىلیمیزی بايلاشديرمالی

دىل انسانىنىڭ بارلىغى، كىملىگى ھەم دۇردىجىلىگى نىنىڭ سىمبولى. ئۆز مى دىلى بولمايىن ایل- اولوسىنىڭ دویى، بوگونى ھەم گلجى بولماز. اول حالقىنىڭ گچمىشى تارىخى ھەم كۆكى بار دىيىپ بولماز. مى دىل، انسانى ئۆز كۆكۈنە باغلاپ، اونى ئۆز كۆكۈندىن سووربار. يىر ملت يىنگ دىلى ھەر ئاچە باى بولسا، اوندا گورلۇپ، يازبانلارنىڭ سانى كۆپ بولسا شوونچادا، باشغا حالقلارنىڭ يانىندا حورماتلانىپ سىلانار. دىلە، سۆزە باى بولان ملتەرە غارانگدا بو آيدىلان زاتلار ئۆز-ئۆزىندىن دۆشئۆكلى. يىزىنىڭ تۆركمىن دىلیمىزە ھەم عاصىرلار بويى يازىلىپ گلېنبار. يۆنە قىنانساغام ھىز بو گونە چىلى دىلیمىزنىڭ گراماتىكاسى، اورفوكرا فىياسى (دوغرى يازووى)، فنوتىكاسى و سۆزلۈگى حاقىندا ئۇران آز ايش ادىلدى. دىلیمىزە اولى-اولى اثرلر يازىلماغىنا قارامازدان اوندا بار بولان عاراپ، پارس، روس و باشغا ياد دىلردن، دىلیمىزە گچن سۆزلەر قارانگدا، دىلیمىزى آراسالماقدا ھىز باۇردن قايدىلاندىغى حاصام گۆزە ايلبار. بو ياد سۆزلر دىلیمىزنىڭ قورلشىغىنى بوزوپ، شئىلە يىر اورناشىپدىر ولېن يىزىنىڭ دىنگە عالملارىمىز بولايماسا، اولارنىڭ ياد سۆزدىگىنى ھەم ساىغارمايارىس. يىر توپارلاریمىز بولسا بىلىپ يا- دا بىلمان ياد و آلىنما سۆزلردن پىدالانىپ، دۆشومىزى گرىپ ئۆزومىزى يوقارى بىلىملى آدمالار ساىبارىس. ادن ايشىمىز، سالان ناغشىمىز بولسا ئۇران ايركى درورلردن بارى آيدىلىپ گلېان "مارىنى"، "قدىبى مرو"-ھ، حازار توركلرنىڭ ياشاپ ئۆز آدلارنى بو دىنگىزە برىپ يىزە مىراث قالدىران بو آوادان سۆزى "كاسى" يە اوتىگتمك و ش م.

يىر حالقى يوق ادمك اوچىن ايلكى باشدا اونونگ دىلى يوق ادىلبار. دوشمانلاریمىزام شو پلانى عامالا آشېرىپ گلبارلر. تۆركمىنىستاندا روس مدنىتى مى دىلیمىزە باسغى بولان ھەم بولسا تۆركمىن آقانىنگ حلال سویت امن اوغول- قىزلارى اونى گۆز مونجىغى يالى قوراپ گلدىلر.

تۆركمىنىستان اركىنلىگىنە قاوېشىدى. يىر شارىندا ياشايان اھلى ملتري يالى يىزىنىڭ شانلى حالقمىز ھەم ئۆز مىل بويىسانچلارنى شول ساندان دىلېنى آلىنما سۆزلردن حالص ادېپ، اونى چاغداش مدنى يىر دىلە ئۇورېپ، قوراپ ساقلاماغى اىندى ئۆز بورچى حاساپلايار. يىز دىنگە شو آدادالار بىلن ئۆز مىل اركىنلىگىمىزى حاوېدان- حاظاردان ساقلاپ بىلرىس. اوغانىستاندىر ايراندا ياشايان مىليونلارچا تۆركمىنلرنىڭ دىلرلرنە زىجىر اورلۇپ دوران يىر و اقتدا، كىمسىدىچى سىياساتىنگ دوام ادېپ دوران يىر ياغدىندا نأدىپ آسودا اوتورۇپ اونگا گۆز يومۇپ بولار؟ سىياست، پولوتىكا و دۆولتلر آراغاتناشىغى

دبیلیان زات قارشیلقلی بومالی. نامه اوچین یکه سانى پارس بولمادیق تۆركمنیستاندا ایران دؤولتی انچمه پارس دیلینى ساپاق بیریان كورسلار يولا قويوپ بیلپأزده، بیزینگ ارکین دؤولتیمیز میلیونلارچا ایرانلی تۆركمنلرینگ آراسیندا یكجه ده تۆركمن دیل كورسینی آچماغی باشارمايار؟

2011

ایراندای پارس دیلی نادیپ رسی دیل بولدی؟

یورت آدی حوکمینده تانالیپ، اوندای یاشایان ۶۰ میلیون چمه سی ایلاتدان ۳۷/۵٪- ده قاوراغی تورک دیلینده گپله یان ایراندای پارس دیلی نینگ رسی دیل استاتوسی قازانماغیدان ۷۰ ییل هم گپچه - نوق^۲، اما یوردینگ اوزاق تاریخیندا تورکی دیل اؤز بارلیغینی ساقلاماغی- دا باشاریپ گلیار، حاری نظام دوزگونینده تورکی دیلی اولانیلیپدیر، شول دؤوردن قالان اونلارچا ترمین/آدالغا(اصطلاح) بوگون هم شول دورقینی ساقلاپ گلیار. باریپ ۱۵- نجی عاصرا چنلی ایران دین بیر یورت آدی یوقدی اونونگ برینه ارکانا ولایاتلار بولوپ، هر ولایاتینگ اؤز حقوقی، ایه منلیگی باردی، شول ولایاتدا یاشایان حالقینگ دیلی یؤرگونلیدی. تورک آصیلی غازنالی سلطان مآخیمیت اؤز کؤشگینده اونلارچا شاهیدیر عالییی ینغناپ، علی، مدنییی اؤسدرمکده اولی حیدمات اتدی، اما اونونگ یانی بیلن دری دیلی نینگ میدان آماغینا- دا یول بردی و بو مسئله تورکلرینگ زبانی، برینی دولدورویپ بولماق کیمستمیلره آلیپ گلدی. عمومان غازنالی پادشالار اؤز آلیپ باریان پولیتیکاسینی، سود(عدلیه) دوزگونینی حالقینگ دوشونجک دیلینده یؤردمأندیرلر. ادبیاتدا بولسا کسکی دیله/دری- فارسچا میدان برمک کسلی/اول بو گون هم شئله/ سبأپی ملی ادبیاتیمیزه غاتی اورغی بولدی. اوندان سونگراقی تورکی سولطانلار شول ساندان سلجوقلی سلطانلارام حوجه نظام الملک یالی پارس دیلی کیشینی اؤزلیرنه وزیر ادیپ آلدیلارو تورکی دیلی نینگ برینه پارس دیلی نینگ یؤرگونلی بولماغینا ممکنیچلیک بردیلر. تورکی دیلی نینگ حالق آراسیندا یؤرگونلی بولوپ قالماغینا قارامازدان شیغیر، ادبیات و دؤولت دیلی پارس دیلینده آلیپ باریلانی اوچین آتا- بابالاریمیزینگ عاصیرلارینگ دوامیندا دؤردن دیلی دورا- بارا اهمیتدین دوشدی. تورکچه آیدیلیان آیدیملار، فولکلوریک اهنگدأکی حالق دؤردیچیلیگی دؤولتدن حمایت گؤرمأن، عاصیرلارینگ توملیگینه سینگیپ گیتدی. کؤشک یازیچی، شاهیرلارینگ سرپای تاماسی بیلن پادشالاری

^۲ ترکان آذربایجانی با سی وهفت و چهاردهم درصد، و ۲۳/۵ میلیون نفر، اکثریت نسبی اهالی کشور ایران را دارا هستند، و فارسی زبانان در ایران با سی و پنج درصد و ۲۲ میلیون نفر اکثریت نیستند: (ضمن جذب و حل چهارمیلیون ترک آذربایجانی و همین مقدار از دیگران در طی ۸۱ سال، یعنی از سال ۱۳۰۴ تا به امروز). آنگاه مطابق همان آمار ۱۹۹۸ سازمان ملل متحد، به ترتیب نوبت به: کردها، لرها، گیلکها و مازندرانیها و اعراب خوزستان (بقول خودشان اهوازی ها) و سواحل جنوب میرسد که بین پنج تا سه میلیون نفرند و سپس: تورکمن ها با دو و نیم میلیون نفر و بلوچ ها حدود دو میلیون نفر و در نهایت، قشقانی ها با یک و نیم میلیون و لک ها با یک میلیون ولایستانی ها با نیم میلیون نفر. درکشورما حدود نیم میلیون هم اقلیتهای دینی و گاه زبانی- دینی وجود دارد (دکتر ضیاء صدراالاشراقی- ایران و مسائل ایران)

اوپ یازان قوشغیلاری بولسا "اَلطینا غاپلانیپ" یازوو گچریلیپ، دیوانحانلاردا ساقلانیپ گدی. اوندان سونگرانی دؤورلرده یئنه- ده شول اثرلر "ملی" حازینا حؤکمینده قورالیپ گلیار، اما اوزانلارینگ، باغشیلارینگ، حالق دؤره دیجیلیگی نینگ آغلاباسی، لاله لر، حوودیلر... یازغا گچمأنسونگ آغلاباسی دورا- بارا یتیب گیتدی.

ایراندا تورکی دیلینینگ رسی استاتوسی یتریمکده تورک آصیلی صفوی لر اوروغی اولی رول اوینایار. موغان چۆلینده تآچ گیش داباراسیندا شاه اسماعیل یاشولی لارا یوزلینیپ اؤزونینگ ایرانینگ شامی دییب ایغلان ائنده، دابارا قاتناشان یاشولولار گنگ قالیب: "یز ایران دین ییر یوردینگ باردیغینی بیلمه یأرس، اونونگ آدی دینگ شاهنامادا تورانینگ آدی بیلن بیله لیکده آغزالیپدی، ییز خوراسان، آستراباد، کرمان یالی یورتلاری بیلیأرس" دینلرینده. شاه اسماعیل: "ایندی من شول داغنیق ولایاتلاری ییرلشدیریپ، مرکزلشن ییر ایران یوردینی دؤرتمکچی" دییب جوغاپ بریپدیر.^۲ تورک سردارلاری نینگ گوچلرینه دایانماغینگ یرینه صفوی شالاری دورا- بارا اولارینگ گوچلرینی آزالدیار، شول اساسدا ۷ سانی تورک طایپاسیندان عمله گلیپ، باشلاریندا قیزیل بؤریکلری بولانی اوچین قزلباش آدی آن توپارینگ یرینه، شاه عباس، شاه سؤین (شاهسون) دین یؤریته توپاری دؤردیپ، اولاردان حارای گؤزله یار. اول پایتاغتی تورک توپراغی تؤولریزدن، اصفهانا اویتگدیار، شای مذهبینی یوردینگ رسی مذهبی، پارس دیلینی بولسا رسی دیلی دییب جاراتدیریأر. یورتدا بنیله یاغدایینگ عمله گلمگینده گؤنیدین- گونی انگلیسلرینگ داخیلاری نینگ باردیغی آیدینگ، سیأپ دیسنگ عثمانلی تورک دؤولتی گونباتاردا، ایندی بولسا ایراندا- دا تورک دؤولتی نینگ عمله گلمگی انگلیسلرینگ غونجونا غور قویاردی. اولار آسیاداقی کولونیالیستیک (استعماری) سیاساتلارینا قاتی ضاربا اورولجاغینی گؤریأردیلر. شونگا گؤرأ حایال ادمان بو ایکی تورک قارداشینگ آراسیندا اوروش اودونی توتاشدیریپ بیلجک بهانالاری آغتاریپ باشلایارلار، نتیجه- ده صفوی لرینگ مذهبلی نینگ هم دیللی نینگ عثمانلی لاردان تاپاوتلی بولماغی یولوندا قوللارینی قاوشیریپ، شاه

^۳ اما نام سرزمین ایران واقعی بصورت رسی و بین المللی، تنها از زمان قاجارها بعنوان "ممالک محروسه ایران" مطرح شد (روی تمیرها، سکه ها و در قانون اساسی ۱۹۰۵ م/ ۱۲۸۴ هجری شمسی = ۱۳۲۴ هجری قمری) و از اواسط سلطنت رضا شاه، رسماً نام کشورها، چنانکه خود می گفتیم تنها ایران نامیده شد، و واژه یونانی "پرس" تحمیلی لغوگشت. ازیکسو درمقابل خارجیان کاربسیارخوبی بود، ولی تالی فاسد هم داشت. گفتی است ازبیدشامی ایران (باستانی ونژادی- زبانی) سازان ما، این ایلیغانیان مغول بودند که بعدازمرگ "منکوقان" و درمقابل "قوبیلای قان" و مغول مرکزی، خودرا پادشاهان کشورایران نامیدند و بعنوان واحدسیاسی به این نام، هویت سیاسی مشخصی دادند (ض. اشراقی. ایران و ...)

اسماعیلینڭ حضورونا گلیارلر و بیر آز و اوقت گچیب- گچمانگا عثمانلیلار بیلن صفوی لر آراسیندا چالدران دین یرده اولی سؤوش توریار. انگلیسلر اورشدا ینگیلن شاه اسماعیلا "یاردام" برمک ماقصادی بیلن توپ یاساپ بیلیان دوغانلار آنتونی هم رابرت شرلینی شاهینڭ کؤشگینه یوللایلارلار، شنیدیب دورا-بارا بو حیله گارجیلکی سیاست یول آلیپ باشلایلار. شاه عباس بریتانیادان گلن انگلیس وکیلینه: "من بیر انگلیسلی نینگ کؤوشی نینگ نالینی، عثمانلی پادشاسی نینگ تاجینه برمه رن" دییدیر. صفوی لردن سونگ اوشار تورکریندن بولان ندرشاه- ده اؤز سوبداشلاری نینگ بأهیدینی ایاق آستینا سالیپ، موغان چۆلینده تاج گیش داباراسیندا پارس دیلینه هم شای مذهبینه قوللوق اتدجگینه سؤز بریار. ندرشاه تۆرکم توپراغینی انچمه گزک قانا چاقایماق بیلن برن سؤزوندە تاپیلار.

تۆرکمئلرنڭ قیلیجی نینگ ساییسیندا یوردینڭ تاج- تاغینی ایه لآن قاجارلار حاکمیت باشینا گچن گونیدن بیلاک دینڭ تۆرکمئلرنڭ زانینا، کسه کیلرنڭ بأهیدینی قورادیلار. ۱۸۲۹- نچی یئلداتی روسلار بیلن قول چکیلن گلستان هم تۆرکمئچای ایلالاشیقارلی اساسیندا آذربگجان، ۱۸۸۱- نچی یئلینڭ ۹- نچی دکابرینده بولسا تۆرکم توپراغی ایگا بۆلونیار. شنیدیب، تورکی دونیاسینه بیی ضاربا اوریلیان بیر واغیتیندا پارس دلی هم مدینیتی گون ساین اؤسیار. ناصرالدین شانینڭ وزیر امیرکبیر پارس دیلینده دارالفنون آدیندا اولی آکادمیانینڭ دویونو توتوپ، پارس دلی هم مدینیتی نینگ اؤسمگینه اولی حیدماتلار ادیب، تورکی دلینی پسه دوشوریار. غفلت اووقوسیندا یاتان قاجار شالاری نامانینڭ نامه دیگیی آنکلامان قالیلارلار.

ییرینجی جهان اورشی یئللاریندا انگلیسلرنڭ پلانی دولی عامالا اشریلیپ، هر ایکی تورکی دؤولت یاغنی هم عثمانلی ایمپریاسی هم- ده قاجار دؤولتی دویپ دارغادیلار. یؤنه اولارینڭ حیله گارلیکی سیاستی آنادولیدا پاشمانی، عثمانلی دؤولتی نینگ یرینه مصطفی کمال آتاتۆرکونڭ بولباشچیلیغیندا بوگونکی مدرن تۆرکیه قورولیلار. ایراندا انگلیسلرنڭ دیکمه سی ارضاشاه گویجی ایه لاندن سونگرا تۆرکلره قارشی آنگیرباش شوونیستیک سیاست یؤره دیلار. اینها، ییزینڭ اساسی صؤحبیتیمیز هم بو دؤوردی بیلاک باشلانیار.

ییز اؤز گورورونگیمیزه باشلامازدان اؤنڭ اورسیتده بولشویکلرنڭ- ده تورکی حالقلارینا قارشی آلیپ باران شوونیستیک سیاستینا دکیب گچمکی ماخول گۆردوک.

بولشويكلر اورسيتتده فدراتيو دوزگونى جار ادن بير واغتيتندا اورتا آسيانى بۇلۇپ، فدراتيو دوزگونينىڭ توركى جمهوريتلرده يول آماغينا روغصات برمه ديلر. أهلى ادالاردا، مکتبلرده روس دىلى بيرينچى اوروندا ساقلاندى، اونگا "زأحمكتشلىرىنىڭ دىلى" ديدىلر، لاتين حاصلى، روس/كرىل حاطينا اويتىگه دىلدى. توركىملىرى، تاتار- باشغيرتلىرى، آذربىجانلىرى... توپار- توپار اديپ، سىيريه سورگون اديپ، قازاغىستانا و بئيلهكى توركى جمهوريتلره يوز مونگلرچه روس گۇچرىلپ كتىرىلدى. بئيله ظاليم سياست اساسيندا قورلان توركى جمهوريتلرده شول ساندا تۇركمىنىستاندا پسيكولوگىكى، هم-ده تكتنولوگى تايدان روسلارلا اۇركله نىن بوركر اتلار عمله گلدى. بو سياست سونىڭقى دۇورده اۇزميه سىنى بردى، توركىمىنىستان قاراشسىزلىغىنا غاوشانام بولسا هنيزه چنىلى اورسيتته باقنا سياست يۇردىلپ گلىنيار.

ايندى اۇز اساسى صۇحبتىمىزه اۇورلىپ گلسك. حاوا، اير اندا پارس دىلى نأديپ بوگونكى اوروننى قازانىپ بىلدى؟ پارس دىلى بئيلهكى حالقلارنىڭ شول ساندان توركى دىلىلى حالقلارنىڭ دىلىندىن باي هم قاديىم دىلى؟ يىز بوو شونگا منگىزىش سوراغلارلا جوغاپ برماگه سىنانشيارىس.

ايكىنچى جهان سۇوشىندىن سونگ اوروپادا تكتنولوگىيانىڭ هم شول اساسدا انسان حقوقلارى- نىڭ قوراغىنىڭا چىقىيان جمعىتلر، قورامالار اۇسوپ باشلان يىر دۇورنده، كاپىتالىستلار آسيانىڭ چىگ مالىنى، آزان ايش گويجونى تالاماق بىلن بولدولار. بو پروسس ازىلن حالقلارنىڭ دونيأده نامە لر بولۇپ كچىأندىگىنه اويلانماغىنا و اونونگ سبأبىنى آنگلارماغا آلىپ گلدى. حالقلار اۇز مىلى حق- حقوقلارنى قازانماق اوغروندا آياغا قالدىلار. انگلىسلىرىنىڭ باھىيدىنى قوراماق اوچىن اوتوردىلان ارضاحان يالى دىكمه، اير اندا پارس بولمادىق حالقلارنىڭ بو گۇرۇشلىرىنى دىنگه ياراغ گويجى بىلن باسىپ ياتىرماق بىلن چاكلنمأن، ايسم فارس شوونىسىم سياساتىنى بارها يايبانگاندىرىپ، توركى حالقلارنى اۇز مىلى كىملىكلىرىندىن داشلاشدىرماق، انگلىس جاسولارى اردشىر و شاپور رىپورتىر لىر يالى لارنىڭ كۇمگى بىلن گىجه- گوندىز دىمأن مكىرلى پلانلار دوزدى. اوقوو جايلاردا، قازيات- ژورناللاردا، پارس مدىنىتىنى پروپاگاندا(تبلىغ) ادىلىپ، بئيلهكى حالقلارنىڭ دىللىرى و مدىنىتىلىرى ماسغارالانىپ اوغراييار. اوسته سىنه بو حالقلارنىڭ عاصىرلار بويى دۇوردن مىلى مدىنىتىلىرى اوغورلاينىپ، پارسلارنىڭ تارىخىنا هم ادبىيات قوشولدى. مثال اوچىن ايندى مختومقولى شاهىرمىزى- دا ايرانىنىڭ اورتاق مدىنىتى دىيىپ، اليمىزدن آماغا سىنانشيارلار.

مرکزی ھۆکومت اۆز پروياگاندا لاریندا ایراندا یاشایان حالقلار بیرک- بیرگه دوشونمک اوچین اۆزارک- ایغیتیارلاری بیلن پارس دلیلی اورتاق دیل ھۆکمینده قابول ادندیکلرینی، هم اونى اؤسدورندیکلرینی، اۆز انه دلیلرینی بولسا دینگه یاشایان توپر اقلاریندا گونده لیک گپله شیک ھۆکمینده ساقلاندىقلارینی و اونى ادبی دیل درجه سینده اؤسدورمأندیکلرینی اؤنگه سوریار.

داشاری یورتلاردا یۆرن و اۆز لرینی پارس لارینگ اؤنگده باریجیلاری سایبان سیاسی توپارلارینگ- دا بئيله یالان و اغیظلارا اینانماقلاری هم- ده شول آقیم بیلن آماقلاری بو سیاستینگ بیر یردن گۆزباش آلیانیدیغینی آچ- آچان گۆرکزیار. بو "اینتلله گنتلر" بیر طاراپدان سۆزده ایراندا یاشایان اتنیک حالقلارینگ مى حاق- حقوقلاریندان آرقا چیقانکیش بولیيارلار، آیری طاراپدان ادیل رژیمنینگ حالقلارا غارشى ازبجیلیک سیاستینی تاصبیقلایارلار. بولار اۆز نشیر اورگانلارینی پارس دلیلینده آلیپ بارپ، یکجه سۆز هم اتنیک حالقلارینگ دیللرینه یازما یارلار یا- دا یازماغا روغصات برمأن، پارس دلیلینینگ باى بیر دلیدیگی نیغتاب، اونونگ یورتدا اورتاق دیل بولماغی اوغروندا آرریقلا رینی قینایارلار. اولار پارس دلیلینینگ بئيله کی حالقلارینگ دیللریندن "آرتیقماچدیغی" اوغروندا آغز لاریندا آش قاتیقلادیارلار.

۱۹۱۱-۱۹۰۵- نچى یللار آرایغیندا ایراندا قی مشروطه قوزغالانگی نتیجه سینده اتنیک حالقلارینگ شول ساندان تۆرکم لارینگ مى آنگ- دوشونجه سی اؤسیار. انلایتا- دا مشروطه انقلابیندا گۆز اونگونه توتولان ایالتی و ولایاتی دوزگون بو یاغدا یئنگ چالتماشماغیندا رول اوینایار. بو سیستما دا، یوردینگ ولایاتلار بؤلونمگی اقرار ادیلیار و اول ولایاتلاردا یاشایان حالقلار یرلی حقوق تانیلیار. مجلسه اۆز وکیللرینی ایبرماگه ممکینچیلیک بریلیار. اما آز و اقت گچیپ- گچمأنگا ایلکی روسلارینگ دیکمه سی بولوپ اولارینگ دبیه نیندین چیقپ بیلمه یان مأمده لیشاه، سونگ بولسا روس قشونیندا قازاق بولوپ بیتیشین، گیزلی بلیکده انگلیس لارینگ قولونا اؤوریلین ارضاشاه، مشروطه انقلابی نینگ برن میوه لارینی بیر- بیر بولوپ، اونى ماضمون تایدان پووجا چیقار یارلار. انلایتا- دا ارضاشانینگ حاکمیت باشینا گچمگی ۱۹۲۵- نچى یئلدا عثمان آخونینگ باشتوتانلیغیندا قی تۆرکم ن جمهوریتینی باسیپ یاتیرماق بیلن همراه بولیيار. تۆرکم لارینگ ارکی بلیک اوغروندا قی حرکت لرینی باسیپ یاتیرماقدا دینگه انگلیس لارینگ دیکمه سی بولوپ، پارس شونیزیمینی یاییجی ارضاشاه دأل ایسیم روس بولشویکلری هم اولار بیلن اورتاق ایش آلیپ باردیلار. بو مى حرکتدن آرقا چیقماقچی بولان تۆرکم نینگ مردانا اوغوللاری قایغیسیز آتابایف ینگ هم ندیربای آیتاکوف ینگ اللری- قوللاری باغلی دینن یالی یاغدا یدا قویولدی. آتابایوف ینگ اترک- گورکن تۆرکم لری نینگ قوزغالانینگ یاردام برجک بولوشی نینگ

اۋنگونى آماق باراسىندا اونونگ اگىندش يولداشى حالېرات صاحتميرادف ينگ تۈركمىستانىنگ كامونىست پارتىياسى نىنگ مركزى اجر اينه كامىتى نىنگ بيله ليكدآكى پله نومي نىنگ استه نوگر افيك (صورتجلسه) حاساباتىندا دكومنتده شئيله ديپليپدير؛

2011
"صاحتميرادوف: ايندى آتابايف ايكمىزىنگ آرامىزداقى گۇرش حاقىندا، يوغسام بو گۇرشى حاضيره دنگىچ يولداش آتابايف و اونى قولدايان يولداشلارنىڭ، پارتيا لىنىياسى بىلن گۇرش ديپپ حاساپلاپ گىلدېلر.

بيرودا[حزبده] ناحىلى آغزالالىق باردى؟ بىرىنجىدىن، ايكىنجىدىن، اوچونجىدىن (ديپپ صاحتميرادوف تۈركمىستاندا ير- سوورفورملارى حاقىندا گوررونك قوزغايار)

دۇردۇنچى مسئله: يموتلارنىڭ گورگىنداكى قوزقالانگى: آتابايف تۈركمىن ياراغلى گويچلرنىڭ كىمكى بىلن اولارا ياردام برمك و اولازى يىزه بىرىكدىرمك مسئله سىنى قويدى. يىز مركزى كامىتتده مسئلانى باشغاچا قويدوق، ياغنى بئيله اتمك ليگىنگ ملتچىلىكدىگىنى، بوتللى چۇزگودىنگ بورۇواز اينتلله گنسىيانىنگ- عۇضبايفلارنىڭ، بىكى برديف لرنىڭ- ايسله - ياندىگىنى آيتدىق. "آتابايف، سن اولارنىڭ ايدئولوگىياسىنى يۇردىانگ، بئيله اتمك بولماز، بو يىزىنگ پارتىامىزىنگ پرنسىپلرنه قارشى، بو پرولتارىات دىكتاتوراسى نىنگ باھىپلرنه ترس گلىار".

آتابايف شئيله جوغاپ بريار: "نامه اوچىن يىز اۋز ماحربان دوغانلارمىزىنگ قوراغىنا چىقمالى دال، يىز اولارا حوكمان كۇمك اتملى، تۈركمىنلر حايسىدىر بىر پرولتار سياساتىنگ پىداسى بولمى دالدىر". بو دولاندىرىجى[مدىريت] يىرونىڭ آغضالارى نىنگ قاوى يادىنداير. بو مسئلأ، مركزى كامىتى نىنگ يىروسىندا سرادىلدى، آتابايف ينگ پارتىانىڭ چىغرىندان چىقىان بو تكلبىبى قولداپ آتابايوونىڭ اۋزى و آيتاكوف سس بردىلر. حايب، شوندا يىغناغىنگ استه نوگرامما يازغىسى يۇردىلدى. دولاندىرىجى بىرونى كۆپلىك بولوپ گچىرىمىز سبأپلى، آغزالان يولداشلارنىڭ آبرايى قاچىرماللىق اوچىن، يىز بو مسئلانى سونگ پله نومدا قويام اوتورمايدىق. شو اساسدا يولداش آتابايف و آيتاكوف بىلن آراقتاشىقلار بوزولدى، اولار بو گۇرشده توپارلاين گۇرشى گۇردولر.

⁴ تۈركمىستانىنگ كامونىست پارتىياسى نىنگ آرخبوندىن

باشينچى مسئله: گورگن قوزقالانگى نىنگ باشيندا اتابايف اوزالقى آفيسر سىدمراد عؤض بايفى داشكنده چاغىردى و تۆركمىنلرنگ يولباشچىلىغىنى قورماق اوچىن اونى اورگنجه اىبرماگه سىنانشىدى. بىز عؤض بايفى نىنگ اىبرىلمگى نىنگ اونگونى آلدىق".

حاوا، بو و شونگا مىنگىزىش مونگىرچە حاقىقات روس بولشويكلىرى نىنگ- ده ادىل اىراندانق پارس شوونىستلارى كىمىن تۆركمىن حالقى نىنگ مىل بآهبيدىنه ضاربا اورماقدا اورتاق ايش آلىپ باراندىقلارى نىنگ آيدىنگ مىثال دىر.

اىراندان ارضاشاه حاكمىته گچمىزدن اۇنگ رىسى ياغدايدا اتنىك حالقلارنىڭ دىللىرىنه قىسىش گۆركىزبان هىچ بىر قانونى مادە يوقدى، اما ۱۹۲۵- نچى يىلدىن سونگ اھلى اوقوو جايلاردا، دؤولت ادارالارىندا توركى دىلى قاداغان بولوپ، بوتىن اوقوو كىتاپلارى، قازىيات- ژورناللار پارس دىلىندە نشىر ادىلىپ باشلاندى. يۇنه بو باسىشلار قارامازدان ۲۰ يىلاپ اوزاغا چكىن ارضاشاه نىنگ دىكتاتوراسى، مىل دىلىمىز، هم- ده اركىنلىك اوغرونداقى حرىكتلر بىمىز يوق ادىلىپ بىلنمە دى، ترسىنه بادلى موج آلدى. تۆركمىن اينتلىه گىنتلىرى حتى داشارى يورتلاردا توركى دىلىندە چاپ بولىيان "ياش توركىستان" يالى ژورناللارى تۆركمىنصأحرالى اوقىجىلارنىڭ آراسىندا ياپراتىدارلار، حاجى حان اوغوزى و سىيورى يالى لارىيىگىتلىرىمىز شانىنگ زىندانلارنىدان حاوپ ادمان، اركىنلىك يولونداقى گۆرشلىرىنى دوام اتدىرىدىلر.

۱۹۴۰- نچى يىلنىڭ اگوستىندا، ۲- نچى جەهان اورشى دؤورىندە انگلىسلىردن يوزدۇندە رىپ، آلمانلارنىڭ طاراپىنا گچن ارضاشاه، انگلىسلىر طاراپىندان توسىساغ ادىلىپ گونورتا آفرىكا سورگونە اىبرىلار.

شاه بوينى بوكوك يوردى ترك ادن گونىندىن بىنلاك، اىرانتىڭ دؤرت كونجىندە شول ساندان تۆركمىن توپراغىندا ازاتلىق اوغرونداقى گۆرشلر موج آليار. شول واقت گورگن شأهرىندە شوروى نىنگ كىنسىلى بولوپ ايشلان تۆركمىنستانىڭ گورنوكلى يازىجىسى مرحوم قىلىچ قولىف نىڭ تاغاللاسى بىلن تۆركمىنستاندان ساخى جبار، نورجمال آدى يوا يالى باغشى- سازندالار گىرتىلىپ، تۆركمىنصأحرانىڭ انچمە شأهرىدىر اوبالارىندا كانسرت برىلدى، "تۆركمىن سىسى" ادىندا قازىيات چاپ بولدى و شونگا مىنگىزىش اونلارچا مىل حرىكتلرنگ باشى باشلاندى.

° توركىستانى بىلشويكلىردن خالاص اتمگى اونده بان و پارس ده گۆرشىڭ بىگت مصطفى چوقاي طاراپىندان ۱۹۲۷-۱۹۲۷ نچى يىللار آراسىندا چاپ بولان ژورنال.

بئىلە عادالاتلىق حركتلىرىنىڭ باراھە مۇچ ئالماغىنىدىن ھۇاۋىر ادن مەركىزى ھۆكۈمەت، ھەم اولارىنىڭ شۇۋىنىستىك سىياسەتلىرىنىڭ ياپراماغىنىيا ياردەمچى بولۇپ، شۇرۇى دۆۋلىتى نىنىڭ جارجىسى ھۆكۈمىندە دۇردىلەن تودە پارتىياسى، تۆركمەنلەرنىڭ ارالارىنا قوشۇلۇپ، بو ھركەتتى باشغا يانا چكىپ باشلايار. ارالارىندا تۆركمەن افسىرى سروان عبدالرحىم ندىى نىنىڭ- دە بولماغىنىدا باشلانان "افسرلەر قوزغالانگى" كومت قاوزىدا باسىلىپ ياتىرىلدى. بو ھركەتتە نە تودە پارتىياسى نە- دە آستر آباد- كومت قاوزىدا بولان قىزىل قشون ياردەم بردى.

اىكىنچى جەھان اورشى تامام بولاندىن سونگ، اىر اندا آمىركالى لار انگلىسلىرىنىڭ ىرىنى اىھ لە دىلەر. بو دۆۋردە اىرانىنىڭ اىچىنداكى حالقلارنىڭ مىلى- آزات ادىش ھركەتلىرى باسىلىپ ياتىرىلان ھەم بولسا قونگشى اولكە لردە پاكىستاندا بلوچلارنىڭ، عاراپ يوزتلارىندا عاراپلارنىڭ، عرا قندا توركمنلرنىڭ كىردلرنىڭ قوزقلانگى مۇچ آلىپ اوغرا يار. اولارنىڭ بو ھركەتتى بللى درجە دە اىرانىنىڭ اىچىندە ياشايان اتنىك حالقلار اۆز تاثيرىنى يتىرىدى. ارىشانىنىڭ اوغلى مامدرىشاھە ىر طاراپدان اىچ آلىق اىشلەر بىلەن مشغوللانغان س. ا.و.ا. ك (سازمان امنىت و اطلاعات كشور) نىڭ گوچى بىلەن، آبرى طاراپدان بولسا پارس شۇۋىنىزمىنە قوللوق ادبان ايدىنولوگلارنى نىنىڭ كۆمگى بىلەن بو عادالاتلىق ھركەتتى باسىپ ياتىرماغا سىناندىشىدى، شول ايدىنولوگلارنىڭ اورتا اتان الەنچ سىياساتى نىنىڭ ىرىسى، يوردىنىڭ ادبىنى ملتىنىڭ ادبىنا بىرىپ، يورتدە دىنگە "اىران ملتى ياشايار" دىيىپ، ياساما گۆزۈشىدە ىر ملت دۆزىمگە سىناندىشىدى. ادىل شئىلە سىياساتى روس بولشوىكىرى ھەم اۆنگە سورۇپدىلەر، اولار ھەم اوزالقى شورۇيدە ياشايان اھلى ملتلىرى يوغروپ، ىر "شوروى حالقىنى" (ساويت حالقىنى) عملە گىترماگە چالىشىدىلەر. اوغانىستاندا پشتونلار- م يوردىنىڭ ادبىنى ىر ملتىنىڭ ادبىنا بىرىپ، اوغان ملتى دىين يالى ترمىنى توسلاپ تاپدىلەر. اىنھا، شنىدىپ اىر اندا، پارس بولمادىق اتنىك حالقلارنى نىنىڭ عادالاتلىق گۆزىلىرى قانا چاقالىپ، اولارنىڭ دىللىرى قاداغان ادىلىپ، پارس دىلى يورتدا اورناشىپ اوغرا يار.

تاھراندا قدرتى اىھ لۇن مەركىزى ھۆكۈمەت اۆز سىياسى پروپاگاندا لارىندا، اىر اندا ياشايان اتنىك حالقلار ىرلە- ىرگە دوشۇنىشمەك اوچىن اۆز ارلە- اىقتىارلارنى بىلەن اورتاق دىل ھۆكۈمىندە پارس دىلىنى قابول اتدىلەر دىيارلەر. بو دويۇندىن يالان، سىباپ پارس دىلى نىنىڭ ناھىل ستملەر بىلەن بو گونكى اورنى اىھ لۇندىگى باراسىندا يوقاردا مازالى دورۇپ گچدىك.

پارس دىلى ھەم مەدىنىتى نىنىڭ طاراپىنى توتىيان تاسىبىكش پارس "عالىملارنى ھەم يازىجىلارنى" بو دىلىنىڭ مەنئىلە تىن دال- دە، اىسىم زور بىلەن بئىلە كى حالقلارنىڭ آنگىنا سىنگىدىرلىنىدىگىنى بىلگىشلە ىن

اونودان بوليارلار. حاکمیت باشینا گچن پادشالارینگ، حان- سولطانلارینگ، بئيله کی حالقلارینگ یازجیلارینی، شاهپارینی پارس دیلده یازماغا مجبور ادندیکلری باراسیندا اونلارچا دلیل و ثبوت ناما بار. بیر مثال: "لیلی- مجنون" اثری نینگ یازجیسی، گنجه لی نظامی شاهپرا، شیرو انشاه جلال الدین ابوالمظفر اختسا قوشغی اوستی بیلن بیر حایبات حاط ایبریپدیر. شوندا شئيله دیلییار:

"گای محرم حلقه غلامی،
جادوسخن جهان نظامی.
خواهم که بیاد عشق مجنون،
رانی سخنی چودر مکنون.
در زیور پاری و تازی،
این تازه عروس را طرازی.
تورکی صفتی وفای ما نیست،
تورکانه سخن سزای ما نیست"
ترجمه:
"ای یزینگ وپالی مأحرم قولومیز
جهاندا سؤز اوستادی نظامی
آرزوم، مجنون عشقی حاقیندا
یؤره گینگده بارینی دؤکگون زیادا
پاری هم عاراپ دیلینده
بزه گین بوتازه گلنی آراسسا
تورکی صیپاتلیق ییزه یاراشماز
تورکانا سؤزلمک ییزه گلیمیز".

شونلیق بیلن نظامی نینگ تورکی دیلینده یازلمالی لیلی- مجنون اثری، پادشانینگ حایباتی بیلن پارس دیلینده یازلییار. بو یرده بیرزادی یادلاماغیمیز یرلیکلی بولار، اول هم یازجی، شاهپریا- دا باغشی نینگ حالق یازجی، حالق شاهپری، حالق باغشی یا- دا حان یازجی، حان شاهپری، حان باغشی دیپ ایکی قاتلاغا بؤلونمگی. کؤپ عاصیرلاپ اوزاغا چکن فنودال دوزگونده، کؤشگه دایانپ، کؤشکدن سیلاغ-

سرپايه قاراشيان يازيجى- شاهپرلار، يا- دا خانلارينگ، سردارلارينگ حايياتيندان قورقانلار، اولارا ياپجا بولوپ، اولارينگ حالاجاق زاديني يازيب گلديلر. كوشكى-ايوانلاردان اوزاقدا، حالقینگ آراسيندا اؤنوپ، اولارينگ ديلينده يازان ماغتيمغولى يالى ساريسماز قايلار، الميداما ييزينگ مى بويسانجيميز، زور، دارگونه اوميديميز، روى قولداوميز، مى ديليميزينگ بارليغينا گواه گچيان دليل بولوپ گليار.

يېزىنگ دىلېمىز - م باي دىلدىر

تۆركمەن دىلى نىنگ دۆۋلت دىلى بولماغى اوغروندا ۸۹- نىچى يىلدا قىزغىن جىدلار آلنىپ بارىلدى. تۆركمەنىستان اركىنلىگىنە قاوشاندىن سونگ تۆركمەن دىلىنە دۆۋلت دىل حقوقى بىرىلدى. شول بىر وقتدا ايران بىلن سىياسى ھەم اقتصادى تايىدان آراغاتناشيقلار- دا اۋسدى. تېران، تۆركمەنىستاندا پارس دىلىنى ساپاق بىرئان انچمە كورسلىرى يولا قويدى. مونگا گۆيە پارس دىلى اھلى گوندوغار ادبىياتى نىنگ باي دىلى دىيىلىپ سىباپ گۆركىزىلدى. بودوغرومى؟ گلىنگ، بىنلە اھمىيت بىرلىان پارس دىلى نىنگ ناھىلدىلىگى باراسىندا بىر آزدوروپ گچىلىنگ:

بو گون پارس دىلى تاجىكىستان، اوغانىستان و ايرانىنگ كاپىرلىرىندە دورلى اكسىتلىر/لھجە لر بىلن پيدالانىلار. پارس دىلى نىنگ كۆكى حاضىركى اوغانىستاندا يۆرگۈنلى بولان درى دىلى دىر. درى دىلى اوغانىستانىنگ تورك اصىللى قازنالى(غزنوى) سىلطانلارنى نىنگ اىسلىگى بويونچا دۆۋلت دىلى بولوپ، بو دىلدە يازان شاھىرلار حمايت آستىنا آليندى. بىلشيمىز يالى سىلطان ماخمىت(محمود)، فردوسىيە شاھنامە اثرىنى يازماغى بويىرىار، اول- دا "اوسساتلىق" بىلن دورلى ملتىرىنگ شول ساندىن توركلىرىنگ مىلى اپوسلارىندىن(حماسى داستانلارىندىن) پيدالانىپ، توركلىرى قورقاق، پارسلىرى بولسا باتىر ادىپ گۆركىزىان اثرىنى يازىار. فردوسى شاھنامە سىندا توركلىرىنگ مىلى قېرمانى آلپ اۆتونگىنگ نىنگ آدىنى افراسىياھە اويتگە دىپ، اونى بىگرنچ، قورقونچ بىر آدام حوكوموندە صىپاتالاندىرىار. قازنالى توركلىرىنگ پارس دىلىنە اھمىيت برنلىرى نىنگ بىر سىبابى- دە اولارىنگ توركىستانلى توركلىرى بىلن حاكىمىت اوستوندە باسدشلىگى بولوپدىر. قازنالى سىلطانلار درى دىل بىلن تورك بولمادىق ملتىرى ھەم اۋز طاراپىنا چكىمى نىت ادىنىپدىرلر. درى دىلى نىنگ تورك سىلطانلارنى طاراپىندىن اولانىلماغى نىنگ باشغا بىر سىبابى بولسا، عاراپ حالىپاتلارنى نىنگ يانىندا اۋزلىرىنى باشغا ملتىرە و دىلرە- دە حورمات قويىان بولباشچىلار دىيىپ گۆركىزماگە سىناشىغى بولوپدىر.

بو دۆۋردن سونگ درى دىلى عاراپ، تورك و باشغا دىلدىن تائىر آلپىپ اورتا چىقىار. اونونگ گرامىرى عاراپ، تورك دىللىرى نىنگ اساسىندا دوزىلار. اگر تورك اصىللى چاغداش عاليى دەخدا بولمادىق بولسا پارس دىلى بو گون گرامىرسىز بىر دىل بولوپ قالاردى دىيانلر- دە بار. بارىپ ۱۵- نىچى عاصىردا پارس دىلى بىلن توركى دىلىنى دنگىشدىرىپ غلىشىرىنواپى "محاكمە الغتىن" اثرىنى يازدى. شوندا اول توركى دىلى نىنگ بايلىغى باراسىندا قاناحاتالاندىرىغى دىللىر گۆركىزدى. پارس دىلچىلىرى ھنيز بو گونە

چینی بو اثره جوغاپ بریب بیلمان گلیار. احمد کسروی نینگ فکریچه: " تورکی دیلده آنکساتلیق بیلن دوشوندورپ بولیان سۆز مانیلارینی حاضیرکی پارس دیلی دوغری- درست دوشوندیرمگی باشارمایار." میثال اوچین تۆرکمندرله یکه جه سۆز بیلن آقا یا- دا اینی مانیسینی آنکلا دیان سۆز بار، پارسلاز اوئی یکی سۆز بیلن یاغی "برادر بزرگ" یا- دا "برادر کوچک" سۆزلیری بیلن دوشوندیریلر و ش. م. ۲۰۱۱

اورتا عاصیردا علمی، فیلاسوفیک و منطق اثرلری عاراپ دیلینده یازیلان، بو علمی پوداقلار بارا سیندا پارس دیلینده اثر یازیلان دالدیر دیسه بولار، اگر- ده یکه- تاک اثر بار بولسا اوئی عاراپ دیلینی بیلمه یانلر اوقاپ، مانیسینا دوشونیب بیلمه یار، سبأپ پارس دیلی نینگ ۸۰٪- نی عاراپ سۆزلیری عمله گتیریار. مشهور تورك عالیماری ابن سینا، ابوریحان البیرونی و خوارزمی نینگ اثرلری عاراپ دیلینده یازیلان. سبأپ پارس دیلی، علمی و فیلاسوفیک مانیلی اثرلری بیان ادمگی باشارمایار.

دیلینگ اساسیندا یاغی قورولیش سیستماسیندا لوگیکا(منطق) حاکیم بولمالی. عاراپ، تورك و آلمان دیللیری بو قاعده اویغوندیر. اما پارس دیلینده بولار یالی لوگیکانی گۆروپ بولمایار. میثال اوچین پارس دیلینده سانلاری ۱- دن ۹- ه ییر حیل، ۱۱- دن ۲۰- ه چنی باشغا حیل یاغی کیچی سانا ۱۰ سانینی آرتدیریب آیدیارلار. سانینگ آیدیلیشی بیلن گۆرکزیلیشی دنگ دال. پارس دیلینده ۱۱- ه (یازده) یاغی یک ازده(اوندان ییر) دییارلر، اوندان ییر بولسا ۱۱ دال- ده ۹ مان سینی آنکلا دیار. سانلار، ۲۰ بیلن ۱۰۰ آراسی هم باشغا حیل یاغی اولی سانا کیچی سانی قوشوب آیدیارلار. ۱۰۰- دن یوقاری سانلارینگ آیدیلیشی دوغوردان گولکونچ. پارس دیلینده ۲۰۰- ه (دو بیست) یاغی یکی ییگیریم دییارلر، اگر بو سۆز ۱۰ بیست یاغی ۱۰ سانی ۲۰ ییگیریم بولسا اوندا اول ۲۰۰- ینگ یرینه ۲ مونگ بولیار. شئیله- ده اوچ یوزه (سی صد) یاغی اوتوز سانی یوز دییارلر.^۶ اولار خوردن(ایمک) سۆزینی هم

^۶ بنا بنظر "نوام چامسکی". انظر ساختار زبانی: (اصوات، گرامر و لغات بسیط اصلی وواژه های اساسی)، مقایسه زبان فارسی با زبان عربی، ترکی آذربایجانی و با زبان ترکمنی، مثل مقایسه "فیل و فنجان" و یا "شیر و روباه" است. با: ۳۶۰ فعل (کارواژه) بسیط در فارسی، در مقابل ۲۲۰۰۰ فعل بسیط در ترکی آذربایجانی: (لغتنامه استاد محمدعلی فرزانه) در ترکی ازهر فعل بسیط معمولاً پنج و گاه شش فعل بسیط دیگر می توان ساخت که برای اکثر آنها مترادف فارسی جزد موارد استثنائی وجود ندارد و بیان آنها به جمله سازی نیازمند است. مثلاً: از "یازماق" (نوشتن): "یازیلماق" (نوشته شدن)، "یازیشماق" (مکاتبه کردن که مترادف باب مُفاعله عربی است که بین دو یا چند نفر میگذرد و در زبان فارسی موجود نیست، (آبنده نزدیک = "یازارام" نیز وجود ندارد)، "یازدیر- ماق" (نویسانیدن) و بالاخره، "یازدیدیرماق" (بزرگنویسانیدن یا گفتن به کسی که او کاتب را بنویساند) میاید. در مورد فعل "یوماق" (شستن) شکل ششم فعل بسیط ترکی را داریم که "یوونماق" است، یعنی آنچه در فارسی با جمله "خود را شستن" بیان می کنیم. در فارسی از فعل "خوردن"، خوردن و خوراندن می آید اما از "رفتن" نمی توان رفتانیدن و رفتانیدن، و از گفتن، گفتانیدن و گفتانیدن و... آورد(به نقل از مقاله "ایران و مسائل ایران" ضیاء صدرا لاشراق)

ایچماگه(آب خوردن)، هم ساویقلاماغا(سرما خوردن)، تایپ بیر ییقلماغا(زمین خوردن)، آلدانماغا(گول خوردن)، ایکی کیٹی نینگ آراسی دگمگینه(بهم خوردن) و یننه- ده بیر توپار سؤزلرده پیدالانیارلار.

۲۰-نجی عصرینگ باشلاریندا مرکزلیشن حکومتی اساسلاندریپ رضاشاه یالی دیکمه لرینی حاکمیتته گتیرپ، یوردی تالاماق اوغروندا انگلیسلر پارس دیلینی اؤسدورمکده اللریندن گلنیتی قایغیرمادیلار! اولارینگ بو ایشدین اساسی مقصدی، تورکی دیلینه و مدنیتینه، هم ایرانینگ چاگینده هم- م آنادولیدا ضارباً اورماقدی. ایرانینگ پادشاسی مامت ارضاشاه، پارس شوونیزیمیتی اؤنگه سوروپ، پارس بولمادیق ملتترینگ آغیزلاریناهم دیلترینه زنجیر اورماقدا یاقاسینی تانادیددی. پارس دیلی ایراندا یاشایان تۆرکمئلرینگ قانیم دیلی بولوپ گلدی. حتی بوگونلر اؤزلرینی اسلامچی، عاراپ دیلینی نینگ و مدنیتی نینگ طاراپدارلاری سایپب گلیان ایران حۆکومتی، یوردینگ ملی بودجتیندین میلیونلارچا دولاری هم یوردینگ ایچینده هم- م داشیندا دینگه پارس دیلینی نینگ اؤسدوریلمیگی اوغرونده صارب ادیپ گلیار. پارس بولمادیق ملتله شول ساندا تۆرکمئلره اؤز ملی مدنیتیتینی و دیلینی اؤسدورمک-أ بئله ده دورسون حتی اؤورنمگی- ده غاداغان.

ملى دىلیمیزده يازماق مى بورچدیر!

بلى داغیستان یازجیسی رسول حمزاتوف نینگ "منینگ داغیستانیم" ادلی اثرینده شنیه سطر

بار:

"ایکینجی جهان سۆشینده قفقازلی بیر عسگر، سۆوش اسیری بولوپ، فرانسادا قالیار. آرادان ینلار گچیار، باشغا بیر قفقازلی نقاش اۆز اثرلرینی سرگیلمک اوچین پاریسه باریار، سرگا شول اسیردوشن آدام هم قاتناشیپ، نقاش بیلن ایچگین تانیش بولوپ، اۆزونینگ ساغ-آمان گزیپ یۆزندیگینی بیلدیرمک اوچین اجه سینه سالام-ساوغات ایریار. نقاش گلیپ مونونگ اجه سی بیلن دوشوشیپ، اوغلونینگ آمان-اسن یاشاپ یۆزندیگینی آیداندا، اجانینگ ایلکینجی سوراخی: "اوغلوم سنینگ بیلن هایسی دیلده گورلشدی"، بولیار. نقاش "اوغلونگ فرانس دیلینده گورلدى" دئیپ جوغاپ ایریار. انه سی یاقاسینی سیریب، "اوندا اونونگ بو گوویسدن امن سۆیدی حالال بولماسین" دئیبار.

حاوا! اگر حقیقاتدانام انه میزدن امن سویدومیز حالال بولجاق بولسا اؤز انه دلیمیزده گۆرلۆپ هم- ده یازمالی. حاضر کایر تۆرکمن یازیچی شاهیر باشاردیغیندان اؤز انه دلیلرینده یازماغا ایمتیلیارلار. یؤنه قینانساغام کۆپ حالاتلاردا یازجیلاریمیز نه گۆزل تۆرکمن ادبی اثرلرینی، مثل تۆرکمینیستاندا نشیر بولیان قوشقولاری یا- دا، بایلاری، ارته کیلری پارس دلیینه ترجیمه ادیپ، ایراندا چاپ ادیارلر. بو ایش گۆرایماگه زبانی یوق یالی، اما مسئلاً اونگات سین ادسینگ مونینگ، دینگه پارس دیلی نینگ اؤسمگینه حیدمات ادمکدن باشغا زات دالدیگینی آنگسه بولیار. ییزمونی تاریخ بوی گۆروپ گلدیك. بللی سلجوقلی سولطانلارینگ وزیر نظام الملک کۆشک دلیینی پارسلاشدیریپ، بو دیلی اؤسدوردی. بو یاغدا یا صفویتلرهم قاجارلارینگ دؤورینده اوندان بآرده هم شایات بولوپ کلیاریس، کسه کی مدینیتی بایلاشدیرماقدان باشغا زات ادیلدی.

ایراندا یاشایان تۆرکمن یازجیلار اؤز ملی دلیلرینده یازیب بیلمان کلیارلر. مونگا قارامازدان کایر یاش بیگیتلر اؤز ملی مدینیتی اوغروندا حیدمات ادمگی پارس دلیینه قوللوق ادمک یولوندان آغتاریپ، نه گۆزل تۆرکمن ادبی اثرلرینی پارس دلیینه ترجیمه ادیپ، تۆرکمnlری بولسا اؤز انه دلیینده یازیلان ادبیاتدان ماحروم ادیارلر. اگر ایران حۆکومتی بولاریالی ادبی ایشلرینگ چاپ بولماغینا روغصبات بریان بولسا اوندا نامه اوچین اثرینگ تۆرکمنچه سین چاپ اتدیرمه یار. یازجیلاریمیز هر نادیپ اؤز انه دلیینده یازماغا چالیشمالیدیرلار. ملتیمیزینگ اؤسوش یولی دینگه شوندا دیر.

سوزومی جملآپ آیتسام، اگر اؤز انه دلیمیزده یازماغا ممکنینچیلیک بیرلمه یان بولسا، اوندا یاد بیر دیله حیدمات ادمکدن و بو دیلده یازماقدان قاچا دورماق یاغشیراق.

دېلیمیزنگ قادیمییتی هم بایلیغی حاقیندا

« تورکی دیلی نینگ شول ساندىن یزینگ گورکانا تۆرکمن دېلیمیزنگ اۇران باى هم قادیمیغی باراسیندا انچمه علمى دیرنگوو ایشلرینگ آراسیندا تورک عالیعی دکتر قوشای ینگ ۱۹۷۲-Kuşay - نچی یئلدا یازان تورک دیلی بیلن باغلانشیقلی "پروهیستوریک ایزلار" (تاریخدان اۇنگکی ایزلار) ادلی مقالاسی اۇران اُهمیته ایه. عالییم اؤز ایشینده تورکی دیلینی اینگ قادیمی دیلر شول ساندىن ایلامییت ilamit هم باسک Basque دیللی بیلن دنگشدریپ، قیزیقلی ماغومات بریار^۷.

I

آشورلارینگ تاریخی بویونچا کۆپ ایشلر یازان پروفیسور ب. لاندزبرگره نینگ Landsberger ایتماغینا گؤرأ یزینگ اییامیمیزدان اۇنگ ۲۵۰۰ - نچی یئلدا دمیرقازیقدان گلن "قوت یوم Kut-yum ادلی بیر حالق آکاد دؤولیتینی آغداریار. بو، قوت یوم ادی نینگ آکادچه Akad بۆلومینی ناظارا آلماساق، قوت سؤزی قالیار. قوت دیلینده بیرناچه سولطان ادلاری نینگ باردیغینی بیلایریس. بو ادلارینگ، بابل/ بابیلون Babilion حالقی نینگ آراسیندا آسسیمیله بولوپ، آکادچه لاشدیریلان دیغینی گؤز اۇنگوندە توتساق، دینگه ۱۲ سانى آد قالیار. بو ادلارینگ کأییری چن بیلن یزینگ اییامیمیزدان اۇنگ ۲۵۰۰ یئل و کأییر بیرناچه یوزیئل شونگا یاقین ۲۰۰۰ - نچی یئل بیلن باغلانشیقلی (ص ۷۱). بو ادلارینگ کاراکترلرینا سین اتسک، اولاردا دینگه تورکچه سؤز یاساما فورمالاری نینگ باردیغینی گؤرسه بولیار. موندان باشغا- دا تورکچه ایشلیگیندین "ا- گان"، "آ- گان" (آ-غان)، میش، ایش قوشماچالاری بیلن دؤران صیپاتلار بولان دیغینی آنگساتلیق بیلن بیلسه بولیار.

قوت سلطانلاری نینگ ادلاری نینگ کأییرلری شولاردیر (ص ۷۲):

- یارلاغان (حابار برن): اورحون یازغیلارینی یادا سالیار.

- تیره گن (یاردام ادن) قارش. اویغورچا تیره گن قارش. تۆرکمنچه دیره گ.

- شارلاق، چارلاق (قوش ادی) حاضیر تۆرکمن دیلینده اولانیلیار.

- ایل اولوموش (ایل اولومیش)

- یارلا

- یارلاغاندا»

^۷ ملاعاشور قاضی نینگ ماقالاسیندان

سومرلرنىڭ مەدەنىيىتى نىڭ تارىخى نىڭ اوستونىدە بارلاخ ايشىنى گچرىپ يۇرن ايلدشيمىز "بگمىراد. گرى" اۆزىنىڭ " ايركى آتا- بابالارىمىز" ادلى ايشىنىدە تورك دىلى بىلەن سومر دىلىنى دىڭشدىرىپ، شنىلە نىتىجائى آرا آتبار:

"سومر: بو سۆز، سومر Sümer و سومر Sumer گورنوشلرىنىدە يازىلىپىدېر. اونى عاليملار، مزوپوتاميا (ايكى سووینگ/ ايكى دريانىڭ) آراسىندا ياشايانلار دىيىپ دوشوندىرىلر. سوو سۆزى مالمىم، "مر" بولسا، قاديى تورك دىلىنىدە "ايكى" دىمكىدېر. تۆركمەن حالقى نىڭ فولكلورىنىدا، چاغلار بىر نارسە نى (زادى) كۆپ سانامالى بولاندا، بللى بىرچە باراندا " مر، (مرره) دىيىپ اويونى قايتادان باشلايلارلار. "مر/ مرره"، بو يردە حد/چاڭ مانىسىنىدا. شول اساسدا سومرلى دىمك "ايكى سووینگ آراسىنىدا" ياشايانلار دىمك (مزوپوتاميا- عار اچا بىن النهرين) مونونگ گۆنى تىرجىمە سىدىر". سونگرا ب.گرى بللى سومرشناس آ. پىبىلىنڭ "سومر دىلى نىڭ گرامماتىكاسى ادلى

A.Poebel: Grundzüge der Sumerischen grammatik

اثرىنە سالغىلانپ، تورك دىلى بىلەن سومر دىلى نىڭ آراسىندا بار بولان اورتاق سۆزلردىن بىرناچە مىثال كىتيريار:

سومر دىلىنىدە	تورك دىلىنىدە
غا(سوويت مانى سىندا)	دوياً نىڭ بوللاپ سوويدە گلگى)، قايماق
مو(ايل/سال مانى سىندا)	Mü+çe ۱۲ ايل حايبو انلىق سنە
قال(قالقماق)	قالماق اياق اوستونە تورماق
باراق(بار+اق)= چابك، بېشىت حيوانى	بارسوزوندىن، بىراغ (تۆركمەندە، بىراغ اَط)
بار(گۆرمك، بارلاماق)	بارماق، يتىشمك
اىكارو (دايخان)	اىكېنجى، اكرانچى (تۆركمەندە)
بال(بالتا)	پالتا، بالتا
كاپو(كېپو)- گورلشمك	گېپ اورماق، گېلشمك
دل Del(ياد آدم)	دل (تۆركمەنچە دە)

گر (بولاشیق حابا)	کیر (تۆرکمنچه ده)
گو (طناب)	Güylemek ال-ایاغی باغلاماق (تۆرکمنچه)
آرو (بوشاتماق، آباق یولا گیدیپ، بوشاماق)	آری، آریق، آرتماق/آرتینماق (تۆرکمنچه)
دینگر (دمیر)	دمیر
تو (دوغورماق)	توغورماق (دوغورماق)
سوب (حورماتلی آدم)	سوبای
به (ارکک آدم)	بی، بگ، باتیر
گیرو (نیزه)	گیرمک سوزیندین، گیزه، جیدا
ان (بییک، کوپ)	ان / اینگ (صفت)، اینگ گوزل

دکتر قوشای، ایلامیتلار دیلینی اؤورینیپ یورن واغتیندا بو حالقینگ دیل حازیناسیندا تورکچه بیلن بیچیم (گراماتیک) و آنکلاتما (مانی) تایدان کاییر منگزشلیکلری- ده ثبوت ادیار. اونونگ گتیرن کاییر مینال لارینی ایلیپ گؤریلینگ:

تورکی دیلی بیلن آکاد دیلی نینگ آراسینداقی کاییراورتاق سؤزلر

ایلام چه	تورکچه
آتا	آتا
آلو/ آلی	ایل، اولوس
اویلوم (بارلی، اولی)	اؤی سؤزیندن
ارین (قشون بؤلومی، توپار)	ارین (تۆرکمنچه ده حمایتچی، باغشیلار)
دوللوق	دولدورماق
قول، قوللو (بندہ)	قول
ایشاک (روحانی درجه سی ولا قامی، ایشان هم یازیلیپدیر)	ایشان (تۆرکمنچه ده) ایلام پادشاسی نینگ ییری نینگ آدی "لوه ایشان" بولوپدیر.
لا- گیتا	گیت- مک

اكه (Eke)	اكه
گۆك (آسمان)	كۆكى
گوت-اورمك (گۆترمك Götermek)	كوت
بار-ماق (بارماق، يتشيمك)	پارى، پارو
اوشاق، چاغا	شاق
ته ن- ملك (دينگلمك Diñlemek)	ته-ان (Te-en)
تيك-مك (اوتورتماق، ديكمك)	تيكا

دكتور قوشاى نينگ گتيرن بو ميثاللايريندان باشغا، عاليملار باسك ديليى- ده تورك دىلى بيلن دنگشديريپديرلر. اوستونده كۆپ گوررينگ بولوپ، انچمه بارلاخ ايشلرينگ گچيريلنديگينه قارامازدان حاضير بوگونه چنلى فر انسيادا واسپانيادا ياشايان باسكلارينگ دىلى نينگ كۆكى دولى آنيقلانانوق.

تورك دىلى بيلن باسك دىلى نينگ آراسينداق كآير اورتاق سؤزلر

تورك	باسك
سيغير	سوكور
سويت Süyt	زوتا(سويت مانى سيندا)
گؤن (ايشله نن حام) Gön	گوننا Guna
باقا (چاغتايچا)، قورباقا (تؤركمنچه)	پوكا
آتا	آيتا
اينى	آنای
آپا (اولى آيال دوغان)	آپا
اؤپمك öpmek	آپون Apun
اركيك Erkek	آرگوكيا
آرärä	آر
بؤروك Börük	بوروكو

داى	دىمك / آیتماق / سۆزلىك
دون دو Dün dü	تون Tün (قارانگقى / گىجه)
اگاشو Egaşu	آقا
اگون Egün	بوگون Bu gün
اردى Erdi	يارتى Yarty (يارىم)
اره كا Ereka	أریق (سوو آریغی / آقاری)
گىزا	كىشى، كىسى (ياقوتچه)، گىش (سومرچه / سوبارچه)
هیل Hel (ه=گ)	گل Gel
هرن Heren	گلن (ه=گ ، ر=ل)
ایل	اؤلك
ایلكی	اؤلك ölik، لاش läş
كیزکین	قیزغین، قیزماق
سوگیر Sogir	ساغیر (قولاغی آغیر، کر)

II

عاراپ چشمه لری اوغوزلاری "قوت" و یزانتین لارهم "غوز، اوز" (Goz, Uz) دییپ آدلاندیردیقلارینی ایتالیانینگ اولی تورکولوگی "اروسی" - دا E.Rossi آیدیپ گچیدیپ. آشورولوگ "آ. یاروت" A.Yarut هم "قوت" لاردان گوررونک ادیار و اولارینگ "کاسی" Kasi ادلی حالقا منگزشدیگینی آغزاب گچیار. یئنه "تونجان"، "قوت" و اوغوز حالقلاری باراسیندا آیدیپ گچیلن ماغلوماتلاردان باشغا شو آشاقداق پیکری اورتا آتیار:

۱- تاریخدا "قوتی" لارینگ ایزی ایلکینجی گزک، ییزینگ اییامیمیزدان اؤنگ ۳۰۰۰- نچی یئللاریندا مزپوتامیادا Mezeo-potamiya (بوگونکی جغرافیادا گوندوغار آنادولی)، قارص و وان کؤلی نینگ تۆوه- ریگینده گۆز یاریس. قوتی لار اؤز بارلیقلارینی بو یرده بیرمونگ بیل و یا- دا اوندانام سونگقى یوز ییللار چنلی ساقلاپ بیلیپدیپلر.

۲- مزوپوتامیادا، آشور بانى پال بیلن ایلامیتلار آراسیندا مسگن توتان، بو یردن گوندوغارا اوزانان توپراغینگ مزوپوتامیا تاریخیندا "کاسی" لارینگ یوردی (اوغوزلارینگ یوردی) دییپ آدلانديریلانديغینی و بو آدلانديریمانینگ ۲۲۰۰-نجی ینلاریندا باشلانانديغینی اوقاپ گۆریأریس. ۱۱- نجی عاصیردا بو آدلانديریمانینگ "خوزستان"، "هوزیستان" یاغی "اوز، اوغوز ایلی" گۆرنوشنه اویگانديغینی چاق اديأریس. [خوزستان حأضیرايرانینگ گونورتاسیندا بیرولایاتدير. اونونگ ایلاتی کؤیلینچ عاراپلاردان دوريار. مرکزی حکومتینگ سونگقى ۷۰-۶۰ ینللینگ دوامیندا آلپ باربان الهنج سیاساتی نتیجه سینده بو یره کؤپ سانلی پارس دیلی ایلات گؤچورلیپ، یوردینگ ایلات سانینی عاراپلارینگ زیانینا کؤپلنديلر. مونگا بو یرده باربولان نفت بایلغی سبأپ بولدی-آ.گ.]

۳- یزینگ اییامیمیزدان اؤنگ ۲۰۰۰-۲۲۰۰ نجی ینلاریندا مزوپوتامیادا یاغی سومر(سوبار) زامانیندا "غودی" (قوتی) آیندا دیلی- یایسیز بیر ساز اینسترومنتدین(آبزالیندان) گوررونک اديلیأر. یوز بیللار سونگ، آشور بانى پال زامانیندا یزینگ اییامیمیزدان اؤنگ ۷-نجی عاصیردا ماردوک Marduk عباداتحاناسیندا چالنان سازلار قوراللار آراسیندا سومرجه "غودی"، آسورچا "اینو"(انیو) دییلین قورالدان صحبت اديلیأر. شو واغتا چنلی بو قورالینگ یاسالشی حاقیندا ماغلومات یوق. یؤنه قورالینگ آدینا باقسانگ اوغوزلار دگیشلی بولانديغینی چن اتسه بوليار.

آلتای حالقلاریندا هم "قوت" سؤزی اولانلیلار. بو گونکی تۆركمن فولکلوریندا یاغمیر/یاغین دوغاسیندا "قوت سؤزی آغزاليار:

قوت، قوتینی گۆردونگی،

قوتا سلام بردينگی،

شو آى دوغانى بأرى

یاغین قاراسین گۆردونگی؟"

تورکیه تورکلرینده هم "قوت، قوتی" یا- دا یاغین دوغاسی شنیله دیلیأر:

قودو-قودویو گۆردون مو؟

قودویا سلام وردین مو؟

قودو قاپیدان گچینده،

باشینا یرسوو دؤکدوین مو؟

سومر ديل نينگ اوستونده يازيلان كتابلارنىڭ سانى آز دال. بللى عالم "وينگر" Vingler, سومرلى لارنىڭ دىلىنى "اورال-التاى" دىل توپارىنا گىرىزىار. اوندان باشغا، عالم "ف. هومل" F.Hummel ۱۸۷۸ سانى سومر وتورك سۆزلىرى نينگ دنگشدىرمىگى بىلن سومر آكاد وتورك دىل لرى نينگ آرالارنىڭ قارىندا شلىغىنىڭ باردىغىنى اۇنگه سورىار.

واشنگتن نينگ " اسميت سونيان" Smith Sonian انىستىتوتى نينگ بارلاغلارنى اساسىندا ايسكىموسلارنىڭ آتا يورتلارنى سىبرى، اورتا آسيا و اسكاندىناويدىنى ثبوت ادلىيدىر. ايسكىموسلار هم قىزىل درى لرى يالى قاديى چاغلاردا آمريكا گۆچوپ گلىيدىرلر. مكزىكان قىزىل درى لرى نينگ دىل لرى بىلن توركى دىللىرى نينگ آراسىندا قى منگزىشلىكلر شو واغتا چىلى دىلچى عالملاز طاراپىندان چونگنگور اۋورنىلمان گلىار.

IV

" آت استىكچه" دن باشغا، " كىچوآ" چه، ياغنى قىزىل درى لرىنىڭ پرو يوردىندا و باشغا- دا بىرناچه بىرده اولانىان دىلى بىلن توركى دىلى شول ساندىن تۆركمن دىلى نينگ آرالارنىڭ گرامماتىك هم مانى تايدان كآير منگزىشلىكلر بار بولسا گرگ. " ه. روسويت" طاراپىندان تورىستلارنىڭ پىدالانماغى اوچىن يازىلان "كىچوآ" ادلى كىتابىندان توركى دىلىنە منگزىش بىرناچه سۆزگىرمىگى ماخول گۆردوك.

قىزىل درى لرىنىڭ دىلى تورك دىلى يالى اينگ طبىئى دىللىرىنىڭ حاطارىندا دىر. بو دىللىردە طبىئىغاتا سىن ادلىپ، بىر زادا آد دا قىليار. شول سىبايدىن كىچوآ دىلىنە بىشىرمك، قارا، اۋدون (هيزم) سۆزلىرىنىڭ آرالارنىڭ منگزىشلىك بولانسونگ اولارنىڭ همه سىندە "يان" كۆكى اولانىليار و دورلى سوفىكس(پسوند) بىلن گرگ بولان سۆز ياساليار. تۆركمن دىلىنە هم "اۋدلاماق"، "اود"، "اودون" و شونگا منگزىش كآير باشغا سۆزلىرىنىڭ كۆكى منگزىش، ياغنى دوپ سۆز "اود" بولوپ، تاپاوتلار دىنگە سوفىكسده شو دىللىرىنىڭ قىنلىق بىلن دگىشمك لرى نينگ سىباى- ده اولارنىڭ استروكتوراسى(قورولشىغى) اۋروم öwrüm گۆرنوشىندە دىگى دىر.

تورك و قىزىل درى لرىنىڭ دىللىرى نينگ آراسىندا دىنگە سۆز تايدان دال، گرامماتىك دا هم منگزىشلىكلرى گۆرسە بوليار. يوقاردا گىتيرىلن مىثال لاردا ، تورك مدنئى نينگ ايركى. پارلاق مدنئىت بىلن باغلانئىغى نينگ باردىغىنى گۆركىزار. سوراغ دىنگە بو باغلانئىقلارنىڭ ناخىل و نادرجه-ده دىگىندە ير. بو مسئله، دىلچى/ لىنگويست، اتنولوگ، آنتروپولوگ و آرگنولوگ يالى علملارنىڭ اورتاق ايش يرلىگى اساسىندا چۆزلىپ بىلنر.

تورك دىلى بىلن كنجوا دىلى نىنگ آراسىداقى اورتاق سۆزلىر

تورك دىلىندە	كنجوا دىلىندە
ميشيك/پيشيك، ميشيك(قاز اقچا)	مىسى
يانماق، پيشمك	يان- اوى (بيشيرمك، يان كۆكۈندن)
قارا يانيق، يان كۆكۈندن	يان-آ(قارا مانييسىندا، يان كۆكۈندن)
اۋدون Odun، يان كۆكۈندن	يان- تا(اۋدون مانييسىندا، يان كۆكۈندن)
تيتى، دىدى، دادە، آتا	تايتا(آتا مانييسىندا)
توتوق(يوزى توتوق آينا)، توتى(اۋرتىگى)	توتا(قارا نىگى مانييسىندا)
ھاوا(تۆركمنچە دە)	آوا(ھاوا دىمك مانييسىندا)
اركك	اوركو(اركك مانييسىندا)
سارى رنگ	سارا(جە ون/ اونون سارى رنگى اوچىن؟)
آچ-غى(بلكى آچ، اوچ üü، كو=؟)	اوچ- كو= آچغى
داپى	تپو(داپى مانييسىندا)
قورى	كور- را(قورى مانييسىندا)
يالاماق	اياك- وای(يالاماق مانييسىندا)
قورى=كورا؟ كورتوب/ كارتوفىل	كورا- پاپا(قورى يرالما)
قارغيش، قاراقوش	كارا- گو(سۆگونچ مانييسىندا)
كپر(بولاشىق، حاپا، زبيل)	كرى(باش، يارا مانييسىندا)
تيترمك	كاتاتاي(تيترمك)
يۇرى، يۇرىپ گىتمك(ايا گىتمك)	رى(گىدمك مانييسىندا)
يارىق،(ياغى، آيدىنگ)	يوراك(آق مانييسىندا)
قولاي، قولايلاماق	كايلا(قولاي، ياقين مانييسىندا)
قپرا، چت، داش، اوزاق	كارو(داش، اوزاق/دور مانييسىندا)
آز	پىسى، آس(آز، كم مانييسىندا)

حاتون (بيك مانيسيندا)	حاتين (آروات، عايال)
هاوا (داشارى) (ايشيك مانيسيندا)	هاوا (هوا؟)
ياركا (ياپ/كأل مانيسيندا)	جار (سووكانالى)

ملى دىلیمیزه ایه لیق قیلابلینگ (آوستا دیلی حاقیندا)

ملى کیملیگیمیزینگ اساسى ستونى بولان دىلیمیزینگ دوپ کۆكى و استراکتوراسى باراسیندا یازیلان علمى ایشلر اونچاقلى کۆپ دأل، ایشلرینگ کۆپوسینده بولسا تورکمن دیلی نینگ عاصیرلارینگ جومشیندن غایناپ چیقاندیغیندان آز حابار بریلیار. بو مقالادا مى دىلیمیزینگ عاصیرلارینگ چونگلوغیندا دۇرأندیگی باراسیندا اینگ قادیی دینی تکست بولان زوراییسیتلارینگ باشغاچا آیتساق زردشتلارینگ اوستا کتابیندان دلیل لرگۆرکزماگه سینانشیارس. بو بارادا تۆرکمن ادبیاتی و مدنیتی اوغروندا بیر نأچه ایشلر بیتیرن ایلدیشیمیز آی محمد آی محمدی نینگ ایراندا چاپ بولان "یول" ژورنالیندا یازان مقالاسیندان پیدالانیپ، قادیی اوستا دیلی نینگ تۆرکمن دیلی بیلن باغلانشیغی باراسیندا دوروپ گچیاریس. بو آرا آتیلان ماصلاحاتلار باراسیندا دیلچى عالیملاریمیز گینگرأک دوروپ گچسه لر قاوی بولاردی.

" زوراییسیتلرینگ بلى اوستا کتابیندا بو گونكى اورتا اسیا تورک اولکه لریندن خوانبرث= حاضیركى حیوه و مارگیانا= حاضیركى مارى یالى یورتلارینگ آدلاری آغزالپیدیر. اوستا اصلیندا میترا ایسم دینی اساسیندا دۇرأندیر(میترا سۆزى تۆرکمن دیلینده تانگری سۆزیدیر، تانگ یا دانگ و گونش سۆزى بیلن باغلانشیقلیدیر). اهورمزدا یاغنى تانگری سۆزى، توركى دیلى نینگ ۶-۵ مونگ یتلینگ دوامیندا اویتگاندیگینى نظارا آلساق، انسانى یارادان "آق ایشیغى"، یا- دا یارادانینگ "آق اودى"

معناسیندادیر. اوستا دیلی بو باقیمدان حاضیرکی تۆرکمن دیلی نینگ گراماتیکاسینا اؤرآن یاقین. بو بارادا شو اشداقداق میثالی آلیپ گۆره بلینگ و اوستادان آلمان بو سۆزلی تۆرکمن و اؤزلیرنی اوستانینگ یکه- تاک میر ائدارلاری ساینپ گلیآن پارس دیلی بیلن دنگشدریپ گۆره بلینگ:

ایریه ما اویشو(اۆز بیغناغی)

اوستا دیلینده	ایر	یه ما	ایشیو
تۆرکمن دیلینده	ایگ آر	ای مه	اویشیأ
پارس دیلینده	اصیل زادگان نر	از برای	انجمن، جمع

گۆرشیمیز یالی بو سۆزلیرنینگ پارس دیلی بیلن قاقیلشیان، ایلتشیان یری یوق.

یئنه- ده اوستاداقی "واستر" یاغنی آبادانلاشدیرماق و "ایستاک" یاغنی اولولوق ایسلمک سۆزلیرنی آلیپ گۆز بلینگ:

"اپ = یوقاری، اولی، ایستاو بولسا ایسگ سۆزی دیر. چاغداش تۆرکمن دیلینده آبا، حاضیرکی آقا سۆزیدیر (پارسلا یو سۆزی تۆرکمنلردن آلیپ "آبا و اجداد" سۆزوندە حاییرلانبارلار) آپ سۆزی بولسا آپ-آسسایا یاغنی اؤرآن یواش و آپ-آیری، آپ-آق یالی سۆزلردە گلیآر. بو گونکی پارس دیلینداکی "خواستن" یاغنی ایستک / ایسگ سۆزی قادیبی اوستادا اولانیلان اؤز و ایستاک یاغنی پارسچا خود و /ستن بیریکدیرپ ایتساق خواستن سۆزی و دوویی تورکچه دیر. اوستادا سۆزونگ باشیندا گلیپ اول سوزی نگاتیو(منفی) مانا اؤوریان "آن" سۆزی هم بوگونکی تۆرکمن دیلینده اولانیلیار. مثلم اوستاداقی "آن آپ" یاغنی سووسیز، تاپ سۆزی یا- دا آن اهیتا یاغنی عایپ سیز پآک سۆزلرداکی "آن" سۆزی بو گونکی تۆرکمن دیلینده ان آپ= آشغارسیز، غاریندیسیز، آراسسا سۆزوندە گلیآر، آپ سۆزی حاپا، زیبل سۆزیدیر، پارسلا ییزینگ بو سۆزویمیزی "خفه" یاغنی بوغولماق ماناسیندا آلیپدیرلار. آناهیتا سۆزی بولسا ییزینگ دیلیمیزداکی انه سوزوی بیلن بیر کۆکندیر، آناهیتا دیمک، بسلاپ سویتدین قاندریان انه، آیدیم آیدیان انه دیر. اپرویز سۆزی هم تورکجه دیر. آپ= یوقاری، آنگیرباش، آتا- بابا، اپرویز بولسا اوران، یه ننگ معناسیندا دیر. حتی آری یان ویچ (پارسلا آیتمیشلایین قادیبی ایران) سۆزوی هم تورکی دیر، آری هم آراسسا هم ارماناسیندا، یان بولسا یورت هم بیر طاراپی، بیر یانی سالغی برمکدیر، ایلیری یانی، آشاق یان و ش.م. لر، ویچ سۆزی تورکچه ده ویک یا- ده ایک ، ایک

سۆزودير. جمعلأپ آيتساق اير انويچ "ايگلينگ يوردى" ديمك. آرياي لارگلمزدن اونگ بو توپر اقدا توركلرينگ ياشايانديغى حوت فردوسى نينگ شاهناماسيندا- دا اغزاليار. فردوسى بير ناچه توركى ملتلرينگ آدلارنى اغزاپ، اولارينگ ايران پادشاسى خسروشاهاه يازماغى اووره دنديگيني بيان اديار. اوستادا اغزالان آلتين، كوموش، گوهر، بهالى داشلارو پارلاق سويشه لردن عمله گلن وعجايبنپ قالا آدلانديرلان "گنگ دز"(قالا) سۆزوينداكى "گنگ" سۆزى تۆركمن ديلينداكى گنگ/عجايب سوزيدير. اوستادا ايلكىنچى ادام ساينليان كيومرث سۆزى، كيه، كۆك، گۆك، آسمان و مرت ياغنى آسماندىن اينن ايلكىنچى مرت يۆزلىرىدىن عمله گليار و بو سۆز هم توركچه دير. ميترايست ديتى نينگ يولباشچيسى كيكاس يدى اولكا حكومت اذنده، اوچماغى ارزو ادييدير، اوستادا اول (كوى كى اوسن) ياغنى گۆگده اوچان جسيم ديليبدير، بو بلكى- ده شول دؤورده گوكده اوچوپ بيلن كىچى بير جسى آنگلتماقچى بولاندير. ايلكىنچى پادشاه ساينلان جمشيدينگ آدى اوستادا "بيم خشيت" گورنوشينده بيان اديليبيدير. بو سۆزلىبيغيم قوشا اديو ياغنى توپارلاين حكومت اتمكدير. خشيت سۆزى خيشات تۆركمنچه ده قوشات ياغنى بير يرى قورشاپ/ غاباپ آماق و بيغيم بولسا يئغنانماق، توپارلانماق مانيسينده دير. كىچى اوستانينگ يثاهو(يالنگيز باشلىق) قوشغيسى آليپ گۆزلينگ. اوندا شئيله دييليار:

" بيم دريگو بيو ددات" (ياغنى توپارلاينپ حكومت اتمك)

اوستادا	بيم	دريگو	بيو	ددات
تۆركمن ده	بيغيم	دورشى	بييك	دوغوش
پارس دا	جمعى	وضعيت	به بلنداى	زايش

بو قوشغى نينگ هم پارس دىلى بيلن اصلا قاتناشيغى نينگ يوقديغى گورنوپ دور.

كىچى اوستادا گونده باش و اقت ايدىليان دوغالارينگ باشيندا " حوشنوثره اهورمزدا" سۆزلى گليار. بو "دؤورانى سور بييك اهورمزدا تانگري" سۆزودير. دوغالارينگ آدلارى و اولارينگ ايدليان و اقتى باراسيندا آيتساق؛ بو باش و اقت تۆركمن ديلينده بو گون پيدالانيليان سۆزلى بيلن بير كۆكدن، اولار شئيله:

۱- اوشهين: اوستادا بيان اديلن بو سۆز، گيجه ياريسيندان گوندوغار آراسينى گۆركزيار. بو سۆزدوغرى اوقيلسا "اوشاهين آى" يا- دا اوچاغان آى بولمالى. (آى سۆزى، ياغئيليق، ايشيق ماناسيندا گليار)

۲- هاون: گون دوغاندان گونورتا آراسینی بیان ادیأر. بو سؤز دوغری اوقیلسا " هاو-اوانی" بومالی. دیمک بو سؤز " اونونگ" اوانی (آبانماغی/ حاکیم بولماغی، یوقاری قالماغی)، گونونگ دپأ چیقماغینی آنکلا دیار. ییزینگ حاضیریکی آننا (آننا گونی سؤزویمیز) اوستادا آنکیه دلیپیدیر.

۳- ریتون: اوستادا گونورتا واغتینی آنکلا دیار. اونونگ آیری گورنوشی "رپی ئوین آی" سؤزودیر. تۆرکمن دلیینده ر سؤزونینگ باشینا ا گلیپ رجب برینه ارجب، رادیو برینه ارادیو دلییاندیگینی ناظارا آلساق، بو سؤز هم دوغری اوقیلسا آراپی سؤین آی بومالی. آر، آرا تۆرکمنچه ده اورتا مانیسیندا، آپ بولسا اوزالام آیدپ گیچیشیمیزی یالی یوقاری دیمک، سؤین آی یاغی ایشیق، جملاپ آیتساق اینگ آرادا دوران ایشیق دیمکدیر.

۴- ازیرین(اؤز یایران): ایکینی/ایکینین ماناسیندا دیر. بو سؤزونگ باشغا گورنوشی "اؤزی بیرین آی" دیلیپ اوستادا بیان ادلیپیدیر. بو گونگی تۆرکمنچه ده اؤزی یا- دا یوزی یایران/ یاییلان ایشیق دیمک. اوستا دلیینده ل سسی بولماندیر، بو سسی سونگرا آرتدیریلیپدیر شونگا گؤرأ بو سؤز یوزی یاییلانینگ برینه، یوزی یایران ایشیق بومالی. سبأپ گونینگ یوزی ارتیر هم ایکینین گینگراک گورونیأر. اؤز سؤزی بولسا باشدا آیدیشیمیز کمین پارسلا راونی ییزدین آلیپ خود/خود گورنوشینده اولانیارلار.

۵- اویسرورتم: پآک/ آراسسا قوشغولارینگ آیدیلیان چاغی/ آغشامارا. بو سؤز دوغری اوقیلسا "اویه اسریک سوریم" دیمک دیر. یاغی چوپانلارینگ ماللارینی یاغشی باقیپ، اسریدیپ، اویه دؤنیأن چاغیدیر.

گوریشیمیزی یالی بولار یالی بارپ یاتان حازینالاریمیز بارقا باشغالارا دایانماغا گره گی یوق. یؤنه اولارا ایه لیک اتمه سک بولار یالی حازینامیزینگ اوغورلانچاغی ایکوجسیدیر.

عالشىروايى:

توركى دىلى نىنگ بايلىغى

نوايى اؤزى نىنگ "محاكمه الغتين" (سؤزلردنگشديرمه سى) اثرينده تورك دىلى نىنگ پارس دىليندن باي هم اوستونلىگىنى، تورك دىلينده باربولوپ، پارسچادا قارشىلىغى بولماديق سؤزلربيلن اؤزبىكرىنى اؤنگه سورىار. حاضيره چنلى پارس دىلچىلر طاراپيندان بوكتابا جوغاپ برلمان گليار. تورك دىل و ادبياتى نىنگ مشهور عاليه نوايى ميلادى حاسابا گؤره ۱۴۴۱-نجى يئلىنگ ۹-نجى فوربه اينندا هرات شأهرينده دونيا اينيار. ۶۲ ياشدان عبارات بولان عمرونى تورك دىل و ادبياتى اوغروندا صارپ ادىپ، بو ميداندا اؤچمچك ايزقالديرار. نوايى ۱۵-نجى عاصيردا پارس دىليندن تورك دىلى -

نینگ اوستونلىگىنى هم بايلىغىنى شول ايكي دىلینگ دنگشديرمگى اساسيندا يازان "محاکمه الغتین" اثرينده ثبوت اتماگه سینانشار. بويرده شول مشهور اثردن بير-ايكي مثالی گتيرمگى ماخول گوردوک:
"... تورك شاهپرلارینگ بيرناچه سى ادیل بير پارس يالی پارس ديلينده اودان قوشغولار دوزمگى باشاپارلار، اما پارسلاردان هيچ ييرىسى توركچه گورلاپ بيلمز، اينگ اونگات گورلاپ بيليانلری بولسا توركى سؤزلرینگ مانيسينا دوشونمزلر. يوزده يا- دا مونگده ييرى توركچانى اؤوره نيپ گورلشماگه دورسا اونونگ تورك دالديگى ايلكى سوزوندن بللی بوليار و اؤزلهجه سى بيلن اؤزونی گولكونچ ياغدايا ساليار...

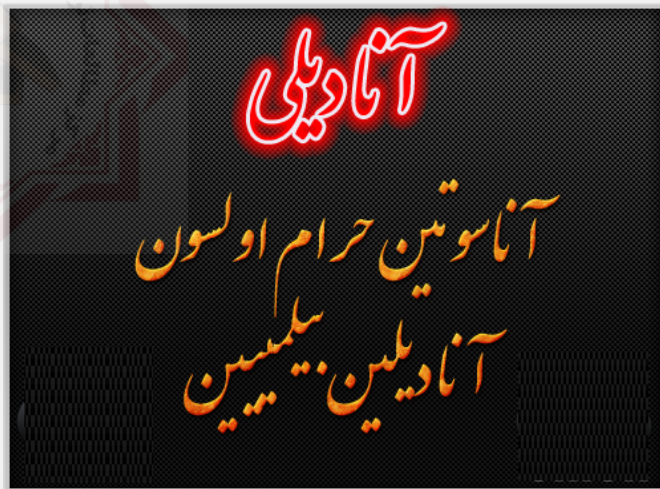
اولی-اولی شاهپرلارینگ كایيرىسى "مى" یی تاريپلاپ، مبالغه قیلیدیرلار[گؤزل سؤزلر اولانیدیرلار]، مى ایچمك قاعده- دا سوزگوپ سوروپ[دورلی سؤزلر گتيرپ] اينجه ليك ظاهر قیلیدیرلار. مثلث "تامیشماق" ياغنى «انگيرباش لذت تاپا- تاپا، آز ایچمك» مانيسيندا توركچه ده شئيله سطر بار:

"ساقى جومى ایچیب، مانگا توتارگوش، تامشى- تامشى اونى قیلغای نوش"

"تامشیماق"، "بوغساماق"، شئيله-ده «اينگراماق»، «سينگراماق» ياغنى درد بيلن ياشرين، يوواشجا آغلاماق سؤزلرینگ قارشيلیغى پارسلاردا يوقدور. «سيغتاماق»، «اوکورمك» ياغنى قاتى سس بيلن آغلاماق سوزلرینگ- ده اولاردا قارشيلیغى يوقدور و پارس شاهپرلاری بولار دك عجب ماضمونلی سؤزلردن ماحرومديرلار. يننه ينغلاماگینگ قارشيسينا، اينچه سس بيلن آغلاماق «حينچغیرماق» بار. پارسلار آغلاماق سؤزونی "های-های" دین تورك سؤزوندن آليارلار. تورکلرده «كمسینمك» و «قيسغانماق» يالی سؤزلر بار. پارسلار مونداق عجب ماضمونلی سؤزلردن ماحرومديرلار. بويى قيشارديپ، زارين باقماق سؤزه توركلر «تلمورماق» دييارلر. پارسلاردا اونونگ قارشيسى يوقدور. توركلر گؤز بيلن قاش آراسينا «قباق» دييارلر، مونگا پارسچا سؤز بولماز. پارس ديلينده «چاقين و ييلديريمه» (ييلديريم چاقماق) سؤزلری يوقدور و عاراپ دىلى بيلن "برق و صاعقه" دييرلر. يوزدكى منگ- گه(خال) پارسلاردا سؤز بولماز، عاراپلاردان خال ديپپ آليپديرلار. "ميزان الاوزان" ادلى كتابيمدا- دا توركى دىلى نینگ قادالاری باراسيدا دوروپ گچيپديم. تجنيسده «توبوق» قاداسى بار، قوشغودا ايكي منگش سؤزونگ اوللانماغى نینگ اصولى بار، بو دستور پارسلاردا بولماز. پارسلاردا نآ، ة سسلری يوقدور.

يننه توركلر هر دورى طاغامغا «ايگوليك» دييارلر. پارسلار ايمگى هم ايچمگى "خوردن" دييارلر. پارسلار اولى و كيچى قارداشا "برادر" دييارلر. توركلر اولينى «آقا»، كيچينى «اينى» دييارلر. پارسلار اولى و كيچى قيز دوغانينا خواهر دييارلر. توركلر اولوسينا «اكه جى»، كيچى قيز دوغانينا «سينگگيل» دييارلر. توركلر آتانيگ آقا يا- دا اينيسينه «آپاغا/آبا»، انانينگ آقا يا- دا اينيسينه «دايى» دييارلر. پارسلار هيچ حايسينى بللى قيلمان، عاراپ دىلى بيلن عمه و خاله دييارلر. توركلر كييك نينگ اركه گينه "حونا"، اورقاچيسينا "قولچاقچى" دييارلر. سوغونينگ اركه گينه "بوغا"، اورقاچيسينا "مارال" دييارلر. پارسلار اركه ك يا- دا اورقاچيسينى بللى ادمان "آهو و گوزن" دن باشغا زات آيتمازلار. توركلر دونگنوزينگ اركه گينه "قاپان"، اورقاچيسينا "مكه جين" و چاگاسينا "چوربا" دييارلر، پارس همه سينى "خوك و گراز" دييارلر. تورك اوردك ينگ اركه گينه "سونا"، اورقاچيسينا "بورچين" ديير، پارس مونگا هم آد قويمان ايكيسينه- ده «مرغابى» [سوو تاويغى] ديير. توركلرده اوردك ينگ، چوركه، ايركه سوغدور، آلباش، چاقيرقات، دميرقات، آلاقتا، آلاپكه، باغچال يالى گوزنيشلىرينه آد بار، پارس بارسينى مرغابى ديير. اگر- ده ييرى- ييريندين تاپاوتلانديرجاق بولسلار توركچه سوز بيلن آيدارلار. پارسلاردا آتنيگ، دويانينگ، قويونينگ دورلى گورنيشلىرينه حتى اورش اسبابينا يورته سوزلرى يوقدور...

هونارسيز تورك ييگيتلىرى انگسادينا باقىپ پارس ديلينده قوشغى آيدارلار. ايكي دىلى اونگاربانلار اوز ديلينده كؤپرآك، باشغا ديلده آزرارق قوشغى آيتسالار، حاص بولماندا ايكي ديلده دنگ آيتسالردى، بئيله زادا يول برمسه بولردى. اما كآبير تورك يازجيلارى پارس ديلينده قوشغى يازىپ، تورك ديلينده آيتمايارلار. شنيدىپ هم اول طاراپا منيبله نيپ، عادات اديب باشلايارلار، عادات ادن قيلغى هم اوزكلك قين بولار... شول سبآپلره گؤره توركى دىلى نينگ واصبى حاقيندا و توركى و پارسى ديللرينگ دنگشديرمىگى اساسيندا بوكتاچاننى جمع قيلديم و اونگا «محاكمه الغتين» آد قويدوم تا تورك ايلي، تورك دىلى نينگ سويجى و بايلىغينا قايتادان ناظار قيلسين لار و اوز دىلى نينگ بايلىغينا اينانسين لار و پارسلارينگ اولارا اديان توفونچلاريندان [كمسيتمه لرinden- سركوفت لرinden] قوتولسينلار..."

تۆركمن ادبي دىليينده دوپىلى رفورما عامالا آشپرىلمالى

بارىپ ۳۰- نچى يىللاردا اوراز تاج ناظاروف، كومشالى بۇرىف و باشغالارنىڭ مردانا تاغاللارى بىلن دۆره دىلن تۆركمن دىلى نىنگ گراماتىكاسى و سۆزلوگى شول دۆورنىڭ باسغىلارى آستىندا اونچاقلى دولى ايشله نىپ بىلىنمه دى. ادبى دىلېمىزه بىرتوبار عاراپ- پارس هم روس سۆزلىرى و ترمىنلىرى گېرىزىلدى. اساسان عاراپ- پارس دىلېندىن گېرن سۆزلىر قاتى يالنىگش گۆرنوشىنده آلىندى. مثلم يىزمىن، يا- دا ير اثر انما سۆزى بولان زلزله نى زمزله، حالال خورىرنه حالالخورن، دنم- دئرس يىرنه دئلم- دئرس، لام- جىم يىرنه لال- جىم، وش. م

شووئىستىك سىياساتىنى يۆره دىپ گلىان ايران دۆولتى تۆركمنلرنىڭ دىلىنى، دآپ- دستورىنى، مىللى تاريخىنى، دىلىنى يوق ادمك اوغروندا گىجه- گوندىز دىمان مكىرلى پلانلار دوزىپ گلىار. اۆزلىرىنى آدامكارچىلىگىنىڭ بىيىك سىمبولى سايان روس بلشويكلىرى هم ادىل قونگشى دۆولتلردا كى يالى "بىيىك روس مىلتى" شىغارى آستىندا روس شوونىزىمىنه پوغتا قوللوق اتدىلر. تۆركمنىستاندا شئىله يىر دۆور بولدى، كىم- ده كىم روس مكتىبىنده اوقامادىق بولسا اونكات هىچ پرده ايش برىلمه دى، رادىيو و تلوىزيون دىكتىرلىرى روسچانى آگىنتسىز(لهجه سىز)، آراسسا گىلمسه لر اولارا اورون برىلمه دى. شئىله لىك بىلن تۆركمنىستاندا روس دىلى دۆولت دىلى بولوپ گلىدى، توركمن دىلى بولسا ۲- نچى اوروندا دوردى، قارشى بولانلارى بولسا "سوسىيالىستىك اينترناسىوناليزىمىنه" شلتىق آتبار باهاناسى بىلن اىزارلادىلار، "گلمز يولا" اىبردىلر. بو الهنچ هم يايوز سىياساتىنىڭ تاثيرى بو گونلر هم اۆزونى گۆركىزىپ گلىار، تۆركمنىستاندا مونگلرچە تۆركمن بالالارى تۆركمنچە گىلاپ بىلمان گلىدىلر يا- دا ساقاولاپ گىله دىلر. روس مدنىيىتى نىنگ باسغىسى آستىندا حالقارا ترمىنلر دىنگه روسلارنىڭ اىدىيىشى كىمىن اىدىلمالىدى. تۆركمنلردە "ح" سسى بولا- بولا، ير- يورت و ادام اتلارى روسلارنىڭقى يالى "گ" سسى بىلن اىدىلدى (اسن، گاسان، حايدار، گايداروش.م)

يننه يىراساسى بلاپ گچملى زات، تۆركمن دىلىنى نىنگ دورلى تىره- طايپالارى نىنگ آرالارنىدا يۆرگونلى بولوپ گلىان سۆزلىرى نىنگ يورگونلى لىكدن غالىدىرىلماغى دىر. بو سۆزلىرى و اداغالارى دولى يىغنانىپ تۆركمن دىلى نىنگ سۆزلوگىنه گېرىزىلمىگى و گونده لىك گىله شىكدە اولاردان پنىداناماغى واجىپ

مسئله بولوپ دوربار. بو ايشينگ كرون باشيسى بولوپ گچن عاصرينگ ۳۰- نچى يىللاردا اولى ايشلر بىترن كومشالى بۇريف يالى اگيرتلىرى آغزاپ گچمه گيميز قاتى يرلىكلى بولار.

تۆركمنيستان اؤز مىلى غاراشسىزليغيى جارادندن سونگرا اهللى عللى پوداقلاردا بوليشى كيمين دىلى باباتيندا- دا اؤنگه گيديشليگينگ يرينه ايزا غايديشلىق بولدى. شو ير نأچه يتلينگ دواميندا گيديپ ياتان عاراپ- پارس سؤزلىرى تۆركمن دىلى نينگ اؤز بولوشلى كاراكتريتا سانجى بولدى. بولارينگ يرينه ايركى دؤورلرده توركى حالقلارينگ آراسيندا يۇرگونلى بولان سؤزلردن پيدالانيلسا يرينه دوشوردى. حاضيركى زامان سؤزلىرى و ترمينلىرى بولسا دينگه روسچادان دال- ده، دونيأده گينگ مۇچبرده اولاتيليان مئلم انگليس ديليندن آلىنسا اؤسوشه كۆپ ياردام برىپ بيلردى.

تۆركمن ادبى ديلينده رفورمالار نأحيل عامالا آشيرليپ بيلنير؟

۱. ديلچى عاليملار تۆركمن ادبى ديلينى آلىنما سؤزلردن باشارديقچالار آراسسالاماق اوغروندا تاغاللا اتملى؛

۲. تازه دؤره ديلن سؤزلىرى و ترمينلىرى، اؤنگكى آيدىليپ گلبان سؤزلىر بيلن بيله ليكده راديو، تلوزيون و مطبوعاتدا يان ما يان (پارالل) اولاتيلمالي، دورا- بارا حالق آلىنما سؤزلىرينگ يرينه توركمنچه سؤزلىرى سايلاپ آلا. بو اوغوردا توركيه لى ديلچى عاليملارينگ قازانان تجريره لرinden پيدالانسا بولار.

تۆركمنيستاندا هنيز بوگونه چنلى گيديپ ياتان مانيسيز سؤزلىر اولاتىلىپ گلبانيلار. اولارى دوزلتمه كينگ و اقتى گليپ يتدى. ميثال اوچين "يرزمين" سؤزى آليپ گؤره بيلنك، ير-أ ير، زمين بولسا پارسچا ير. يا- دا " ير ايرانما" سوزونگ يرينه عاراپچادان آلتىپ، بولوغسىز گؤرنوشينده "زمزله" ديمك) اونونگ اصلى زلزله)، نه گؤزل قاديى تامديرا سؤزونگ يرينه پارسچا دوتار سؤزونى ائماق نأما كرك؟ و ش. م

يننه يرزات. نأحيلى بوليار- دا ييز باشغا ديللرداكى ترمينلىرى اديل بولوشى يالى آيدىپ بيلياريس يونه اولارا كرك گلنده ييزينگ ير- يورت و آدام آدلاريميزى يوپيارلار، روسلار "باشيى، بياشيم"، "ليلانى، ليالا"، "اسنى، گاسان" ... ايراندا بولسا كآبير تۆركمن آدام آدلارى نينگ ترجميه اديلن گؤرنوشينى سجيلده يازيارلار "اوتوز" يا- دا "باشيم" يالى آدلارى پارسچا "سى" يا- دا "پنج" دىيپ يازيارلار. بارىپ ايكى مونگ يئل موندان اوزال حازار دنكيىزى ياقاسيندا حؤكوم سوروپ گچن و اؤز آدلارنى بوندگزه برن حازار توركلريندن ميراث قالان آدى يووپ، اونى "كاسى" يا- دا مازندران ديمكلىر گولكونچ.

ديالتكلرينگ اھمىتى باراسىندا كلام اغيز سۆز

تۆركمىنلرنىڭ اھلى تېرە- طابىپلارى دىين يالى سۆزە قاتى باى ھم اولار شول دىل بايلىقلارنى گۆز مونجىغى يالى ساقلاپ گلدېلر. ارسارى، يوموت، گۆكلنگ، سارىق، سالىرو تىكە لرنىڭ گېلە شىكە شىوہ لرنى دولى اۆرە نىپ اونى حاضىر يۆرگونلى بولوپ گلىيان آلنىما سۆزلرنىڭ برىنە اوتورتمالى. ايندى بولشويكلرنىڭ "بوتىن شورويده يىر دىل يۆرىمە لى و شىوہ لره قارشى برك گۆزشمە لى" دىين واغلىنىدان اوبا گۆجدى. بوتىن اؤسن يورتلاردا بومسال چىنلاقاى اونس برىلىپ، ھرشىوہ دە گېلە يان و يازنانلار حورمات قوبوليار. شول يورتلاردا اھلى شىوہ لردا كى سۆز بايلىغى بىغناپ، دىل حازىناسىنا اؤزلىشىدىرلر و اؤزلىشىرىپ گلىيارلر. سونددە حتى سانلارى قاتى از بولان "سامە" لرنىڭ دىلىنە ھم حورمات قوبولپ اونى رسى تайдان اقرار اتدىلر و بو دىلدە بار بولان سۆزلىرى يوردىڭ دىلچى عالمىلارى اۆرنماگە سىنانشىپ گلىيارلر.

تۆركمىنىستاندا قىنانساغام شىوہ لردا كى باى- باى سۆزلىر ادبى دىلىنڭ لاىرى نىڭ اىستىندا يوق بولماق حاوپىنا دوچار بولوپ گلىيار. بو باغداىنڭ چالتلىقىدا اۋنگى آلنىماسا مى دىلىمىزە بىتى ضاربا بولجاقى اىكوجسوزدىر. حاىيال ادامان تۆركمىنىستانىنڭ دورلى كونجىكلرىندە ياشايان طابىپلارنىڭ گېلە شىكە شىوہ لرى دولى اۆرە نىپ اولارى سۆز بايلىغىنا و سۆزلىكلەر گىرىزىملى، قالىبىرسە تۆركمىنصأرادا ھم اوغانىستاندا ياشايان تۆركمىنلرنىڭ ارالارىندا شنىلە يىر قادىبى سۆزلىر بار، ولين اولار يىغىنالىپ تۆركمىن ادبى دىلى نىڭ دوزمىنە گىرىزىلسا گۆرنە اولى اىش بولاردى.

يىر ملت اوز بارلىغىنى مى دىلى بىلن ساقلاپ بىلىيار دىلچى عالمىلار، لىنگىويستلر آيدىپ گلىيار. اگىن- اشىك، قادىبى دورموش دوزگونى گون گچدىكچە اويتىگە يار، اما دىل بولسا مى دۆولتلرە دىرك بولوپ حىذمات ادىپ گلىيار. قىنانساغام تۆركمىنىستاندا قاراشسىزلىق جار ادىلىندىن سونگ گۆدىك دىل سىياساتى عامالا آشىرىلىپ گلىنىيار. اوزالقى پىدالاتىپ گلىنىيان يارىم- يالنا حالقارا ترمىنلرنىڭ برىنە عاراپ- پارس ادالغالارى اوتوردىلدى. رايون برىنە ولايات، يا- دا اطراپ، حاكىم يالى سۆزلىرنىڭ برىنە نە گۆزل تۆركمىن سۆزلىرى بولان ايل، يايلا، اولوس (اوغانىستاندا حاكىمە اولوسوالى دىيلىيار) ايلباشى، اطراپىنڭ يىرىنە تۆوہ رك يالى سۆزلىردىن پىدالاتىلسا دوغرى بولمازى؟ اونيورسىتت استىيودنتلرنىڭ ادلارى ادىل اورتا عاصىردا كى مدرسە لردە ايدىلىشى يالى طالپ سۆزۈنە اويتىگە دىلدى، دكومنت برىنە رسى نامە، پرايكت برىنە مىل نامە... غاراض سۆزلوگىمىزى "نامە" سۆزىندان

دولدروروپ باربارلار. "نامه سۆزلىرىندىن قولغايمىزى قامادا كىتىرىدلىر. بارىپ آلتى- بىدى مونگ يىلدىن بۇرۇن مارى، مارگيانا، مارگوش آدى بىلەن تانالىپ گلىيان دونيا بىلى شۇهرمىزىنگ آدى عاراپ، پارسلارنىڭ آيدىشى يالى "مرو" آدىنا اويتگە دىلىپ باربار.

اگر- ده بىز اۆز مىلى كىملىگىمىزە ايه چىقماساق، اونى يوق اتمك اوچىن فرىسته غاراشىپ اوتورانلار غاتى كۆپىر. بىرمىثال: ايران تلوىزىونى نىنگ بىرىنچى كانالى نىنگ تارىخ بۆلومى طاراپىندىن "مسلمانلار" آدى گپله شىگىندە ۱۹۹۳- نچى يىلدا بولسا گرگ- تۆركمىستان حاقىندا دكومنتال! فىلم گۆركىزىلدى. اوندان تۆركمىستاننىڭ تارىخى باراسىندا بارىپ باتان قالب ماغلوماتلار، توسلاناتان روياتلار اغراىلىپ، تۆركمىستاننى قادىبى ايران يوردى نىنگ بىر بۆلە كى دىپ سامرادىلار. پارس "تارىخچىلار" تارىخى فاكىتلارنى قالپلاشدىرماقدا قاتى اۆگدە. مىثلەم بىزىنگ پارقىيا(اشكانى) يا- دا سلجوقلى تۆركمىن پادىشالار اوروغىمىزدا ايرانلى پادىشالارنى دىيارلار وشول اساسدا اولارنىڭ قايناق چىقان توپراغى، توركوستاننى هم ايران توپراغى حاساب ادىبارلر. اگر توپراق اوستونده داوا تىلى بولسا بىز تۆركمىنلردىنگە ايران دال- ده، اىسم اھلى ايران، دجلە- فرات توپراقلارنى سورامالى سىباپ اول يرلر تورك- تۆركمىن پادىشالارنى نىنگ حۆكوموروانلىغىندادى. يانگى آدى اغزالان "دك. مىنتال" فىلمدە اشغاباتادا بىر اوقو جايىدان آلنان بۆلومىندە گل يالى تۆركمىن چاغلارنىڭ پارسچا ساپاق آلپاندىقلىقلا گۆركىزىلبار. بار، بو- ده جەنم، دىل اۆورنمە گىنگ زىانى يوق دىبە يلى، مكتىدە ادىل ايراندا چاغلاردا اۆورە دىشى يالى تۆركمىنلىك چاغلاردا "بابا خون داد، بابا خون داد... اتلار قان بردى، بابالار جان بردى" دىين اسلامى رۇمىنىڭ پروپاگانداسىنا نامە دىملى؟ بارىپ يكە سانى پارس بولمادىق اشغاباتادا بىرناچە پارس دىل كورسىنى آچدىلار. تۆركمىنلىك دۆولتى بولسا ايراندا يا- دا اوغانىستانداق تۆركمىنلىك آراسىندا تۆركمىن دىل مكىبىنى يولا قويوپ بىلمان گلىيار؟ سۆزدىن اوز اقلاشمايلى. مىلى دىل باراسىندا قوررىنىمىزە اۆورلىپ گلسك. اگر- ده توركمىنلىك پره زىدىتى نىازوف نىڭ بىر جە پرمانى بىلەن شۇهر آدىنى اويتگە دىپ بولپان بولسا، شنىلە ايشى عادالاتلى طاراپا گۆنوكدىرمىلى. مىثلەم اۆز تۆركمىن كىملىگىمىزى قورماق اوچىن بارىپ بىزىنگ اىيامىزدان باش- آلتى يوزىل اوزال حۆكوم سورىپ گچن بىلى پارلار/ اشكانى دۆولتى نىنگ پادىشاسى آرشاكىنگ/ آرته كىنگ تاغلاسى بىلەن دوىبى توتولان اشغاباتادا، توسلانىپ تاپىلان "عاشىقلار شۇهرى" دىپ اونونگ يوز ناچە ياشى بار دىملى دال، كسىكلەر هم باشارسانگ دوغروسىنى دىدىرتجك بولملى. پارسلار كۆپت داغى كبود داغ(آلا داغ).

دوشاغى، دوشاخ (ايكى شاخا، سوونىڭ ايكا آيرىلان ىرى) بايرامالينى بايرامىلى، آلپىنى، آل على (على) نىڭ اولادى) دىيارلرو يازىارلار.

مراد تاچمىراد (تاچمىراد آقا):

تۆركمىنىستاندا دىالكتر و دىالكترىزم باراسىندا

ساويت دؤورينده تۆركمىنىستاندا مكدپ- ماغاريف باباتىندا اولى ايشلرىنگ ادبليندىگىنه ايقرار بولماق گرك. شونونگ نتيجه سىنده حالقىمىز اوچدان توتما دىن يالى حاطلى- سوادلى بولدى. اؤز مىلى- ادبى دىلمىز عملة گلدى و اؤسوپ يتىشىدى. اما شو يىرو اقتىنگ اؤزىنده يىزىنگ دورلى طابىالارىمىزىنگ دىالكترىنه ازمها برىلدى. شو دىلكتر- شىوه لر عمومى حالق دىلى نىڭ پوداغىدىر، اولار، ادبى دىلده اولانلىمايار. اوندا اولار عموومان يوغالىپ گىدملى مى؟

يوردومىزدا دىالكتر عموومان و رسى تايدان رد ادلىيار. كآير دىلچى عاليمىلار: "دىالكترىنگ اولانلىماغى يىزى دىنگه اىزا چىكىپ بىلر، يىز ادبى دىلمىزىنگ عملة گلن قادالارىنى، نورمالارىنى بركىتمىگىنگ دره گىنه، اونى قاوشاتىارس" دىيارلر. شو مىناسىبتلى، اينه مثل ماكسىم گوركى نىڭ دىالكترىزىمه قارشى بارلشقىسىز گۇرش آلپ بارماقلىغىنگ ضروردىغىنى ايدانلىغىنى توتارىق ادلىپ گۇركىزىليار.

مآلىم بولىشى يالى، يىزىنگ يازىجىلارىمىز اؤز اثرلرىنى ادبى دىلده دؤردىيارلر. اما شنىله-ده بولسا، شىوه لر غورالىپ ساقلانمالي، چونكى اولار-دا يىزىنگ دىلمىزىنگ باىلىغى نىڭ چشمه سىدىر. مونى يازىجىلارىمىز اؤز اثرلرىنده اونى دىنگه يىر چپرچىلىك سىرىشىده سى حؤكومىنده دال، اىسم شولارىنگ يوغالىپ گىتمىزلىگى اوچىن پىدالانماقلارى گرك. سونگرا- دا بللى يىرشىوانى- دىالكترى قاوى بىلىان يا- دا بللى يىر طابىانىنگ وكىلى بولان يازىجى، اؤز اثرلرىنداكى پرسونالارىنگ (شاخىصلارىنگ) يىرىنى شول دىالكترىده سؤزله دىپ، گورله دىپ بىلردى آخرىن!

گپىنگ گىردىشینه گۇرأ، دىالكتر دىنگه يىزده دال، اىسم باشغادا يورتلاردا- دا بار و شول يورتلاردا دىالكترىزم حورماتلانىار و اؤسدورلىيار. اينه مثل المانى آلپ گۇره لىنگ. شونونگ عمومى نمىس ادبى دىلى بار. اما ولين المانى عملة گتيرىان ۱۶ ولاياتىنگ ايلاتى نىڭ اؤز بولىشى دىالكترى بار و شول دىالكترى-ده صارىا قوبولىيار، شولار گونده لىك دورموشدا- دا اولانلىيار. شول ولاياتلارىنگ هر يىرىنده دىين يالى، اؤز دىالكترىنده اويون قوبولىان حالق تئاترلارى بار و شول تئاترلارىنگ اؤز توماشاچىلارى بار،

اولارينگ پروگرامماملارى حتى تلوزيون ارقالى بئيله كى ولاياتلاردا- دا آلىنىپ گۆرkezلىيار. موندان باشغا- دا دىنگه اؤز دىالككتينده يازبان يازجىدىر شاهيرلار بار. شئيله- ده، هر ولاياتىنگ قازياتىر ژورناللارينا، دىالككتده يازبان حكايلارا و بللىكره گىنگ اورون برىيار.

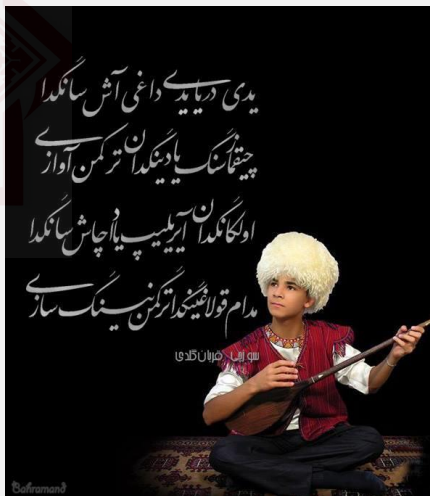
نامه اوچىن تۆركمىستاندا بئيله ادمك بولماق مېش؟ يىزىنگ پىكرىمىزچه، اگر- ده شئيله ادلسه، بو يىرىنچىدن- ا شيوه لىرىمىزىنگ يوقالپ گىتمىزلىگىنه يول برمزدى. اىكىنچىدىن بولسا بو ايش، شول قازيات- ژورناللارنىنگ اوقىجىلارى نىنگ سانى نىنگ آرتماغىنا آلىپ كردى.

شونىنگ اوچىن- ده پاىزىنا (قوشى) ژانىندا (موضوعىندا) گوچلرىنى سىنايان يازجىلارنىمىزنىنگ كآيرلىرىنى، "انتك اولار دىالككتىمىدىن دولى حالاص بولوپ بيله نوق، اؤز گپله يان دىالككتلىرى نىنگ تاثيرىدىن چىقىپ بىلمه يارلر" دىيپ عاىپلاما قلىق دوغرى بولماسا كرك. ترسىنه، اولارا شونگا يول برمك كرك.

آماندا اؤز اثرلىرىنى اؤز ياشايان ولاياتى نىنگ شيوه سىنده يازىپ گون گچريان و آد- آبريدان بئىدالانىان يازجىدىر شاهيرلار قاتى كان و اولارىنگ اوقىجىلارى- دا يتىلك بار.

شونىنگ اوچىن تۆركمىستاندا- دا، دىالككتلر و دىالككتىمىز پرابلماسى نىنگ اوستونده پوغتا اويلانىشماق ضرور دىيپ حاسا پلايارىس.

ادبى دىل، ادبى دىل بولوپ قالمالى و هر طاراپلاين اؤسدورلىملى، اما شيوه لىرىمىز- ده يوغالىپ گىتملى دال. قوى بو پرابلمانى دىلجى عالملارىمىز، يازجىدىر شاهيرلارنىمىز و ادبىيات ايشكارلىرىمىز گىنگىشله يىن و چىنلاقاى آرا آلىپ ماصلاحاتلاشسىنلار.

پارس دىلىنە گىرن توركى سوزلر

دىل دىليانى جانلى اورگان شونگا گۇرا ير يۇزىندە هيچ ير دىل يىكە باشينا ياشامايار. سياسى، اقتصادى ايلايىتا- دا مدنى قاتناشيقلاردا دىللىرىنگ يىرى- يىرىندىن تاثير آماغينا سىباپ بولىار. شونگا گۇرا يىزىنگ دىليىمىز-م اسلام دىنىنىنگ توركىستانا يىراماغى، موغوللارنىنگ چوزوشى، سونگرا روسلار دىر پارسلار بىلن آلىپ بارىلان قاتناشيقلار... اسايىندا بو مدنىتلردىن تاثير آماغا مجبور بولوپدىر. يىزمونى آدامزادىنگ تارىخىندا اؤسوش دىيىپ دوشونىارىس. اما بارگويى بىلن شوونىستىك سياساتى آلىپ بارىان كايىر پارس دىلچى "عالىملارى" هم اينتله گىنلرى! توركى دىلىندىن آلان سۆزلىرى اؤزلىشىرىمك اوچىن هر حىل عامال ادىپ گلىارلر، مىثال اوچىن بو سۆزلىرىنگ يازىلىش فورماسىنى و آيدىلىشىنى اونىگە دىپ، اونونگ گلىپ- چىقىشىنى باسىرماق ايسله يارلر.

گچن عاصىرلاردا كلاسىك يازىچى- شاهىرلار يىزمىزى عاراپ مدنىتىنە ايخلاصلارىنى گۆزكۆمك اوچىن اؤزلىرىندە بار بولان «چ، گ، ژ، پ» سىسلىرىنى ادىل عاراپلاداق يالى فورمادا يازىپ (گۆنگول يىرنە كونكول، پالتا يىرنە بالتا..) گلدىلر و يىرتوپار سۆزلىرىمىزىنگ يتىپ، يوق بولماغينا سىباپ بولدىلار. آيرى

طارايدان سونگقى دؤورده توركمينيستاندا توركمين اليپ- بيسيندن اوزين چكىملى سس بلليگىنى نىنگ تاشلانماغى اولارنىڭ دوغرى اوقلمازلىغىنا سىباپ بولدى.

يىز بو ماقالادا، ائيمولوگ (سۆزلىرىنىڭ دوپ كۆكونى بارلايان عاليم) حۆكىمىندە دال- دە يۇنه كى يىر علىى درنگوچى حۆكىموندە پارسلارنىڭ اينىڭ سونگقى دؤورده چاپ بولان ۶ جلدلىك "معين" (تهران ۱۹۹۲) و فرهنگ عميد آدى سۆزلىكلرىنە يوزلە ى باقىپ، اونداق توركى سۆزلىرى گۆركزدىك. اگر بو مسنلا يىر ائيمولوگ گۆزى بيلن باقىلسا بلكى- دە بو سۆزلىردن اون اسسە آرتىق سۆز تاپسا بولاردى و توركى دىلى نىنگ بايلىغىنا يىنە يىر گزك دولى گۆز يترسە بولاردى. حاضبر "تاياق يتياچا يومروق" دىلىشى يالى بو سوزلىرى دقت ينگيزا حؤدورلە يارىس.

يىرناچە دوشوندىرىش:

۱- پارس سۆزىندكى "جى"، "باشى"، "لو"، "تاش/ بكداش، قارداش"، "لان/گوكلان"، "لاخ/لاق- سنگلاخ، قشلاخ"، "تك/گورتك" ... قوشمالارنىڭ همە سى توركچە دىر.

۲- بك، بىكى، بىگى توركچە دكى بگ سۆزوندن آلناندىر.

۳- پارسلار، تورك سۆزوندكى "ق" بيلن باشلانغان سۆزلىرى "غ" سۆزونه اوپتىگە دىپ گلىارلر. يىزىنگ هم "ق" بيلن باشلانغان سۆزلىرى "غ" دىپ يازماغىمىز، مثلم "قايچى" نى غايچى دىپ يازماغىمىز اولى يالنگىشلىقىدىر. پارسلاردا "ق" نىنگ يىرنە "غ" بيلن يازماق پروسسى بوگون چالتلاشدىرىلپار.

۴- پارسلارداق كوپ سۆزلىر توركچە دن ترجمە ادىلىپ آلناندىر. ميثال اوچىن توركچە دە يكە سوز بيلن آيدىليان "قوراغ" Goorag (يىرىرى قوراپ ساقلامغى) پارسلاردا اونونگ غارشىلىغى بولمانى اوچىن يىرناچە سۆز بيلن بيان ادملى بولپارلار.

۵- پارسلار يىر توپار نارسا آت تاپمان اونى فورما گۆرنىشىندە بيان ادپارلر، ميثال اوچىن "حوز" نكە لك بولانى اوچىن اونگا "گردو" دىپارلر.

۵- فرهنگ معين سۆزلىگىندە توركى سۆزلىرىنىڭ كۆپوسى نىنگ اؤنگوندە "مغ/مغولى" دىپ بللىك ادىلىپدىر، اولارنىڭ قالاپىنى توركچە دىر.

۶- بوگونلر اوللانپشدا قاجانى سىباپلى يازلىشى نىنگ نأحىلدىگىنى بىلمە دىك توركى سۆزلىرىنگ لاتىنچا يازلىشى نىنگ اؤنگوندە (؟) بللىگى قويدوق.

۷- پارسچا دوشوندىرىشلىرى دولوراق بىلمك اوچىن "معين" نىنگ كىتابىنا يوزلىنىپ بىلرسىنگىز.

۸- پارس دیلیندکی تورکی سۆزلریندن باشغا، عاراپ سۆزلىرى- ده چيقارسانگ، اوندا بو دىلىنگ نادرجه ده "بايدىغينا" گۆزيتسه بولار.

تۆركمنجه يازىلىشى	پارسچا برىلن مانىسى	پارسچا يازىلىشى
A	آ	آ
Aba	ابا و اجداد	آبا
Bajy	همشيره، خواهر	آباجى/آبجى
Atabeg		آتابك/آتابيك
Atalyk	مربى	آتالىق
Aada	جزيره	آداك
Direg	ستون	تيرك
Açar	وسىلى بازكنندى قفل	آچار
Açmaz: sadrançada bir hareket	مرحله ای در بازی شطرنج	آچمز
Agtacıy	مأمور عقیم کردن حیوانات	آخته چی
Aatdaş	همنام	آدداش
Arassa	پاكيزه	آراسته
Erdel, Erdemli/ Batyr	مأمور فراخوان سپاهی	آردل/اردل
Eriş	رىسمان	آرش/ارش
Ary+a	شايد از كلمه آرى/پاكيزه و يا از كلمه أربمعى مرد شجاع؟	آرىا؟
Aş	خوراك	آش
Aş+gal (aşyň galyndysy)	ته مانده آش	آشغال
Agaç, bir agaç yol	مسافت ۶ كيلومتر	آغاچ
Tuty eýesi	پرده دار	آغاچى

Aagyl, guzy ýatagy	آغل	آغل
Yzgar, nem	رطوبت	آغار
Aagr: A:gar, agar çäkmen, düýe ýüňünden dokalan çäkmen	نوعی عبا	آغار
Awuz	شیراول	آغوز
Ak+guş	نام مردان در ترکی	آغوش/ آقوش
Ak etmek, südüňe tabşyrmak, gargyş etmek	نفرین	آق کردن
Ak banuw	پارچه ای ابریشمی یا نخی	آق بانو
Ak per, çayyň bir görnüşi	نوعی چای	آق پر
Aga/Agasy: Eýesi	صاحبمنصب	آقا/ آقاسی
Aakça	نام پول	آقچه
Aaksakgal	ریش سفید	آقسغال
Ak sungur/ şunkar	پرنده شکاری = شاهین	آق سنغر
Agşam	شب	آقشام
A:l al baýdak	رنگ قرمز	آل/ آلا
Alaw: alawlap durmak	شعله	آلاو
A:l tagma	مهر دولتی	آل تمغا
Altyn, gyzyl	طلا	آلتون
Alça/Helçek	آلوچه	آلچه
Alamançy	غارنگر	آلمانچی/ المانچی
Amaç	تودی خاک که نشان تیر بر آن نصب کنند.	آماج
Anna:Türklerde Taňry ady,	روز جمعه(آنا از کلمه ترکی انه	آدینه

ene sözünden	مادر است. گ)	
Anahita: Ene sözünden	نام خدای باستان زردشتی	آناهیتا؟
Aybeg, dolan aý	قرص کامل ماه	آی بگ
E	ا	ا
Ablak?	اسب رنگ کهر	ابلق
Otag	سرا	اتاق/اطاق
Otaga/ Otagaly gyz	کلاه دخترانه	اتاقه
Otrag (oturmak sözünden)	محل استراحت	اتراق
Atlyk	سوار دلاور	اتلیغ
Ojak	اجاق	اجاق
Ajgar/Ajgar/Eçgar/Ejgar? Türk şamanlarynyň ot ýakyp daşynda kymys içmekleri	آتش افروخته. روز ۱۶ ماه چهارم مغان خوارزم (حیوا) در شب این روز مانند سده آتش افروخته بر گرد آن باده می نوشیدند.	اجگار
Agta /etmek	اخته/ کردن حیوانات	اخته
Araba	عرا به	ارابه/عرا به
Ortak	شریک	ارتاق/ارتاق/ارتق
Orda beg	سپه سالار	اردو/اردوبیکی
Arslan	شیر	ارسلان/اصلان
Argaly (Argaly gäw bolar maly Gürgeniň. Magtymguly. Gürgeniň goşgusy)	قوچ کوهی	ارغالی
Urug	تیره/ طایفه	اروق
Örümjek	عنكبوت	ارومجک

Üzüm	انگور	ازم
Üzeňňe, gurçusy	ركاب (اسب)	اوزنگو / قورچيسى
İgdeş. İgdeş atyň şanynda (Zeliniň goşgusynda)	انسان يا حيوان دورگه	ايش / ايكش / ايكديج
Eke, ekeji	دايه	اكه
A:l, alaja	قرمز	ال (آلا، آلاجا)
Ulaw/ulag	الاغ	الاغ
Alamançy	غارنگر	المانجى
A:l tagma	مهررسى و دولتى	آل تمغا
Oljamyşy (olja almak sözünden)	اطاعت	الجاميشى
Olja	غنيمت جنگى	الجه
İljar (il+jar)	اجتماع گروهى	الجار
Almaz, almaz daş	الماس / شيبى بزا	الماس
Emzik	امزىك	امزىك
Ynak(ynamly adam)	آدام مطمئن	اناق
Eneke	دايه	اناکا/اناکه
Yeňňe	دنباله رو عروس	انگه / ينگه
Öý ogly, sadyk kişi	خانه زاد	او اوغلى
Ubay, meýdanda dikilen ok	تيرى كه در ميدان برپا كنند	اوبای
Oba	منزل تركمان!	اوبه
Tumar, boýna dakylýan bezeg. Ozal permanlary şolar ýaly bezegde ýeleşdirerler eken.	طومار	اتورك

Örmek	بافتن	اورمک
Örünjeň, örmek sözünden	ساعی در بافتن و رسیدن	اورنجن
Bekre (parslarda bu balyga at bolmansyň onuň burnuna garap at dakypdyrlar)	نوعی ماهی	اوزین برون
Uşak, ownuk-uşak	غلام	اوشاق
Ok	تیر	اوغ/اوق
Ugur(uguna bolmak)	سعادت	اوغر
Ugrur haýyrlý	تمنای آرزوی خوب	اوغور بخیر
Uka,	با عقل	اوکا/اوگه
Öweý, öweý dogan	ناتی	اوگه یی
Öleň (öleň, öleň haý öleň-folklordan)	چمنزار	اولنگ
Ülke	موطن	الکه
Ulus, il-ulus	ایل	اولوس
Onbaşy	فرماندی ده تابی در ارتش	اون باشی
Oýmak(oýmak-oýmak obalar), bölek	طایفه	اویماق
Aýaz	یخبندان	ایاز/ایاس
Aýak, şerap goýulan aýakly närse	بیاله شرابخوری	ایاغ
Yz ýitirmek	گمراه کردن تعقیب کننده	ایزگم کردن
İdeç? idaç	مقامی در سررشته داری و خدمات ارتش	ایداچ/ایداجی

İt burun, ösümlük	گیاه نسترن	ایت بورنی
Eşek	خر	ایشک
İşik agasy/eýesi, hyzmatkär	خدمتکار	ایشک آقاسی
Ygaak? (yklad ýörmekden?)	سخن چین	ایغاغ
Aýgyr (esrik)	حیوان مست	ایغیر
il	دوست، یار، طایفه	ایل
Ýylky	اسب وحشی و آزاد	ایلخی
Ý:aýlag (mallary ýaýlaga çykarmak)	بیلاق	ایلاق
İlbeği	بزرگ ایل	ایل بیگ
İlçi	سفیر/سفارتخانه	ایلچی/ایلچی خانه
İlhan	بزرگ ایل	ایلخان
İlgar (il+gar. Gar sözüne T goşulmagy, ony sypat görnüşine öwürpdir)	غارت	ایلغار
Ylgamyş, ylgamak, ýörtmek sözünden		ایلغامیش
Ýylgyn agajy, ösümlük	نوعی بوتی گیاهی است	ایلغین آقاجی
İnji (gelin bolan gyza ata tarapdan berilýän sowgat, injilik)	زمین خالصه که خان به افراد صادق هدیه میکند.	اینجو
B	ب	ب
Baba	پدر	بابا
Bäbek	بابای کوچک	بابک
Bajogly (bajy+ ogly =	طلای عثمانی	باج اوغلی/باجاقلو

ýegen)		
B:aja	باجناق	باجناق
Baja, häzir parslarda sinema ýa-da beýleki ýerlerde bilet satylýan kiçijik penjereli jaýa diýýärler- gişe	پنجره کوچک	باجه
Bajy	خواهر	باجی
Däri (bar, gümpüldi sesi + T goşulmasy)	باروت	باروت/ بارود
Baslyk, süýji köke	نوعی شیرینی	باسدق/ باسلوق
Baskak, salgyt ýygnaýan adam	مأمور مالیات	باسقاق
Baslyk? Hozdan bişirlen imit	خوراکی از مغز گردو	باسلق
Basma, basmahana = çaphana	چاپ	باسمه
Başmak gorajy (başmak, ayak gap = köwüş)	پای افزاردار، سازمان حکومتی عهد صفویان	باشماق قورچیسی
Başlyk/ baş börük	کلاه بزرگ بارانی	باشلق
Başlyk (baş, ýolbaşçy sözünden)	سردار	باشلیق
Başa (algyr)	پرندی شکاری	باشه
Başy, ilbaşy	سردار	باشی
Batlak, batgalyk ýer	باطلاق	باطلاق
?	وسیله قیاس طلاوزر	بالش/ بالشاق

Bay	غى	باى
Bayguş	جغد	بايغوش/بايقوش
Bagyş etmek, bölmek	تقسيم کردن	بخش
Bähr-e türk	آواز دوم از اصول موسيقى تىرى	بحر ترك
Buwg/ buwgarmak	بخار	بخار
Bagty, iner maýa (adam ady, Bagty han)	شتر قوی و سرخرنگ	بُختى
Bagşy, köp zady bilýän adam	مرد دارای اطلاع وسیع، روحانی	بخشى
Bukaw (atyň aýagyna daňylýan demir zynjyr, gyzlaryň boýun bezegi. “ýedi ýyl aşyl boldum boýny bukawly gyza. Folklordan)	زنجیریکه بردست وپای چهارپایان می بندند.	بخو/ بخاو
Gylyksyz	بد اخلاق	بدقلق
Bire-bir, deň	برابر	برابر
Barak, baryjy, barmak sözünden, «eşekden uludyr, gatyrdan kiçi ýörise bilinmez ýzy bragyň. Magtymguly»	اسب تیزرو	براق/ باراق
Bezemek	آرایش	بزك- دوزك
Barangar? Goşunyň sag tarapy	سمت راست سپاه	برانغار
Bossaançy, bagban	باغبان	بستانچی

Beş/ Bäs? Küşt oýny	بازی نرد	بش
Boşgap, gap-gaç	بشقاب	بشقاب
Boş+ke, çelek	بشکه	بشکه
Başmak/ köwüş	کفش	بشماق/باشماق
Bogaz (Hazayñ) kenaryndaky Garabogaz köli)	آب باریکه که دو قسمت دریا را به هم وصل میکند	بغاز
Bukça/düwünçek	بغچه	بغچه
Bugra, erkek düýe, iner	شتر نر	بُغرا
Bogma? Bugma? aýallaryñ bezegi	نوعی زیورزانه	بغمه
Bükewül? Bekewül?, ýaşuly, aksakgal	بزرگ وریش سفید مطبخ	بقاول/بکاول
Buga	گاو نر اصیل	بقه
Bekdaş, han	خان مانند	بکداش
Bekter/ Begter, urş dony	نوعی لباس جنگ	بکتر/بگتر
Begler begi	خان خانان	بکلریک/بیگلربیگی
Beg	خان	بگ
Begres, bir hil mata/ parça	نوعی پارچه	بگرس
Bagmaz?	غم، اندوه	بگماز/بکمز
Bulgur	پیاله	بلغور
Bulak	چشمه	بلاق
Bulak ot	نوعی گیاه، ترتیزک	بولاغ اوتی
Bulamak	آش بی گوشت	بلماچ
Ýol beledi, galawuz	راهنما	بلد

Bölek	بخشى، قسمى	بلوك
Monjuk	زبورآلتى است	بنچاق
Bonjuk/Bonjyk=at ýatagy	طويله	بنچيك
Bonçak	سند مالکیت	بنچاق
Bondukçy? Tüpeňçi	تفنگچى	بندق چى
Beň	بنگ	بنگ
B:orany, imit	خورشتى از اسفناج و ماست	بورانى
Burky, gamyşyň bir görnüşi, ösümlük	نوعى نى	بورغو
Boza? buza?	كفك روى نان	بوز/بوزه
Buwza, şerap «Bozahor ýamany ýasy näbilsin. Magtymguly»	نوعى شراب از برنج و جو	بوزه
Batyr	بهادر	بهادر
Baýram	بهرام	بهرام
Biýaban, y:aban	صحرا	بيابان
Baýat/ Baýaty, Oguzlaryň 24 taýpasynyň biri	۱- نام طایفه ایست ترکی ۲- آواز است عامه پسند، بیات ترک، بیات اصفهان...	بیات/ مقام بیات
Hatyn	خاتون	بی بی
T:aysyz	بی تا	بی تا
Baýdak	پرچم	بیدق/بیرق
Beglik	مقام ورتبه	بیکی
Begim, patyşanyň ecesiniň lakamy	ملکه مادر	بیگم

P	پ	پ
Papak, telpek	كلاه	پاپاخ
Patuk, üýşülyän yer, baýdagyň dikilyän ýeri	جای نصب پرچم	پاتوق
Barys	يوز پلنگ	پارس/بارس
Barysçy, awçy	صیاد یوز پلنگ	بارسچی
Parça-parça, bölek-bölek	پاره-پاره	پاره/پاره-پاره
Paşay, han (häzir gökleňlerde tire ady)	خان	پاش/پاشالیق/پاشای
Palyk, dolak	نوعی جوراب دستباف	پالیک
Palan, eşegiň palany	پالان	پالان
Peýnir	پنیر	پنیر
Boş	پوچ	پوچ
Pyçak	کارد	پچق/پچاق/پچک
Porbinçi/ Parbinçi, kesellän itleri sagaltmak üçin okalyän doga	دعا برای شفای سگان بیمار	پرین
Perçem, Baýdak	پرچم	پرچم
Perwançy, gaznaçy	خزانه دار	پروانچی
Peş (ak peşeneli adam), selle	عمامه مانند	پش/فش
Garawulbaşy	سرتگهبان	پیش قراول
Pekmez, begmaz? şerap	دوشاب، شراب	پکمز/بگماز
T	ت	ت
T:araj, yagmalamak	تاراج	تاراج

Tabuwg, esgeriň çes bermegi	سلام خاصی که افراد با سربازو برهنه، دست راست را به گوش رسانده، کرنش کنان به سران ترك میدادند. کلمه سربازمحتماً از اینجا آمده و ترجمه شده آنست.	تابوغ
Taba, yaglawy, balyk bişirilýän gap	نوعی ظرف، ماهی تابه	تابه
T:abak, gap-gaç	ظرف	تاباق
D:ag	کوه	تاخ/تاغ/داغ
Taşak, çapar, ýyndam	چابک	تاشاک
Tag, yumur(togalak+tag, sypat) yumurtga	تخم مرغ	تاغ
Talaň	تاراج	تالان
Tazy	سگ شکاری	تازی
Taňry	توانگری	تانگری
Tow, tow bermek, towlamak	پیچ	تاو
Taý, jübit	جفت	تای
Tanyk, siňe syn etmek, şaýat	درکاری خوب نگریستن	تانق
Tagta gapy, göçebe halky zor bilen bir ýerde oturtmak	اسکان اجباری ایلات	تخته قاپوکردن
Tokmak	پتك	تخماق

Der, derlemek	متضاد خشك	تر
Tarhan, Türk şazadasynyň lakamy, erkin adam	شاهزاده ترك معاف از مالیات	ترخان
Türkäne, Türken hatyn	لقب زنان ارجمند ترك	ترکان
Tarnas, ok ýaýdan çykandaky sesi	صدایی که هنگام خروج تیر از کمان ایجاد میشود.	ترناس
Tasma, tesme	رشتی چرمین	تسمه
Täk, syňar, jübüt däl	فرد	تک
Tike, bölek	بخش	تکه (تیککه)
Dikeltge, dikeltgi, eýer astyndaky keçe	نمد زیرین	تکتو
Düwme, ilik	دگمه	تکمه/دگمه
Teke	بزنر	تکه
Tegin= şazada	پهلوان، شجاع/ آلب تکین	تکین
Tagma, möhir	مهر	تمغا
Tomus, rimlerde aý ady	تابستان، نام ماه در رومی	تموز
Taňsyk, palçykdan ýasalýan küýze...	هر چیز نفیس	تنسق/تانسوخ
Teñňe	آهن سفید، نام پول	تنکه
Torba	توبره	توبره
Top/Topçy	توپ جنگی	توپ/توپچی
Topuz, gürz	گرز	توپوز
Tuwz? Toz (Býrek altyn tozly ýaýny aldy = Gorkut ata dessanynda)	پوست نازک و محکم تیر که به کمان وزن اسب می بندند	توز

Düşek	توشك، زیرانداز	توشك
Perçem, baýdak	پرچم	توغ/توغ
Tük, tüy	يك دسته پشم و مو	توك
Teleke etmek, erbet ýagdaýa düşürmek	غارت کردن	تلکه کردن
Tulama/nasus	تلمبه	تلمبه
Temen, biyz	جوالدوز	تمنه
Topuk, säginmek	توپوق زدن هنگام سخن	توپوق
Tütün	توتون	توتون
Tümen, mün esgeriň başlygy, Eyranda pul birligi	ده هزار، فرماندی ده هزار سرباز، امیر تومان	تومان
Taýýar	مهیا	تیار
Direg		تیرك
Timaç, tumaç? G:ön	چرم دباغی	تیماچ
Demir	آهن	تیمور
Tiýuwl? Wepaly esgerlere şa tarapyndan berilýän mülk	واگذاری زمین از سوی پادشاه به افراد خدمتگذار	تیول
ج	ج	ج
Jabolsa, maksat günbatar. «Saçak ýazyň jabolgan dan tä jolbolsa çenli»	منظور مغرب است. مثال: سفر پهن کنید از جابلقا (شرق) تا جابلسا و منظور از آن وسعت مکان میباشد.	جابلسا
Señner, buky	سنگر	جان پناه
Jatak/çatak, öý direginiň	تخته سوراخ که بر سرستون	جاتاغ/چاتاق

üstünde goýulýan deşik tagta	خیمه گذارند	
J:atda, ýol	راه	جاده
Jar/ jar çekmek	ندا	جار
Jar/ýap, ýap gazmak	جوی کنند	جار کنند
Jar boljar, wadasynda durmagy islemek	طلب وعده	جار بلجار
Jüpbe/ d:on	نوعی لباس	جبه
Jyda/ ide, jadyçyłaň ulanýan daşy	سنگ جادو	جدا/یده
Jydamyşy = jadylamak, jadyçyłaň gar ýagdyrmak üçin okaýan dogasy	دعا و سحر مخصوصی نزول برف حتی در زمستان	جدامیشى
Jyrangar, leşgeriň sol tarapy	طرف چپ سپاه، متضاد بر انقار	جرانگار
Jigin, gamyşlyk	نیزار	جگن/جیگین
Jul, atyň july	پوشش اسب	جل
Jyn:ak: Eyeriň gaşy	تسمه رکاب وزین	جناغ
Jinnek, mis pul (jinnek zadym ýok)	مسکوک مسین کوچک عهد قاجار	جندک
Çuwal	کیسه بزرگ	جوال
Köp, çok	زیاد	جوخ/چوق/چوخ
Juha, esgerler topary, çoh sözünden bolsa gerek	گروه نظامی	جوخه
Jöwşen, demir don	لباس رزم	جوشن
Julh, ýüňden dokalan mata,	نوعی پارچی پشمین	جولخ

Jul sözünden		
Jyga, börük (jygaly gyz, Göroglydaky Jygaly beg = başy demir börükli ýigit)	کلاه دخترانه	جغه
Jeň, urş	جنگ	جنگ
J:oya	جوى~آب	جوى
J:oşmak sözünden	جوش~يدن	جوش
Jeren	آهو	جيران
Ç	چ	چ
Çapmak, çabuk	چابك	چابك
Çabuksowar, atoglan	چابك سوار	چابك سوار
Çapaty, çelpek	نوعى نان روغنى	چاپاتى
Çapar	تازنده اسب	چاپار
Çatak, 1.ýoluň çatylýan ýeri, 2. kyn, iş çatak		چاتاغ/چاتاغ
Çadyr, çatma. “Öz çatmajygym, garynym açyp ýatmajygym” (nakyl)	چاتمه/ چادر	چاتمه
Tüpeňleri çatyp goýmak	اصطلاحى در ارتش	چاتمه فنگ کردن
Çakan, ýalançy, ýylan ýaly çakan	چاخان/ حقه باز	چاخان
Çargat, baş örtgi	روسرى	چاخچور/چاقچور
Çakmak, çakmak daş	سنگ آتشنزنه	چاخماق/چخماغ
Çadyr	چادر	چادر
Çarwa, maldar	چاروا، مالدار	چاروا

Çaryk	چاروغ، نوعی کفش	چاروغ/چاروق
Ç:ag. (çagdyr bu çaglar-Magtymguly)	سلامتی، فربه گی	چاق
Ç:ag, çagdaş, döwrebap	زمان	چاق
Çaky	چاقو	چاقو
Keypi çag	سرزندگی	چاقی/کیف چاقی
Çäk, dilnen	پاره گی	چاک
Çatyr, şatyr. Şanyň buýrugyny bir kemsiz ýerine ýetirýän	نوکری	چاتر
Çekiç	چکش	چاکوچ/چکوک
Ç:al, çal goýun	دورنگ	چال
Çalak, çalt sözünden	چالاک	چالاک
Çalyjy, tamdyrany çalan bagşy	نوازنده	چالانچی
Çalyş, çalyşmak sözünden	زدو خورد	چالش
Çalyk	دو تکه چوب که کودکان با آن بازی میکنند	چالیک
Çaw? Gihatu döwründe ýörgünli bolan kagyz pul	پول کاغذی رایج زمان گیخاتو خان در ایران سال ۶۹۳ هـ. ق	چاو
Çowdur, ösümlük	نوعی علف	چاودار
Çawuş, kerwönbaşy	قافله سالار	چاوش
Çypar	دورنگ	چپار
Çapak, kiçijik balyk	نوعی ماهی کوچک	چپاغ
Çapawul	غارت	چپااول

Çeperi	نرده	چپر
Çebiş	بزغاله یکساله	چپیش
Çopuk	چپق	چپق
Çapmak, talamak	غارت	چپو
Çetir, çetremek, agaç çetredi (çetridi). Ýagyşa garsy ulanylýan çetir şu sözden	چتر	چتر
Çatylan goş, göçmäge taýýarlyk, ýük	بارو بنه	چاتلان قوش
Çiçek, gül (Banu çiçek-Gorkut ata dessanynda)	گل	چچک
Çagala? Badam	چغاله~بادام	چغاله
Çörek	چورك/ نان	چرك
Ýeni (täze) çeri, çeri+k, meýletin esger	سربازان داوطلب	چريك
Çok(köp) sag bol, harby salam	در ارتش ایران تا اوایل پهلوی صاحبمنصبان برای ابرازرضایت از سربازان اطلاق میکردند.	چخ صاغل
Çyg, ýele, ýagyşa garsy penjerä tutulýan tuty	پرده ایکه از چوبهای باریک میسازند.	چیغ
Çygrat? çekize	نوعی ماست که آب آنرا بگیرند	چغررات/جغررات
Şugul, şugulçy	خبرچینی	چغل/چوغول
Çykçyga, jykjyga, sesden dörän söz	ابزار سازیکه از چوب سازند	چقچقه

Çakyr, şerap	شراب	چقر
Çekme, ädik	چکمه	چکمه
Jik/ jyk(azajyk)	بسیار کوچک	چکه
Çegur, tamdyra	سازیکه نزد ترکمنها رایج است.	چگر/چوگور
Çel? Sag eli, sol aýagy ak reňkli at	اسی که دست راست و پای چپ آن سفید باشد	چل
Çolak, leň, çalyňan, çapylan, ýolunan sözlerden	لنگ	چلاق
Çelpase, kelpeze (Kelpezä ýuwturmaz ajdar maslygyn- Magtymguly)	مارمولک	چلپاسه
Çelek	کاسه چوبین، سطل آبکشی	چلک
Çalman, ynanjaň	زودباور	چلمن
Çille, ýaýyň çillesi	زه کمان	چله
Çmmalmak, çommalyp oturmak	چنباتمه زدن	چنباتمه
Çem, çem geren ýerde	چم پیدا کردن	چم
Çomak, gürzi, çommak	چماق	چماق
Çemçakı? Esgerleriň darak bilen iňňe goýyan haltajyklary	کسیه کوچکی سربازان در آن شانه و سوزن گذارند.	چمچاق
Çemçe	قاشق چوبی	چمچه
Çemhal, hyrly tüpeň	تفنگ سرپرقدیمی	چمخال
Çanta, gapjyk	کیف دستی	چننه
Çöp, ot-çöp	نوعی علف	چوبلمه

Çopan	چوپان	چوپان
Çük, erkeklik organy	آلت مردانگی	چوک
Çöl, çöl-biýaban	بیابان	چول
Zaň, ýaň, jaň	زنگ	زنگ
H	خ	خ
Hatyn	خاتون	خاتون
H:akan, Türk soltanlarynyň tituly	عنوان پادشاه ترکان	خاقان
Hakanlaryň hakany, titul	اصطلاح: شاه شاهان	خاقان الخواقین
Han	خان	خان
Hyrly, hyrly tüpeň	نیله تفنگ	خان تفنگ
Hanlyk	خانخانی	خانخانی
Hanym, hanym-janym	عنوان احترام به زنان	خانم
Hana (Han+öyi)	خانه	خانه
Hytaw? Şyrmaýy	دندان دراز/عاج ماهی وال	ختو
Gazna, hazyna	خزانه	خزانه، هزینه
Goç	قوچ	خوچ/قوچ
Gulbaş, leşger başy	فرمانده	خیلباش
Hyltaş (ta, daş = topardaş, atdaş, boýdaş, ýoldaş sözlerinde gelyän daş= deňlik manysyda)	همگروه	خیلتاش
D	د	د
Daýy	دایی	دایی
Dädeş	داداش	داداش

Dadbeg (d:dayña ýetişýän beg)	رییس قاضی	دادبگ
Dädew, şalaryň ogluny terbiýeleýän hyzmatkär	غلامیکه از کودکی خدمت کند.	دادو
D:aruga? Garawul	نگهبان	داروغه
Dädeş	مخفف داداش	داش (اصطلاح لوطیها)
Dag çekmek, tagmalamak. ("Maňlaýyna arap dagy çekilen. Nakyl)	داغ کردن اسب وغیره	داغ
Dag	کوه	داغ
Dargan	ویران، پراکنده	داغان/داغون
Dakuw?	۱- تیری پر ۲- یاپینجه	داقو
Tanyş, tanyşmak, d:neşgaah-da tanyş, bilim alynýan ýer	علم، آگاهی	دانش
Däde, Däde gorkut	پدر، پدربزرگ	دده
Tussag	زندان	دوستاق/ دوستاخ
Düşek	زیر انداز	دشک/ تشک
Dikel/Dikeltge	دکل	دکل/ دکل کشتی
Dolamak, maýa atylan süýt	شیری که بعد از مایه بسته شود.	دلمک
Dolama, üzümiň ýapragyna dolap bişirilýän imit	نوعی غذا	دلمه
Dymmak/ dymmak sözünden	گرفتگی	دمغ/دمغ شدن
Dümmük, dep, deprek	دنيك	دنيك

D:odurga, gökleñlerde taypa ady, igdiş at	اسب اکدش، دورگه نام طایفه ترکمن	دودرغه
Durak, üstüne täze süýt guýlan çal ýa-da gatyk	دوغ و ماستی که در آن شیر دوشیده باشند.	دوراغ/دوراق
İki gul, ekiz çaga	دوقلو	دوقلو (فارسی- ترکی)
Duman, gay, tupan	طوفان	دومن/دومان
Direg	تکيه گاه	ديرك
Düzmek, üç düzüim oýny	دوختن ۲- نام بازی: اوچ دوزوم	دوز/دوخت و دوز
Dilmaç, terjimeçi	مترجم	دیلماچ
Reňk	رنگ	رنگ
Zülük, sülük	زالو: مکنده خون	زالو
Zer+düşť(zyr =1.köp, 2- zyr =sary reňk Düşť: düye. Zerdüşť = Köp sary düyeli adam	زردشت	زردشت
S	س	س
Satgen? Uly şerap kasesi	پياله بزرگ باده نوشی	ساتگن / ساتگن
S:aç, çörek bişirilýän uly hem ýasy gap	تابه نان پزی	ساج
Saçak	جامه و لوازم آرایش که يکروز پیش از عروسی خانوادى داماد بمنزل عروس میفرستد	ساجق
Seçme, aw tüpeňň okjagazlary	ساجمه	ساجمه
S:ajuk? salgyt	عوارض مخصوص پذیرایی دوره	ساجوق

	آق قویونلو	
Saklaw, saklamak, goramak sözünden	نگهبانی	ساخلو
S:aryk? Uwjuna zynjyr daňylyp agaçdan ýasalýan ýarag, Türkmenlerde taýpa ady	نوعی سلاح چوبی که بر سر آن زنجیر کوتاه می بستند.	ساریخ / سالیخ
Suwbaşy, subaý	رییس نظمیه	سویاشی
Sygrak, şerap küýzesi (Kapryň gyzlaryna sygrak sürdürdiler. Gorkut ata dessanynda)	کاسه و کوزه لوله دار	سغراق
Syklama? Ýumruk urmak	ضربه زدن با مشت بسته درحالیکه انگشت شست بیرون باشد.	سقلمه
Syknak, sygynmak sözünden bolmagay ahmal	اختیار	سقناق
S:al, agaçlary bir-birine daňyp ýasalýan gämi. (Suw ýüzünde gezdirer saly sen-Magtymguly)	تخته ای از دوپیم پیوسته که برای گذر از آب استفاده میکند.	سل
Sallana-sallana, názli ýöremek	خرامیدن	سلانه- سلانه
Soltanym, bike	عنوانی که به ملکه اطلاق میشود.	سلطانم

Sanjak, baýdak	۱- سوزن ۲- پرچم	سنجاق
Temenlik, mör-möjek	حشره ایست	سنجاقك
Sanjar/ sançmak, sünçmek	۱- نام پادشاه ترکمن ۲- باز شکاری ۳- فروبردن	سنجر
Sekiz ýyldyz, şum görülyän ýyldyzlar topary	هشت ستاره که منجمان آنرا منحوس میدانستند.	سکز یلدوز
Seňk/ seňsiremek sözünden bolmagy mümkin	سنگ	سنگ
Sawar/sürmek	سوار~شدن	سوار
Sürmek, döwrany sürmek, hoş geçirmek	جشن و سرور	سور~چهارشنبه سوری
Sürtme, buzda, garda sürçüp gidýän arabajyk	نوعی ارابه	سورتمه
Sürüji, paýtunçy	درشکه ران	سوردی
Sürsat, sülsat	آذوقه	سورسات
Süren, hüjüm wagty edilýän gyk-bak	یورش، غوغا بهنگام حمله	سورن
Sowgat	سوغات	سوغات
Soluk, ýan torba	خورجین همراه سفر	سولوق
Söýgüli	سوغلی	سوغلی
Surgal? Şanyň töwregindäkilere berýän mülki	زمینی که شاه به اطر افیان بخشد	سیورغال
Söýer+gamyş, söýülmeç	عنایت	سیورغامیش
Sag, sag-aman	خوب و سالم	صاغ

S:agar, şerap bulgury	ساغر، ساغرى	صاغرى
Ş	ش	ش
Şamak «agşamyň şamagy solak görüner- aýdyndan»	پيشيندى كه زنان هنگام پخت و پزبه دامن ميپندند	شماق / شاماق
Şuluk, çokluk, köplük, ýitirmek	از دست دادن	شلوق
Şyltyk atmak	تهمت زدن	شلتاق
Şapalak, şapbat	سيلى زدن	شپلاق
Çorba	نوعى غذا	شوربا
İşsek	بره ۶ ماهه	شيشك
Çyşlik, çişe düzmek	كباب شيشليك	شيشليك
T	ط	ط
Tabur, topar sözünden gelen bolmagy ahmal	صف، فوج، كتيبه	طابور
Tahya/ börük	كلاه دخترانه	طاقيه
Targan, tarhan, Tarkan, leşer	انبوه لشكر	طرغان
Tirmek, düýrmek, ýygnanmak	گرد آمدن	طيرمك
Targur? sowgat	پيشکش	طرغور
Targak, garawul	محافظة و نگهبان	طرقاق
Torumtaý, aw guşy, (Oguzlarda ungun (mukaddes saýylan haýwan)	باز شكارى	طرمتاى

Tuwgun, aw guşy, (Oguzlarda ungun (mukaddes saýylan haýwan)	شاهین	طغان
Tagra? Togra? Şanyň permany ýazylan hat	نوعی مکتوب	طغری
Torgaý? perman	فرمان، منشور	طورغای / طرقة
Togrol, aw guşy, Seljukly soltan	اسم پادشاه، باز شکاری	طغرل
Toý	جشن	طوی / طوی
Top	توپ جنگی	طوپ / توپ
Tozgu? Atly-abraýly adamlara hödürlenýän hanar	طعامیکه پیشکش بزرگان کنند	طوزغو
Tuwg, baýdak	پرچم	طوغ / توغ
T:agan, gazynyň tagany	سه پایه اجاق	طوغان / طغان
Apy tupan	طوفان	طوفان
Uly, uly gapy, köşk, saray	بزرگ، عالی قاپو	عالی
Alyk? Azyka sözünden bolmagy ahmal	خوراک اسبان	علیق
G	غ	غ دخیرا در نوشتار فارسی برای زدودن ریشه کلمات ترکی / عربی، نوشتن غ بجای ق رواج یافت. [گورگنلی]

Garym-gatym	قاراشمیش	غاراشمیش
G:aret, talaň	غارت	غارت
Gazayagy, otuň ady	نوعی گیاه	غازایگی
Gazbegi, puluň bir görnişi	واحدی برای مسکوک در عهد صفوی که آنرا پول هم میگفتند	غازبیک
G:azan	دیگ	غازغان/ قازان
Gazalak, deňiz guşy	مرغ دریایی سواحل خزر	غازالاق
Galy/ haly	قالی	غالین
Aara çöp atmak	مزاحم شدن	غامیش گذاشتن
Gangara-ılanmak	بیماری سیاه شدن خون	غانغرا ایا
Gajar, aw guşy, palçy	۱- فالگیر ۲- باز شکاری	غجر
Gajarçy, awçy, belet	راهنما	غچرچی
Gyjak	کمانچه	غچک/ غژک
Gyzylala-balyk	نوعی ماهی	غزل آله/ قزل آلا
Goç	قوچ	غوچ
Guwrt, möjek	گرگ	غورت
G:owra, üzüm suwy	آب انگور	غوره
Gorag, goralýan ýer	محل حفاظت شده	غورق/ قرق
Guşat, gabamakdan, bir ýere dolap salmakdan, agyl	نوعی آغل	غوشاد/ قوشات
Gultaş/ guldaş, urş börügi	کلاه خود	غولتاش
Gygaç, gyýyp, kesip gaçmak	زیگزاک	غیغاچ
Q	ق	ق این حرف در فارسی نیست (معین. زیر حرف ق)

G:an, Hakan	پادشاه بزرگ	قأن
Ga-aanjy, Hakanyň goraýjysy	محافظ اموال قأن	قأنجی
G:ap, aşyk	۱- ظرف ۲- قاب بازی	قاب
Gapturğa, hat saklanýan gapjyk	صندوقچه نامه	قابتورغه
Gapyjy, garawul	نگهبان در	قابجی / قاپوجی
G:aplyk, altyn gapyrjak	جعبه کوچک زرین	قابلق
G:aplama, nahar bişirilýän gaplama	نوعی ظرف	قابلمه
G:abyk, agajyň gabygy	پوست درخت و ...	قابوق
Kapak, bir hil kádi	نوعی کدو	قابق
Gapy	در	قاپو
Gatyk, ysmanakdan we gatykdan bişirilýän nahar	نوعی خورشت با ماست و اسفناج	قاتق
Gatma, atyň ýaly we gurugy	موی دُم و یال اسب	قائمه
Gatmak, garmak	درهم آمیختن	قاتی / قاطی
Gatym-gatym	اصطلاح: درهم آمیختن	قاتی - پاتی
G:aç, dilim	۱- قاچ زین ۲- قطعه خربزه	قاچ
Gaçak, bikanun iş	کار غیر قانونی	قاچاق
Gaç-gaç, bölek-bölek	قطعه - قطعه	قاچ - قاچ
G:ar	برف، سفید	قار
Garatäç, ösümlük	گیاهی است	قاراتاچ
Garyşmak	بهم ریخته	قاراشمیش
Garpyz	هندوانه	قاربوز

Garç, kömelek	درفارسی ق و در عربی چ نیست، شاید این کلمه ترکی باشد؟ آ. گ	قارچ؟
Garsak, torskuk	جانوریست	قارساق
Garmak, balyk awlanýan çeňňek	چنگکی که بر سردام ماهی نصب کنند.	قارماق
Garny yaryk, ösümlük, Türkmenşähranyň Akgala şäheriniň 10km dermirgazyndaky uly depe	۱- گیاهی است ۲- محلی در شمال آق قالا ترکمنصحرا	قارنی یاروق
G:az, guş ady	پرنده ایست	قاز
G:aş, göz-gaş	ابرو	قاس [قاش]
Gaşyk çemçe	قاشق	قاشق
Gaşgarly, gap-gaç	نوعی ظرف چینی	قاشغری
Gaşyk urmak däbi	از مراسم شب چهارشنبه سوری ترکان	قاشق زنی
Kak, gawunyň kaky	گوشت و یا میوه خشک شده	قاق
G:ak, aňkaw	عقب ماندگی عقلی، عقب ماندن اسب در مسابقات	قاق/ قاق شدن
Galpak, telpek	نوعی کلاه	قالپاق
Galtak, galtga	زین اسب	قالتاق
Galynja, guş ady	پرنده ایست = فاخته	قالنجه
G:aly, haly	قالی	قالی
Gama, hanjar	خنجر	قامه/ قمه
Gamyş	نی	قامیش
Gawluk, gapjyk	کیف دستی	قاولوغ

Gawut, köke, şeker	شیرینی	قاووت
Gawun	خریزه	قاوون
Gaýyk	قايق	قايق
G:áýyn	برادر شوهر / زن	قاین
Gabak? Meýdanda dikilyän uly açaç	چوبی بلند که در میدان نصب کنند.	قباق
Gapçur, salgyt	مالیات، باج	قبچور
Gybrak, çabyk, ýyndan	چابک	قبراک
Gapyrga	استخوان پهلو	قبرغه
Gapan	قپان: وسیله توزین	قپان
Gapy	در	قپو
Gopuz, gowuz	نوعی ساز	قپوز
Gatyrmak, peýdasyz	بی مصرف	قترماق
Gatsyz, bagtsyz	بدبخت	قتسز
Gutly, mübärek	مبارک	قتلغ
Gajar, Türk taýpalaryndan, aw guşy, saz mukamy	۱- طایفه ایست از ترکان ۲- یکی از گوشه های موسیقی شور ۳- باز شکاری	قجر
Goçgar	قوچ	قچقار
Gadagan, yasak	قدغن	قدغن
Gyran, pul birligi	واح پول	قران
Gyrgawul, guş ady	قرقاول	قرقاول
Gara açaç, ösümlük	گیاهی است	قره آغاچ
Garabuga, urş esbaby	منجنیق جنگی	قرا بغا
Garaçory, söweşjeň	شمشیردار	قراچوری

Gara sungar, aw guşy	بازشکاری	قراسنقر
Garasüren, kerwön garawuly	محافظین قافله	قره سورن
Garatat, ösümlik	گیاهی است	قرا طاطا / قاط
Garatawuk	سار سیاه	قراطاوخ
Garatuwgun	بازشکاری	قراطغان
Garakçy	سارق	قراق / قراقچی
Garaguş, aw guşy	بازشکاری	قر اقوش
Garagurt	ماست جوشانده آب گرفته	قر اقورت
Gurban	ترکش	قربان
Gurt/ yuwдум	يك جرعه آب...	قورت
G:orçy, gorhanaçy, ýarag saklaýan adam	اسلحه بان	قرچی / قورچی
Gyrgy, aw guşy	بازشکاری	قرقی
Gyrmyz, gyzyl	نوعی رنگ است	قرمز
Gurrumsak, sögünç	نوعی فحش	قورمساق
Garmut?	مخلوط کاه و جو	قرموت
Gowurma, imit ady	نوعی خورشت با گوشت و سبزی	قرمه
Gyrnak	کنیز	قرناق
Gara	سیاه	قره
Garabiyn, tüpeň ady	نوعی تفنگ	قره بینه / بینا / کارابین
Garapazy, ösümlik	نوعی علف	قره پازی
Garatiken	نوعی علف	قره تیکان
Garagulak, ösümlik	علفی است.	قره قولاغ
Gargy tüýdük	ابزار موسیقی	قره نی

Garaýarag	رساننده ملزومات و اسلحه در قشون صفویان	قره یراق
Gyzyl/ Gyzylala	قرمز. نوعی ماهی	قزل/ قزل آلا
Gyzylbaş	نام دسته و طایفه ای ترکی	قزلباش
? bir hil ilik, düwme	نوعی دکمه	قزن قفلی
Gysrak	مادیان	قسراق
Gyşgyramak, goh-galmagal turuzmak	جارو جنجال	قشقرق
Gyşlak	قشلاق	قشلاق
Gyşlamak	کوچ زمستانی	قشلامیشی
Goşun	قشون	قشون
Kaşaň, owadan	قشنگ	قشنگ
Gaşaw/gaymak	قشو~کشیدن براسب	قشو
Kant	قند	قند
Gul	بنده	قُل
Kelaç	۱- کشش کمان. ۲- وسیله دنده عوض کردن در ماشین	قلاچ/ کلاچ
Gulaç? At ýörişi, ýörtme	جستن اسب	قلاچ
Gulaçuw	جام و ظرفی از چرم	قلاچو
Gallaç, sergezzan	بی نام و ننگ، میخواره	قلاش
Kelak, garga	کلاغ	قلاغ
Golan/Gulan? Süri maldan alynýan salgyt	مالیات گله	قلان
Gulan	گورخر [ترجمه قلان]	قلان
Galwuz	راهنمای راه	قلاووز/ قلاغوز

Gylyç	شمشیر	قلج / قلیج
Gulçak, güz	دستانه آهنی سربازان قدیم	قلچاق
Guldur, urşak batyr	قلدر~محلہ	قلدر
Gullak, pul tygşytlanýan küyezejik	صندوقچه پس انداز پول	قلک
Gulmaş	هرزه	قلماش
Gum \ Gumdag	نام شهر. قم بمعنی خاک و کویر	قم
Gamçy	تازیانه	قمچی
Kymys	نوعی شراب از شیر مادیان	قمیز
Gangala, salgydyň bir görnüşi	نوعی مالیات	قنغلا
Gundag, gundamak	قنداق~بچه	قنداق
Gonuk, myhman	مهمان، طایفه ای از اوغوزان	قنق
Guw, guş ady	پرندہ ایست	قو
G:oz, hoz	قوز~پشت	قوز
Guty, gap	قوٹی	قوتی/قوٹی
G:orhana	اسلحه خانه	قورخانه
Gurbaka	قورباغه	قورباغه
Gurultay	انجمن	قورلتای
Gurmaç, bugday	گندم بریان	قورماچ
Goz/hoz	گردو	قوز
Guş	پرندہ شکاری	قوش
Güýçli	پررور	قوی
Gahryman	قهرمان	قهرمان/کهرمان
Gytul?Gaytawul? leşgeriň	محل استراحت اردو	قیتول

dynç alýan ýeri		
Gaýçy	وسيله برش	قیچی
Gaýyş	چرمی که سلمانی تیغ تیز کند.	قیش
Gaýmak	سرشیر [ترجمه قیماغ]	قیماغ
Gyma, gymmak	گوشت ریز- ریز	قیمه
Gynamak	شکنجه	قین [شاید کین از این باشد]
K	ك	ك
Arany sazlaşdyryjy (termin)	اصطلاحیست	کار چاق کن
Qaqa	برادر؟	کاکا
Kalbas(gol+bas)	نوعی غذا	کالباس
Kepir, balygyň bir görnüşi	نوعی ماهی	کپور
Köpek ogly, sögünç	دشنام	کپه اوغلی
Görnüş, egilip salam bermek	تعظیم	کرنش
Kelent, çeper çekmek, küren obası	حلقه زدن، میدان اسیدوانی، جای صف کشیدن سپاه	کردن زدن
Keşik, nobatçy	نگهبانی	کشیک
Kelte	کوتاه	کلته
Külçe	کلوچه	کلوچه
Kümeçden, tüwüden bişirlýän bir hil köke	نوعی شیرینی	کماج
Kempir	پیرزن	کمپیر
Geňş	مشورت	کنکاش
Geňeşistan, parlament	از عهد مشروطیت این کلمه به تصور اینکه فارسی است به	کنکاشستان

	"مجلس شورا" اطلاق شد و گروهی آنرا بکار بردند ولی بزودی متروک گشت [وقتی فهمیدند ترکی است جلوی استعمالش را گرفتند.گ.]	
Kutsal? Goşmaça at	اسب سواری، اسب یدک	کوتال
Kötek, köteklemek, urmak	عصا، دسته هاون، ضربه	کوتک
Kötel, dag ýamajy	تپه، گردنه	کوتل
Göç	کوچ	کوچ
Köçe, geçmek, göçmek sözünden bolmaly	کوچه	کوچه
Kiçi	کوچک	کوچک
Gödek, akly kämilleşmedik	کودک	کودک
Köse	کوسه: مرد بی ریش	کوسه
Goş, goşuşmak, gaýrat etmek	کوشش	کوش / کوشش
Gök reňk	کبود	کوک
Kök, dikişde düwün bilen bir ýeri belli etmek	کوک~زدن برلباس	کوک
Gökleň, Türkmende taýpa ady	علفی است. طایفه ترکمن	کوکلان
Göğüldaş, süýtdaş dogan	برادر رضاعی (شیرخواره)	کوکلتاش
Kulak, g:om, tolkun	کولاک	کولاک
Kömek	کمک	کومک
G	گ	گ

Geplemek	گپ زدن	گپ
Getir, getirmek, esgerleriň jalbarlaryny çekmek	گتر کردن شلوار در ارتش	گتر
Gädik, Alburz dagynda ýer ady	شکاف. نام محلی در کوه البرز	گدوک
Gerek-ýarag	حامی، پشتیبان	گرك-بِراق
Gereyli, Türklerde tire ady, saz mukamy	قطعه ایست ضربی در دستگاه موسیقی شورکه در پردی شهنواز نواخته میشود. طایفه ای ترکی	گریلی
Gezlik, sapy süňden owadan pyçak	کارد کوچک دسته دار. پرده درمی که بر طرف خارجی چشم اسب نهند.	گزلک
Gezme, garawul	پاسیان شب	گزمه
Gül/gülmek, açylmak	گل~لاله	گل
Gelen-giden, tüpeňdäki mäşe	وسیله ای در تفنگ. رونده و آینده	گلنگدن
Gubalak, ösümlük	گیاه سماروغ	گوبلک
Oturýer	سرین، کفل	گوت(آرامی-ترکی)
Güýç	زور	گوچ
Gude, göwre	تن و بدن	گوده
Gürhan/Gurhan? Gurhanly Türk döwleti, Gara Hytaýly	لقب شاهان گورحانی/ قره ختایی	گورحان
Görk, gözellik	زیبایی	گورک
Köreken, gijewi	داماد	گورکان
Gürän? Goşunyň halka	حلقه ایکه در لشکر درگرد چیزی	گورن

guran wagty	تشکیل دهند. نوعی اردوگاه سنگریندی شده	
Görnüş, egilip salam bermek	تعظیم	گورنش
Göz	چشم	گوز
Gözkerme, hoza zyýan berýän närise	آفت گردو	گوزکرمه
Gözgülek, ösümlük	میوه درخت سرو	گوزکلاغ
Gök, mawy	آبی، آسمان	گوک
Gö:!/ Köl	تالاب	گول
Kulak, g:om, tolkun	موج بزرگ	گولاک
Giç, ýetişmedik, akyll kasesi dolmadyk	عقب مانده	گیچ
L	ل	ل
Lap: lap dogry, tüýs dogry	عیناً: لاپ سفید	لاپ
Laçy, ösümlük	گیاه هل	لاچی (الچی)
Laçyn, aw guşy	شاهین. نام مردان در ترکی	لاچین
Läş, talaň	تاراج، غارت	لاش
L:ak atmak, degişmek	هزل و شوخی	لاق
Läle	لالایی	لالایی
Lälikisiretmek, hanlaryň lälik ogluny terbiýeleýän	للیگی بزرگان کردن	لله بیگی
Letirtmek? Çöregi çaýa batyrmak	نانی که آب بسیار داشته و خوب برشته نباشد. نان را در چای لترمه کردن	لترمه

Leçek, çadyr, baş örtgi	چادر	لچک
Kaşamak, titremek	لرزه	لخسه
Mavera un-nahr, saz mukamy	یکی از گوشه های مخصوص راست پنجگاه که شباهت به افشاری دارد.	ماوراءالنهر
Mäşe, ot tutguy, tüpeň mäşesi	ماشه-تفنگ	ماشه
Maral, keyik	گاو کوهی!	مرال
Mesge yag	روغن ناگداخته	مسکه
Monjuk, baýdagyň başynadaky gupba, aýal bezegi	قبه ایکه برسر پرچم نصب کنند. زیورزنانه	منجوق
Maññal	منقل	منقل
Näçag, näsag, keypi ýerinde däl	بیمار	ناچاق
Yz ýitirmek	اصطلاح: رد گم کردن.	نعل وارونه زدن
Now bäbek, täze dogan bäbek	نوباوه	نوباوه
Otag	خیمه، اتاق	وثاغ
Otakbaşy	سردستی غلامان	وثاق باشی
? gelin	عروس	ویو/ بیوک
? Her işe goşulmak	اصطلاح: درهرکاری دخالت	هردیگی چمچه
Ý	ی	ی
Ýaby	یابو	یابو
Ýatagan, motordäki aýlam-	یاتاغان، ابزاری درموتور	یاتاغان

áýlam demir		
Ýatugan? Saz guraly	نوعى ساز ۱۷ تار	ياتوغان
Ýarag	اسلحه	يراق
Ýardanguly, aňyrsy belli bolmadyk kişi, samsyk	اصطلاح: كسيكه هويتش مجهول باشد، افراد پخمه	ياردانقلى
Ýargylamak, bir dürli salgyt	نوعى عوارض	يارغو/ يرغو
Ýasak, gadagan	قدغن	يساق/ ياساق
Ýasama, salgyt	نوعى ماليات	ياسامه
Ýasamyşy, düzgün	نظم	ياساميشى
Ýasawul, garawul	قراول دربار	ياساول/ يساول
Ýaşmak, ýaşynmak	روسرى، روگرفتن عروس	يشماق/ ياشماق
Ýagy, duşman	ياغى	ياغى
Ýalançy	دروغگو	يالانچى
Ýalňyyz, sallah adam	تنها، مجرد	يالغوز
Ýaman	بد، ضعيف	يامان/ يمان
Ýam, post	چاپارخانه، پست	يام~خانه
Ýuwaş	آهسته	يواش/ ياواش
Ýawar	سرگرد	ياور
Ýatak	نگهبانى	يتاق
Ýabugu, Türk şazalarynyň lakamy	لقب شاهزادگان ترك	يبغو
Ýokary	بالا	يخارى
Ýahna, ýahana	نوعى غذا	يحنى
Ýaka	يقه	يخه/ يقه
İdeg, itmek	يدك	يدك

Ýortma, ylgamak	یرتمه رفتن	یرتمه / یورتمه
Ýöriş	یورش	یرش / یورش
Ýorga	یورغه، رهوار	یرغا
Ýargu, salgydyň bir görnüşi	نوعی عوارض	یارغو
Ýargyç, sudíya, garalawjy	بازپرس، دادستان	یارغوچی
Ýarlyk, patyşanyň permany	فرمان شاه	یرلیغ
Ýerendak? ýumşak içege	روده، تسمه نرم و سفید	یرنداق
Ýasal, sap, hatara durmak	صف	یسال / یاسال
Ýatak	خوابگاه	یطاق
Ýogur, ýogyn	کلفت، خشن	یغور / یغور
Ýaglaw, içi ýasy gap-gaç	ماهی تابه	یغلاوی
Ýaglyk? Ýaýyň oky	تیرپیکاندار	یغلق
Ýagma, ýagmalamak, talamak	غارت	یغما
Ýugurmak	از مصدر یغورماق، خمیر کردن	یغور
İljar, jar çekmek	جار کشیدن	یلجار / ایلجار
Ýylky	گله اسبان	یلخی
Ýyllyz	ستاره	یلدوز
İlgar, talaň	غارت ایل	یلغار / ایلغار
Ýalmaq, birnäçe bölekden ybarat demir don	زره دارای چند تکه	یلمق
Ýalwaç, pygamber	پیغمبر	یلواج
Ýeni çeri/ çerik	قشون داوطلب	ینگی چری / ینی چری
Ýeňne	دنباله روعروس	ینگه
Ýeni(täze) dünýä,	مقصود آمریکا	ینگه دنیا

Amerşkadan maksat		
Ýuwka/ Gawyk, kädi	میان تہی ، قواواک	یوخه / کاک
Ýurt	سرزمین	یورد / یورت
Ýurtçi, täze ýurduň nirde gonulmagyny bilýän adam	شخص تعیین کننده یورت	یورتچی
Ýüzbaşy	سرکرده صدتایی درقشون	یوزباشی
Ý:aýlamak, ýaza çykmak	بیلاق~کوچ به بیلاق	بیلاق

تورکمنینگ یازوو حاقل نینگ دورلی الپپ- بی لری

1	Latynça	Kirilçe	Arapça	Mysal	Мысал	مثال
2	A a	А а	أ	Adam	Адам	أدام
3	B b	Б б	ب ب ب	Baba	Баба	بابا
4	Ç ç	Ч ч	چ چ چ	Çemçe	Чемче	چمچه
5	D d	Д д	د د	Däde	Дәде	دأده
6	E e	Э э	ا ا	Eje	Эже	اجه
7	Ä ä	Ә ә	أ	Ädik	Әдик	أديک
8	F f	Ф ф	ف ف ف	Ferhad	Фархад	فرهاد
9	G g	Г г	گ گ گ	Gülgün	Гүлгүн	گلگون
10	H h	Х х	ح ح ح	Hemra	Хемра	همراه
11	i i	И и	اي اي	iki	Ики	ايکی
12	J j	Ж ж	ج ج ج	Jäjek	Жәжек	جأجک
13	Ž ž	Ж ж	ژ ژ	Žurnal	Журнал	ژورنال
14	K k	К к	ك ك ك	Kömek	Көмек	كؤمك
15	L l	Л л	ل ل ل	Leýla	Лейла	ليلا
16	M m	М м	م م م	Maňym	Махым	ميحمان
17	N n	Н н	ن ن ن	Nirden?	Нирден?	نيردن؟
18	Ñ ñ	Њ њ	نگ	Meñli	Меңли	منگلی
19	O o	О о	او او	Odun	Одун	اودون
20	Ö ö	Ө ө	اؤ اؤ	Ördek	Өрдек	اؤردك
21	P p	П п	پ پ پ	Pamyk	Памык	پاميق

22	R r	Р р	ر ر	Radio	Радио	راديو
23	S s	С с	س س س	Sary	Сары	سارى
24	Ş ş	Ш ш	ش ش ش	Şemşat	Шемшат	شمشات
25	T t	Т т	ت ت	Tuty	Туту	توتى
26	U u	У у	اوو	Uly	Ули	اولى
27	Ü ü	Ү ү	اوو	Üzüm	Үзүм	اوزوم
28	W w	В в	وو	Watan	Ватан	واطان
29	Y y	Ы ы	ائى	Yz	Ыз	ائز
30	Ý ý	Й й	ى يى	Ýelek	Йелек	يله ك
31	Z z	З з	زز	Zöhre	Зөхре	زؤهره
		Ю ю	يو		Юваш	يوواش
		Я я	يا		Ялкап	يالقاپ
		Ё ё	يُو		Ёл	يول
		Ъ ъ			Дүнъе	

Aagaran= düýe çalyň ýüzüne galýan köpük, ýagly gatyk
Aagaş= 63 ýaş/ pygamber/ ýetilende berilýän sadaka (Aak aş)
Aagym= otalan mahaly süri bir ugra gitmän, iki gapdala ýaanap
ýuwaş-ýuwaş otlap gitmek.
Aak baş= maýdaja gülli, gawaça boýly ot.
Aak erkeli= Igdir taýpasynyň bir bölegi.
Aak gamyşly= Tatarlyň bir urugy.
Aak gorgan= aak köşük.
Aak maňyz= tejribesiz adam.
Ääk= kelläniň süňklerini sepelsýän, süýr depedäki ýumşak ýer.
Äägi açylmak.
Aakja maazy= kiçi tikenli ot.
Aakjaly= Gojuklaryň bir bölegi.
Aaklaň= üsti gögermeýän çäge depesi (Aak alaň)
Aaklyk= kesana, töleg.
Aal= goňur, gyzymtyl reňk.
Aala bahar= Baharyň başlangyjy.
Aala çaly= gyzyl şeker garylan ýag.
Aala daňdan= Daň atmazdan öň.
Aala garaňky= aala gowurdak, garaňky däl, ýagty hem däl.
میش
Aala gowşak= gaty ynanjaň, türkäne.
Aala ýaz= Şowhun, şatlyk.
Aala= aak-aala bolmak keseli, iýji kesele meňzeş deri keseli.
Aala= Etrek bilen Jebeliň aralygynda ýer-ýurt ady. (Gürgen= Etrek bilen ilerki dagyň aralygy. Etrek=Gürgen bilen ala ýurduň arasy. Jebel=Ala bilen Balkanyň arasy. Balkan= Jebel bilen Garabogaz aralygy)
Aalaja güzen= porsy güzen, ala reňkli pişikden kiiçiräk haýwan.
Aawlak= awuň bol ýeri, şikärgäh.
Aaýlak= deňziň gura ýere girýän ýeri.
Aaýlak= giýň ýer, tegelek meýdan, syýrgyn

AAZYRGAN AÇ GALAR.

Abaý=Gahar, gazap

ADAM ALASY IÇINDE, HAÝWAN ALASY DAŞYNDÄ.

Ady ýaman= arpa-bugdaý arasynda gögeerýänhaşal ot
Ag

Aga= uly dogan, baýar

Agaýana= öz erkine, baýarlyk, gaýgysyz gezmek

Aglamyşlamak= sorkuldamak, hamsykmak, Kemşerip
aglamjyramak, bogazyň dolup aglamjyramak.

Agyrlaş= ýuwaş bilen sorkuldamak, larsyldyly saldamak,
syzlamak.

Agyzdyryk= atyň agzyna salynýan we uýana berkidilýän halkaly
لجام، لجامdemir.

Agyzlandy= emjek emmegi, damak iýmegi öwrendi

مزه، مزهAgyzy бүрүшдирýän=

Ahala= galyndy, döküندی, aşgal

Akaaba= Kesilmäni akyp duran suw, akar ugry, arna.

زردہ زخمAkar baaş= ele, ýüze, aýaga çykýan suwly baaş.

Akyndy= azajyk sabyn suwy.

Alaç= insiz dokalýan mata.

Alak= owlakdan uly, çebişden kiçi 6 aý bilen 1 ýyl aralygy geçi.

Alaka= uly syçan.

Alangyrt= uly syçana meñzeş haýwan.

Alaş= Tohum at bilen yönekey baýtaldan emele gelen we ýük
çekýän ulag.

Aljy gurt= aldajy, alyp, ýolup barýan.

Aňk= uly ala guş, gymyldaman durýan deňiz guşy.

Aňkamak= porsamak

Aňňalan= çaşan, ugruny ýitiren.

Anofil=üşdüp gyzdyрма, malaria keseleni ýaýradýan çybyn.

Aňryujy= bolar ýaly bolsa, ýagdaý bolsa.

Aňşyrmak= saýgarmak, aýyl-saýyl etmek.

Aňsyz zady bar ýaly= gymmat baharly zady bar ýaly.

Aňtaýjy= yzarlaýan, zzyňda gezýän.

Aňyr baş= baryp ýatan, iň...

Aňzak= gurak sowuk. (Gyşyň aňzagy, tomsuň jowzasy)

Apandis= kör içege

ÄR DOGAN ÝERNI KÜYSÄR, IT DOÝAN ÝERNI.

Ardana= iki ýaşar tana

Argyn= oğlan, perzent

Argyn= oğlanlanlaryň oýnaýan togalak şary

Arkaç= taşa, goýnuň ýatagy, aagyl

Arkalamak= at, alaşanyň keçesini/örtgüsini ýerleşdirmek

Arlyk=çaganyň temizlik matasy (arylyk)

Arna= akyp duran suw, çay, akar

Arpagan= arpa meňzeş, başy gylçykly çöl oty

Arşyn= 71 cm

Arwana= inen, urkaçy düýe

Ary= ýasy, iki adamlyk iri dişli pyçgy

Aryk= ýaap, arna, çay

Aryş= arabanyň iki goly

Aş= deri eýelenýän gatykly zat

AŞYK KAKSYN, DUWZUM URSYN.

AŞYK OÝUNLARY= çuwme, dikme, çirtme, çirti, gonan aldyr, gona saldyr, hyžžäýyt, topbaz oýny.

AŞYKLYK GÖRK ISLEMEZ, UWKY ÝASSYK.

Aşyr aý= Moherrem. Meret aý= Şaaban. Baýram aýy=Şawwal.

Gurban aý=Zihejje

آت باكار= uzyn aýakly ýaşyk möjek.

At basan= iki ýaşan uykajy kürre

AT BOLMASA ÝOL BOLMAZ, DIL BOLMASA IL BOLMAZ.

AT DAKAN ALJYRAR, IKI GÖZI KÖRJÜRÄR.

Atagyz= çüý çykarýan abzal

Atarman= edermen, batyr

Atmalja= Taňsykdan oýny, ogalnjyklaryň oýnaýany.

ATYŇ ATASY, ÝIGIDIŇ ENESI.

AW GANLY BOLSUN!

Awara= ykmanda, sergezdän

Awarra gitmek=kowulmak

آويج آويج= awunjak gyzyl güllüje awuja düz oty.

Awmaç= ýaga dogralan gyzgyn çörek.

Awrançak= port, awranyp barýan

Aý nagyş= Tamyň depesine/bamyna benkeden salynýan nagyş.

Aýak orny= aýal balagynyň nagyşy.

Aýakçy= kiçijek çybyn, gandala, sümsün.

AÝAKDA BOLANDAN AGYZDA BOL.

Aýaklandyrmak= ýol ýörümäni öwretmek.

Aýbaşy= aýallaryň her aý bir gezek bolýan bil açylmasy, namazi görünmegi.

Aýbuka= ýelkenli nawuň gurugyndaky duşak.

AÝDAN ARY, GÜNDEŇ DURY.

Aýgyr= Esrik/esrek.

Aýgyr= Gylýalyň, eşegiň erkegi.

Aýlaw= 1. At çapgy ýer. 2.haýat, germew, aáýmança, irgenek.

Aýrak= dag keyigi, geçisi.

Aýry= iki örküçli maýa, bugra.

Aýtym= elin aýasy

خرسAýy=

Aýyň= guýy, laary başynda gawa/bedräniň ýüpüni daňylýan dikli agaç.

Babadaş= Daşkyrak garyndaş, ata-babalary bir bolan adamlar.

Bäbenek= Gözüň göreji bilen birigen almasy, özeni.

ماهی گوشBalyk gulak= çañňalak.

Balyk= ak balyk, çontaly, kepir, siýla, çapak, tirana, bekre, doky, ürgenç, kepirçekge, ýaýyn, takgaz, lakga

Bam azza= Jaýyň bamy üçin ulanylýan berk agaç.

Barga= suwuň ýapaşak, örküçlenip akýan ýeri, şaglawuk.

بوزبلىنگBarys= alaja gaplaň,

Baş ýuwluk= aýallaryň saçyny ýuwmak üçin ulanylýan gatyga diýilýär.

Basaga= gämminiň ýanaýan ýeri, duralga, iskele

Baýjy= giýç dogan guzy, 3-4 aýlyk.

Baýry= çemsiz wagt ýetene dogan guzy, baýjy.

Bedene= torgaýdan uly, boz reňkli saýraýan guş.

Bendil= ýüňden işilýän we gämmini labyra daňmak üçin ulanylýan ýogyn tanap.

Bewen= balyklaryň ýel/hawa haltasy

Bez beltek= toklytaý maşgalasyndan, wagtlaýyn uçup geçýän aw guşy.

Bildir= öten ýyl

Böke= 1.pälwan, 2. Ýelkenli naawyň/gäminiň düşegi.

Bökenek= ýaz aýlarynda sygyrlara ýapyşýan möjek.

Bootlamak= Düýe köşek bootlady/dogurdy.

Bosmak= çozmak, dopulmak, hüjüm.

Bozagan= çölde bitýän ysly ot.

Buga basar= üç ýaşyndaky tüwe, sygyr.

Bugurçy= ýaňy işe ýaran, torumdan uly, üç ýaşar düýe.

Bujak= künjek, meşgiň suw alynýan bir gyrasy, bujagy.

Burjy= gysyň sowuk aýlarynda, gijeler daşyň, otuň üstüne düşýän garjagaz.

Bury= aýallaryň çaga dogurmazdan ozal çekýän agyrsy, burusy tutmak.

Buýra= burum-burum, tawtar saç.

Buýra= suwda bitýan uzyn baldakly gamyş gargy.

Büzenek= ýapyşgan, tekenli ot.

Byzmyk= hamyry ýuwka ýaýyp ýaga bişirilýän possuk çörek.

Çaal= berk däl, syk däl... göreşde çaal boldy, çala.

Çaarlak= gür ýelekli, gysga aýakly, suwda ýüzýän guş.

Çagarryk= agaç öýüň tüýnükleriniň içindeki atanaklaýyn goýulýan agaçlar.

Çagarryk= arabanyň tigirleriniň ortasyna berkidilýän agaçlar.

Çagat= dagyň daaşlyk etegi.

ÇAGYRLAN ÝERE ERINME, ÇAGYRYLMADUK ÝERDE GÖRÜNME.

Çak duşmak= , ýüzbe-ýüz gabat gelmek, garşy gelmek.

Çakja= gan alynýan şah.

Çakyryk= togdury ýaly kiçiräk aw guşy.

Çakya= källäň sorkuldäp agyrmasy.

Çalja= küle reňk, çaljarmak.

Çalmak= urmak, gulagaýyna çaldy.

Çamyryk= içi otly ýaýraň ýatan suw.

Çatal= iki deräniň çatryk ýeri.

Çatalba= iki aýagyň birleşýän ýeri.

Çaty= bir zady asmak üçin, üç sany diregi bir-birine baglap goýmak.

Çaýkak ýumurtga= bozulan, pislenen ýumurtga.

Çebiş= 6 aýdan geçen geçiň çagasy.

Çekene= aýry-aýry adamyň birdir-ikidir awlak-dowarynyň toplanyp bakylýan sürüsi.

Çekrenek= sandyrawuk sesli, mälemek (geçi hakda)

Çemmer= Howduň berk durmagy üçin, düýäniň garnynypň aşagyndan çekip daňlýän ýüp/golaň.

Çerkez= gumda bitýän ösümlük.

Çetik= bellik üçin jüýjeleriň aýagyna dakylýan ýüpjagaz.

Çigrimek= 1. ýaym gyzmak (suw) 2. Howa çigridi= howa sowap ugrady.

Çökenek= gaýnadylan mesgäniň düýbünde galan aýran.

Çokuk= tokly gyrkykanda arlarynda goýulýan birazjyk tüý. (ekin çokul-çokul gögeripdir, bölek bölek bitmek)

Çokul= gyzlaryň kelleleriniň ýeňsesinde goýýan çugdam saçy.

مخچهÇuwda= beýniň arakasyndaky ýumruk ýaly zat=

Daaglamak= gawurmak, ýaga bişirmek.

Dag geçisi= aýrak, maral

Dag horazy= sülgün.

DAGDAN ARKASY BOLANYŇ DAŞDAN ÝÜREGI BOLAR.

Dagdan= agaçdan ýasalýan we gelin-gyzlaryň yrym üçin dakynan bezegi.

Dalnamak= at dakmak, halamazlyk

Daraklyk= Daabanyň üzeňneliginden barmaklara çenli bolan bölek.

Degeri= bahasy, bu näçä degýär= bahasy näçe?

Degsin etmek= Öliniň alnyna barmak üçin sadaka berip degsin etmek.

Delmertmek= agzyna suw çalmak.

Dem-düýt ýok= Dem alman ýatan.

Demikmek

ستاره جدیDemirgazyk ýyldyzy=

Demrew= Deri keseli

Dik düşdi= böwet berýän, düşümsiz.

Dog= heniz guzlamadyk geçi, bir bilen iki ýas aralygyndaky geçi
Döl= gawun, garpyz ş.m ösümlükleriň düwüp, berýän hasyl önümi.
Dolanoglan= kakalar (dädäniň dädesi) dogan bolanlar.
Dölüş= üç ýaşar urkaçy düýe.

DOŇUZ KOWSA INIŞE, DÜÝE KOWSA KÖTELE.

Doolukmak= bir zada gynanyp ýüregiň doolmak.
Döwşirmek= ýaadap haşlamak, tiz-tiz dem almak.
Duwk= bir ýaşyndan geçen geçiň çagasy.
Düýe boýun= ýoluň aşagyndan edilýän suw güzeri.
Düýe ýürekli= iýi gara, ar alyjy
Dyýz çaanak= dyýyň üstündäki togalak süňk.
Edermen= dogumly, batyr, gaýratly.
Edrenç= eýmenji, aýylganç, gorkunç.
Egdirmek= egreltmek, бүkdürmek.

بازو Egin= çigin, gol,

Egin= goluň kürek bilen seplesýän ýerinden boýna çenli bolan
gysga aralyk, geriş, omuz

Ekeji= Ejeke, äriň uly aýal dogany, dädäň aýal dogany. Baldyz=äriň
kiçi aýal dogany.

Ekeji= uly aýal dogan. Uýa=kiçi aýal dogan.

Ekejilemek= öwürmek, arassalamak.

EKEN ORAR, GAZAN DÜŞER.

Ekilmek= yzgara palçyk diwarlar ekilýär.

Elem-tas= aljyrap, aldyraap, çaşyp ýörmek.

Eli gutumsyz= gysganç.

Elkin= aýry başgalykda ýaşamak, ýeke, özbaşdak gün geçirmek,
öýsüz yýklap ýörmek.

Elleşdirmek= gelin, ýigidi toýda elleşdirmek.

Elleşmek= kömekleşmek, el bermek, ýaraşmak

Elli bizar= baryp ýatan bizar, gereksiz.

Elti eje= ahunyň aýalyna ýüzlenilýän söz.

Em ýaly= gadyrly tutmak.

Emendirmek= bir zada gyzyklandyrmak, höweslendirmek.

Emgek= kesel, syrkawlyk, ruhy kesel

Emişmek= tana sygyr bilen emişdi.

Emizganmak= irkilmek

Em-ýom= doga, derman, emçi=tebip
Emzik= keçä salynýan nagyş, ümzük.
Eňagyt= tirsege daýanyp uzanmak.
Epemek= düýäniň burnunyň gapdalyndaky gaýýş.
Erek= goýnuň guýruksyz topary
Erime= otur, erinmek=ýaltanmak.
Erjel= galajaň, gaýduwsyz.
Erkeç= erkek goýun.
Erlengeç= alty aýakly, gapdal ýöreýan, suwda ýaşaýan haýwan, eşek aňňyrdy.
Ermek= gowşak, keyeň, zordan.
Erre= kelpen, samsyk.
خرچنگ، سرطانEşek aňňyrdy= kanser,
Eşek kömelek= zäherli kömelek.
Eşek-arka= jaý gulanda tamyň üstünde oturdylýan agaçlar, geçit köprüň üsti.

ESEN TANYŞ.

Eşen= mal guzlanda, çaga bolanda düşýän ýuwka et baardasy.
Esewan= göz-gulak bolmak, aañ etmek.
Ezenek= geýmiň ýakasy. Ezenegi aagan= ýakasy kirli.
Gäb= deňizde guşlary awlamak üçin, bir öli guşy suwda garantgy edip goýmak, şol garantga gäb diýilýär.
Gajar= maslyk iýýän guş.
Gajymak= bizar bolmak.
Galtga= Aw toruna dakylýan ýeňil agaç we ş.m
Gamak= guwry galkan.
Ganjyga= eýeriň ardyna бүkdүrgini berkitmek üçin ýörite edilen ýüp, ganjyga bag.
Gapşyrmak= kyn ýagdaý döretmek. “gapşyryp oturma, bir zady bolar..”
Gapyrjak= guty, ýäşik.

Gawun görnüşleri= garry gyz, sary tegelek, peýenneki, çärjew, aýy gaawuk, gök gürbi, germe, Etrek gaawuny.

Gawuz= doly däl.

Gaýşak= arkasy köwki adam.

Gaýsar= azajyk ot bilen çörek bişirmek. Çöregim gaýsar bişdi.

GIT TAABAGYM, GEL TAABAGYM, GELMESŇ DÖWÜL TAABAGYM.

Göhert= arwanadan dogan erkek düýe (göperdi)

Göhert= inerden gaaýan, arwanadan bolan erkek düýe.

Golçor= ösümlikleriň gapdalyndan çykýan, päsgel beriji puwdak.

Gonak= myhman.

Gonalga= Uçýanlaryň gonýan ýeri, airoport.

Göök baaş= aýala ýanaşmaktan döreyän kesel, siflis.

Göök bogma= dynygysyz üsgürdýän kesel.

Goom= güýçli ýel sebäpli derýada/deňizde döreyän uly tolkun

Gor atmak. Kert gumuň, gaýaň agyp süýşmegi

Gor= agaranly düýe çalyň küýzedäki galyndysy, gönezligi, maýasy.

Gor= dokma ýüpleriň reňkleriň gazan düýbündäki naardanly maaýasy.

Göresi gelmek= diýdaryna zar bolmak.

Gorra= aýaklary ak at.

Goýun atlary (ýaş saýy)= körpe, guzu, barga, tokly, işsek, öweç, maň, maňramaz, mälemez, garry goýun.

Göz gypmak= göz gyrypamak

Gözgi= aayna.

Gözleşmek= ýoluna bakyp durmak.

Gudrymak= ýuwaşymak.

Gulan= düz eşegi.

Gulanlamak= taý guzlamak.

Guma= nikaly gyrynakdan dogan oylan.

GÜN GULAKDY= ŞAFAKDAN ÖŇ.

Gunt= çenden aşa agyr.

Gürgen boýly= ýaka türkmenler, gürgen akarynyň boýunda ýaşaýanlar.

Gurt ýagyn= doly, az wagt ýagýan ýagyn iri ýagys

Gutumsyz= gysganç, eli bereketsiz.

Guýaz= ýetinjek, jaahyl ýigit.

Gyçyn= deňizde günbatardan ösýän ýel.

GYLYÇ GEREK, GAÝRAT GEREK, BOLMASA GAÝRAT GEREK.

Gysrak= urkaçy kürre

Hämşek= Kesel, kozaz.

Hamut= araba goşulýan malyň boýnuna dakylýan abzal.
Haňlamak= boş galan zadyň güwgülli sesi, öý haňkaryp galdy.
Hawur= gaýygyň küregi, hawur bilen çap çekdi.
Hebik= agaçdan ýasalan duzak.
Hekek= gorkak.
Heşdek= 1. Iki örküçli erkek düýe, bugra. 2. Semiz adam.
Heýwere= has. Heýwere gawy, örän oňat.
Holkum= Holcum/sulhum almady= begenmedim.
Hüllet= Sere, bir garyşdan ýesgeräk.
Hyrawa= Ekin orlandan soň, gelen ýyl дәne sepmezden özi gögerip çykýan ekin.
Hyryş= urşda güýç synanşmaga islenýän adam.
اوبى Iç geçme keseli= kolera/ holera/
باد قفق Içi düşen= fetik.

IKI ÜZÜP, BIR ÝALMAMAK.

Ilçer gara= gap-gara
Ilen-çalan= daşrak garyndaş
Ilen-çalan= garyndaşlar.
Imi-sala= parahatçylyk
Iner= bugranyň döli.
Inji= urbalyk, serpaý, halat
Iňrik= ir agşam
Işmek= ýüp işmek, taw bermek.
Işşek= iki ýaşyndaky goýun.
It tirsek= göz gabagyň gyrasyna dömüp çykýan agyrlı dürtenek.
It üzüm= suwuň ýakalarynda ösýän gara çökene meňzeş.

ITIŇ ART AÝAGYNDAN SUW BERMEK= HORLAMAK.

Iýek= peçniň, gämileriň tüsse çykýan ýeri, turba
Iýglemek= kesel sebäpli gaty horlanmak.
Iýn= çür, ýaýraňlyk, keselik.
Iýnek= erkeklik mäzi, taşşak.
Jahyl= ýigit
Jäjek= mama keseli, ýüze göze dömüp çykýan iriňli baş.
Jerreltme keseli= mal-garada/goýunda bolýan kesel.
Jöwenek= doňup ýagýan buwz дәneleri.
Jürnük= suw akýan ýer, çäýnekde.

Juwana= iki ýaşar öküzçe

Juwaz= künji we ş.m däneleri sykyp, ýag çykarýan abzal.

Jylawaz= deňizden ösýän ýel.

Jyzmyk= köwşün içinden geýilýän ökjesiz, yuwkajyk hem ýumşak aýakgap

Kakgyn= tutgaý, garaguş keseli.

Kaňkyramak= täwsiremek, gaty suwsamak.

Kärderi= inerden gaaýan, arwanadan bolan inen düýe.

Kesana= işletmek üçin hakyna tutma adam.

Keseboý= yük çekýän uly ýelkenli naaw.

Keştiň çekmek= bir adamy/zady halamak.

Ketew= bir hili at keseli, at hassalygy.

Kuşgun= düýäniň gurugynyň aşagyndan geçirilýän ýüp.

Kütgürmek= arakesme bermek.

Kütgürmek= säginmek.

Kyýamatlyk dogan= düýşde ölümden gutanan adam bilen okalýan doganlyk

Laabyr= leňner, gämini saklamak üçin suwa atylýan çañňak demir.

Lakaşa= saandan şykan, köne.

Lakga= süýji suwda ýaşayan ýasy kelleli uly agyzly, uly balyk, ýáýyn.

Lap= güýçlendiriji ses, lap daş, has uzak.

Legzan= ýáýnap, çyrpynyp ýörmek, işsiz boş bika.

Low ýyly= balyk ýyly.

Maň= dört ýaşly goýun.

Maňramaz= baş ýaşly goýun.

Maýa= Arwanadan dogan, inen.

Mele= sarymytl reňk.

MEŇKI BITSIN, SEŇKI ÝITSIN.

Müýn= utanç, ýazyk

Nawur= ekin suwarmak üçin daşyna gum aýlap gurulýan uly suw howdan.

Naýça açyldy= gunça açyldy

Ogşuk= iki ýaşyndaky düýe.

Ogşuk= iki ýaşyndaky erkek/urkaçy düýe.

Ojak baş= Ojagyň gapdaly üçin dokalan ýörite haly/keçe.

Ojal= ýer sürlende azalyň zynda galýan kiçijek ýap, zoolak.

Okdarylmak= hüjüm etmek, topulmak.

دره / النگ / النگ Öleň= gök otly suwly meýdan. Parsça

ÖLI DEGSINSIZ BOLMAZ, DIRI HÖDÜRSIZ.

Oltaň= köwşüň aşagyna ýamalyan gaýyş.

Olum= Suwly ýabyň geçmek için ýalpak we mal suwa ýakylýan ýeri, güzer geçelge.

Omaça= gol/buduň süňküniň bir bölegi.

Omça= agajyň ýogyn, gaty ýeri.

Ompa= baş aşak bolmak.

استاره پروین Ömürbaky ýyldyz= bata ýyldyz,

Omzymak= öňe tarap süýşmek.

Oňalmak= tertip-düzgüne girmek, adam bolmak.

Oňurga= boýundan tä guýruga çenli gapyrga süňkleriň berkışen ýeri.

Oral= ýaşy geçişen, ýaşy bir çene baran, gartaşan.

Örç almak= barha güýjemek, tijenmek

Ör-gökden gelmek= elem-tas bolmak, bir bada haýran galmak

Örgün= keseliň bütin endama ýaýramagy, ýokaşmak, ýoň bolmak.

Örük öý= gelin alnanda dikilýän öý.

Örüzmek= mal-garany, otlamaga ibermek

Ötä= aç-suwsyz

Owlak= 6 aýa ýetmedik geçin, keýgiň çagasy.

ÖYDE BOLSA ÝAGYM OGLUM, DÜZE GITSE GAÝGYM OGLUM!

Öýek= balygyň garyn tarapy

Oýlak= pesejik, çukur ýer.

Oýluk= keçeden dikilýän ýeňsiz geým, çopan ýapynjasy.

Öýsün= awçylaryň deňiz kenarynda gargy-gamyşdan edýän buky jaýlary

ÖZ ARRYGNY HAR EDEN, KIŞI ARRYGYNA ZAR BOLAR

Özan= agajyň gaty iç bölegi

Özli uwn= gawy sort, hamyry sakýç ýaly bolýan uwn

Palan= gaňna deregine, keçeden edilip, eşegiň arkasyna goýulýan we üstünde oturylýan zat.

Parhaw= kümme, ammar, däne jaýy

سوسمار Paşlak= paatmajyk,

Patlak= kiçjik garpyz.

Petek= tamyň otaglarynyň bamyna, gapyrga agaçlaryň aşagyndan çüýlenýän bölek tagta/gamyş.

Petne= gapyň/penjirän iki taýyny sepleşdirýäb demir zat.

Saaly gowşak= ynamsyz, ynamsyz, gorkak.

Saayman= ölen adama pata bermek üçin dikilýän uly çadyr.

Säbik= 1. balyk tutulýan tor. 2. Aýagy çolak, şaltak.

Sak= işine puhta, hüşgärlik bilen gözeçilik edýän. 2. Sak it.

Sälik= halta görnüşli balyk tutulýan uly tor.

Samaçow= öküziň boýnturuk agajynyň iki gapdalyna haamyt hökmünde sokulýan ýarym gez ýaly kelte agaçjyk.

Sämimek= ýeliň ýuwaşjadan ösmegi. Säm

Sargan= awuz süýdünden bişirliip taýýarlanýan gaýmaga meňzeş, ýüp ýaly edip, tärimden asyp goýýarlar, käte bir bölek kesip alyp iýýärler.

Sargy= inçejik ýüp, kise daňylýar.

Sarly= etli, mäkäm, gaýym.

Sary= çydamly, berk, gaýym.

Saýyrdyň= saýlama, iri, göze görnükli

Selçeň= daagynyk, çaşgalaň

SERPIGI DARAYDAN, GAPYSY GALAYDAN.

Seteň= ylgamak.

سڭيلزSiñir= eliň arkasynda togalak düwürtik,

SÖYMÄGE DEŇ OGUL, SÖYENMÄGE KEM OGUL

Şumjarmak= sessiz aglamjyramak

Suw soýukly= mohhapbete susan.

Süýtdeş dogan= enesi bir, atasy başga bolan.

Symyş däl= tedrim, ekilmedik ýer.

Symyş= bugdaý ekilýän ýer.

Syňar= täk, jübüt däl.

Syňar= täk, jübüt däl.

Synjaw= kesel sebäpli köp ýatyp, iglän adam.

Syňrak= goşa toýnakly haýwanlaryň toýnaklarynyň arasy.

Syrkyn= gar gatyşykly ösýän ýel.

Syýrgyn= syrraş, bir hatar oturan öýler. Annalar şu syýrgynda oturýarlar.

Taal= söwüt agajy.

Tagarçyk= goýnuň guradylan derisi, gap ýerine ulanylýar/tagara.

Tagarjyk= erkek düýäniň agzyndan çykýan halta ýaly böwen.

Takgaz= ýagly balyk.

Talkyn= ýörite aýdylýan aýdym, aýratyn goşgy.

Tamdyr taw= tamdyra atylýan peşmek, çöp/odun, tamdyr göýbär.

Tamdyryň körügi= howa almak üçin tamdyrdaky deşikler.

Taraz= akaryň bir şahasy.

Tarlaň= aw guşy

Tarp ýapar= agaç öýleriň keçeden edilen gappysy.

Tasamak= Ürküp, aýak aldygyndan gaçmak.

Tassam/tasdam= golaý, ýakyn. Tassam gelyärdi.

Taý, gunan= iki ýaşar kürre

Taý= baýtalyň ýaşajyk gunany, bir ýaşa çenli taýçanak.

Taýak salym= zyňylan taýak ýetinçä salym.

Taýhar= eşegiň kürresi.

Taýtak= çaşgyn, gaýgyly, aldyran.

Tazykdyrmak= ürküzmek, gaçyrmak.

Teke, geçi, awlak, daalak, erek (guýruksyz goýun), çüri (gulagy kiçi)

Teken= bir hili at ýortuşy.

Temek= burun.

Tenimek= yssyda endamy tenidi.

Timaç= geçiniň eýlenen derisi.

Togdary= gaz toparyndan bolan ulukan aw guşy.

Toklutaý= Çölde ýaşayan uly aw guşy.

Tokly= bir ýaşyny dolduran guzy.

Toorum= alty aý, bir ýyl aralygyndaky düýe.

Töp= galyndy, çäýiň/almanyň töpi.

Topalak= suwly ýerde bitýän haşal ot.

Topby= aýallaryň alyn daňysy, hasaba.

Torç= balygyň arka süňki.

Törre= oňurganyň iň aşaky süňki.

Tosun= iş görmedik, işe bişmedik.

Toza= bugdaý/arpanyň başy.

Tozga= güllerin hanasyndaky tozlar.

Tünek= öy, ýaşayyş jaý. Tüýnük.

Tüwe= üç ýaşar sygyr, gulajyn, göle.

Tuwg= düýäniň gurugynyň ýüňi.

Üç ýyldyz= ülkeriň zyndan dogýan üç sany syraş ýyldyz.

Üçek= tamyň bamy, ýokary üsti

Uçgun= oduň howri bilen ýokary galýan ot bölekleri.

Uçuklamak= Syrkawlamak, gorkmak sebäpli agzyň töwereginde çykýan düwürçekler.

Ugraş= käýinç, söwgünç

Ujun= boýunturygyň aşagynda goýulýan gat-gat keçe.

Üle= gurban kesilen haýwana paý bolmak, tana 7 adam arasynda bölünýär.

Ulgam= Beýiklikleriň we peslikleriň ulaşan, utgaşyp gidýän ýeri.

Ülker= birnäçe toplum ýyldyzlar. 13 mordad/4 awgust aýynda gündogardan dogýar.

ULUSYN SYLAŇ BAÝ BOLAR, KIÇISIN SYLAN BEG BOLAR.

Üme= Ýüň daralanda birek-birege gezekleşip kömekleşmek.

Umga= dag keyginiň goçusy.

Ümüz= mal-garanyň ýüzüne ýapyşan tot-gum

Urfak= tozap ýatan çäge

Ürgenç= eti gylçyksyz, inçe uzyn gyzylt balyk.

Usly= akylly, edepli

Uwja= oňurga süňküň gapyrgadan aşaky bölegi.

Uwjuk= tüwiniň ownuk däneleri.

Uwkym garyşdy= uwkym gaçdy.

Üwtük= pamygyň, ýüňüň owuntasy, sümek

Uwzuk= ökje/daban aşagynyň gyým-gyým ýarylmany

Uýluk= aýagyň çatalba bilen dyz aralygy.

Warsaky= dereksiz boş gürrüň.

Wejera= ýalançy, ugursyz, gaýza.

Ýaaşyt= ýaşlary deň, ýaşdaş.

Ýabygoorly= gawşak, ynam ýok, onuň bu sözi ýabygorly.

Ýagtygözin= garaňky gatyşmanka.

Ýalça= deňiz kenaryndaky peslik ýer (Deňziň suwy ýalça agdy)

Ýaman= düýäniň hamynyň ýuwka ýerleriniň çişme keseli.

ÝAMYZ DERINIŇ SARY BOLMAZ.

Ýamyz= satyndaky deri.

Ýapagy= bir ýaşar kürre

Ýawar= orak mahaly gezekleşip, kömekleşmek

ÝEDIGENIM ÝEDI ÝYLDYZ, IŇ ÇETINDÄKI BIR ÝYLDYZ.

Ýeke gapan= erkek, ýyrtyjy ýabany doňuz.

ÝELÄMIZDEN OT SAWURDY= PÄSGEL BERDI.

Ýemzi= gasyga çykýan gyllar.

Ygal= gar, ýagyş, ýere düşýän çyg.

Yk= ugur, ýol ugry

Ymgyr= çenden aşa, çäksiz, ýaýbaň, ummasyz.

ÝOLUŇ AK, ÝOLDAŞYN HAK BOLSUN!

Ýonat= oňurganyň eti.

Ýoowlamak= kemsitmek, dodak çöwürmek.

Ýor= guzusy ölen goýun.

Yryklamak= Oglan bir zatdan gorkanda, gorkusyny kowmak üçin edilýän ämäl.

Yryndy= ýüň dalaralndan we agç ýonulandan soň galan ownuk, maýda zatlar.

Ysytma= gyzdyрма

Ýüzgençe= suw guşy.

ÝÜZI GÖRDÜŇ, ÝÜREGI GÖRDÜŇ.

Ýyl aşa=bir ýyl üstnden geçirip.

Ýyl aşan= üstünden bir ýyl geçen.

Ýylgyrawuk= ýylgyr-ýylgyr etmek.

Ýylgy berseň aýdaýyn= matalyň jogabyny aýtmak üçin ulanylýan söz.

Yzgyamak= howanyň gaýlamagy, sawamagy.

Yzgytsyz= rehimsiz, hyýrsyz, gaharjaň.

Yzy ýarasyn= merhumyň galanlaryna edilýän dileg.

Yzyny saýgarmak= bir işiň soňuna göz ýetirmek.

منبع:

نورمحمد متقی. فرهنگ سینا. تورکمنی بفارسی. چاپ نهضت قم. ۱۳۷۱

تۆركمىنىڭ دىلى باراسىندا قوشولان قوشغولار:

شىدايى:

گۆزل يىگىرىم باش[^]

شئىله قولغا يوقوملى، سۆزلە دىم، گۆزل يىگىرىم باش،
نىچە اووازي چىكىملى، اىزلادىم، گۆزل يىگىرىم باش.
بوگون اورنونىڭ بولدى بللى، بول امانات تلىلى-پللى،
اوسدورپ شول گونه چنلى، گىزلىدىم، گۆزل يىگىرىم باش.

[^] تۆركمىن الپ-بى سى باراسىندا يازىلان بو قوشغودا، ۲۵-جاري نىڭ باردىغى ايدىليار.

آرزو ادیپ، یتە بیلمن، گۆرنوپ دور، توتا بیلمن،
مالی دونیا ساتا بیلمن، ایزلادیم، گۆزل ییگیریم باش.
یدیسیندین آواز چیقیپ، اون ایکیسیندین تارتار چیککیپ،
اوچ مونگ یاشدا عۆمرونگ یاقیپ، گچیردیک، گۆزل ییگیریم باش.

ماتام، مرثیه شاقاندى، یازیب گچمیش نیچه بندى،
اوقیپ یاد ادیرلر شیندى، ایزلاییب، گۆزل ییگیریم باش.
شیدایى دییر، باربترلر، سنینگ اوچین یاس توتارلار،
بوو اوقیت کم- کاس توتارلار، یترسن گۆزل ییگیریم باش.

شیدایى:

سایران دیلیریم

عراپ، عجم هریرزادا قوشولدى،
سانلى دوزگون بیلن سایران دیلیریم،
کم- کم اۆزون چکیپ، یوغا داشیلدى،
ایندی دین اۆیونده حایران دیلیریم.
هیچ میله تینگ قولاغینا یوقانوق،
دوغرى دیسم، زاماناما یاقانوق،
کمین یازسام، دولی مانى چیقانوق،
کنگ بولوییدیر شیندى، سایران دیلیریم.
چیستان بیلن بیر دیله گى ایچرده،
قویوپ یازسام، آندا آچیلماز پردە،

ينه- ده گلرمينگ هر يان ديللريم.
اوقوو آچيپ، هر ميللته بيلديريپ،
قاراير آستيندا چويران ديللريم.
ايندى اونى هيچ كيم گلميزديه سى،
دارتيشيپ دؤرت يانا سويران ديللريم.

ديليم ياراليپدير، قالميشام درده،
نائلر سانينگ آلديم دوزلر دولدوريپ،
بوگون ايندى پلك سنى اولدوريپ،
شيدايي ديير، كلام، منطق ايه سى،
عاراپ دىلى بولدى سؤزلر گويه سى،

كريم قوربان نپس:

انه ديل مودادان قاچيار دييديلر...

حى، ديلم مودادان قاچار اوغوشيان!
گنگ گؤروپ اوتورمانگ! كآير پورصاتدا
شولام مومكين اكن. حاوا، باغيشلانگ
ايته، بير اداره. قاشانگ اداره.
اولى مينيستريلك. اديل كؤشك يآلى.

گېرمان يېرىنگده عاجايىپ كيوسك بار-
يوز دورى كىتاپلى، قازت ژورناللى.

ايربيلن شول جآيا ساويليان هرگون.
دورلى نشيرلر بار باش ماتريكدن

يېرگزك زه بېرىدى كيوسكچى ورا: *Vera* *آدام آدى*
"تۆركمنجه زآت آليان... سآنليجا تۆركمن.

كآته- ده وت سن. *Vot* = *اينه*

ايكى يوز ايشگارېنگ كؤپوسى تۆركمن.
جنتلمن، اينتله گنت. يايكللى كيشى. *كيف*
اما شول پاپكالانگ يېر توپاريندان
تۆركمنجه تاپماق قين درمانلىق اوچين..."

حاوا، لنين ديلين اينترناسيونال،
دوستلوق دىلى دىيپ اوقايار اولار.
يۇنه انه نك ديلين كيمسيتيان بولسانگ-
لنن نادىپ سنىنگ بيلن دوست بولار!

دؤوريميز اويتگديپ قوروليان دؤوير.
گؤرك قوشمالى يوردوميزىنگ گؤركونه.
ارك قوشمالى آداملارنىنگ اركىنه.
بودسانچ، اينام پايلامالى هر كيمه.
يۇنه اينىنگ ديلين بيلمىيان بولسانگ-
كيم اينانارگىيىنگه؟

يېرگزك اولى ييغناقدا بولدوم
دين-عاداتا قارشى، قالىنگا قارشى.

اوشوپدیرانه لر، گلینلر، قیزلار.
كلوبه گوزك بیریاریاقلانگ ناغشی.

(رایون/بخش کمیته سی)

یئغناقدارایکوم وکیلی هم بار،

آخیراونگا- دا بردیلرگزك.

(بیرینجی سكره تارمئلم قوجوف)

آجدی پاپكاسینی. اوقادی اوزاق.

"كالیم... پره ژیتوك... بروتسیا نادو!..." غالینگ، كؤنه دأبه غارشى گؤرش

كله سین قالدیرمان... گپله دی قوراق...

اینگ سونگوندا بولسا، كآبیر قیزلارا

آدلارینی اوقاپ، قاوشیردی بایراق:

"گیوزل" دیدی "گؤزل" دیمآگه درك.

"دوندى" دیدی "دؤندی" دیمآگه درك.

چیقیش داكلادا-آ دأل، اؤز آدینا دوشونمأن

زنانلار بولشدى اله ك- ده- چه لك.

انه لر آنكق بولوپ قیزلارینا باقدی،

قیزی هم آنكق بولوپ سر اتدی انا...

"كیم گوناكار؟" سوراغ بردیم اؤزومه.

هم- م جوغاپ بردیم: "اوندا- دا گونا.

منده- ده گونا بار، سنده- ده گونا!

همه- ده گونا!..."***

انه دلیلم

بویلازیم بوکولدی یاد اولکله لرده،

آیرالیغینگ دریاسینی بویلازیم.

ساغ بول، انه دلیلم، باقی بويسانجیم،

سن مینگ یوره گیی یکه قویمادینگ.

كأ سيرليپ چيقدينگ قيندان قيليج دك،
كأ قيزيل گول بولدونگ، كأ باشيل ياپراق.
ايكأ بؤلونينده تۆركمن توپراغى،
انه ديليم، بولدونگ بؤلونمىز توپراق.

انه ديلده يايان شاتليغيم، قوصصام،
آراچاكده بودرأپ قالاندا گۆزلىر.
آرزولارمىنگ گچيپ بيلمه ديك گونى،
تيكه نكلى سيملىرى بؤسوپدى سؤزلىر.

گولله كآر اتمه دى يوپك هنگينه،
اؤلدورمه دى قانيملارنىنگ بوغماسى،
شيدايى نىنگ آخمىرى- گۆزل ييگريم باش-
بولدى تۆركمن يوره كلرنىنگ تاغماسى !

قايرادان- ايلريك، ايلردىن- قايراق،
آراچاگى بؤوسدى اركىن يل يالى.
آدام يوره گينده سؤيگى اركىندىر،
باشغا اركىنلىك يوق انه ديل يالى.

ماغتمغولينگ سؤزلىرىن دىنگله دىنگ،
انه ديليم، سندن منگ تامام اولى.
تنيم تابشيريلار ييرگون توپراغا،
يؤنه سانگا تابشيرين روحومى.

آ.گورگنلى

گوتنبرگ- سوند

۱- نچى يانوار ۱۹۹۸

